

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

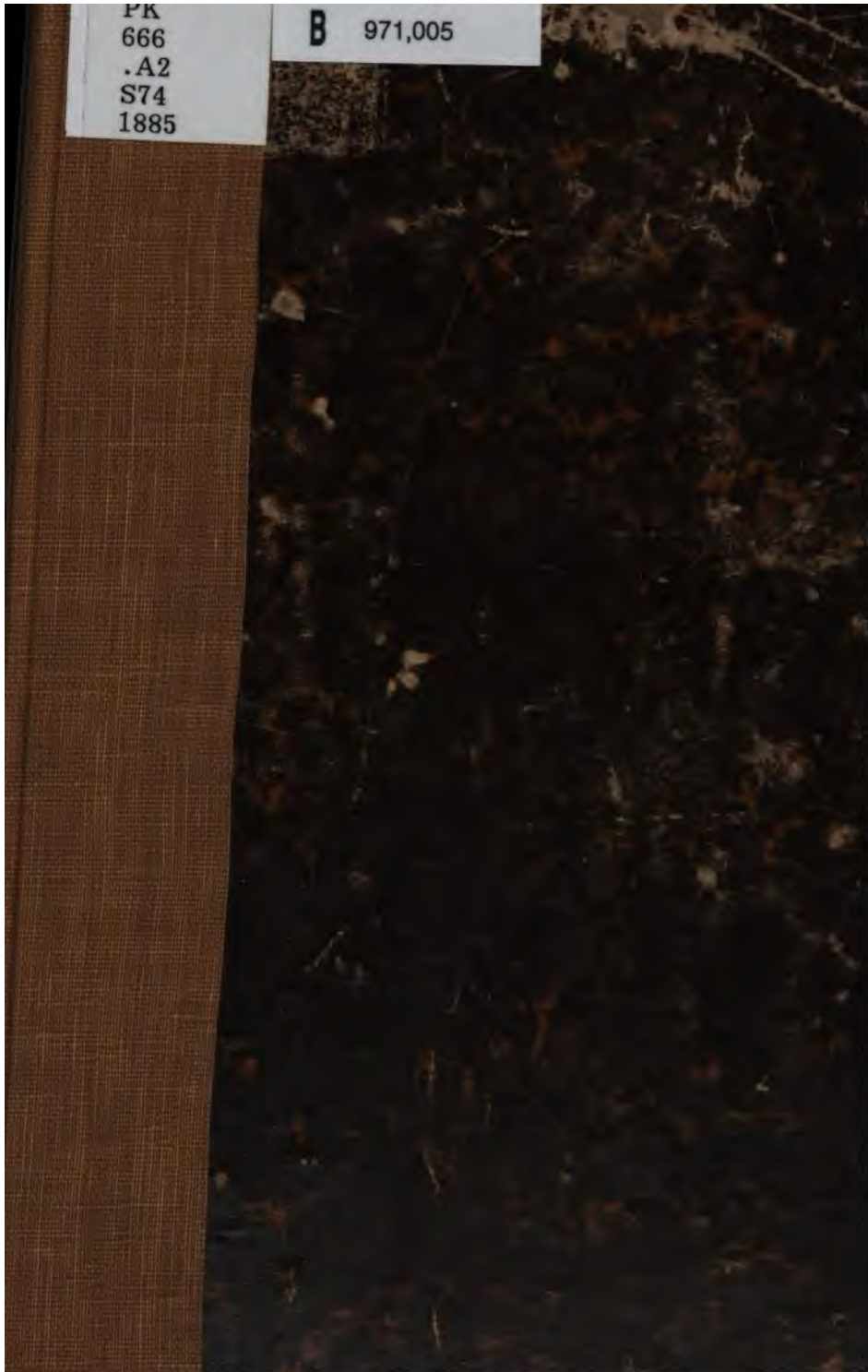
- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

PK
666
.A2
S74
1885

B 971,005

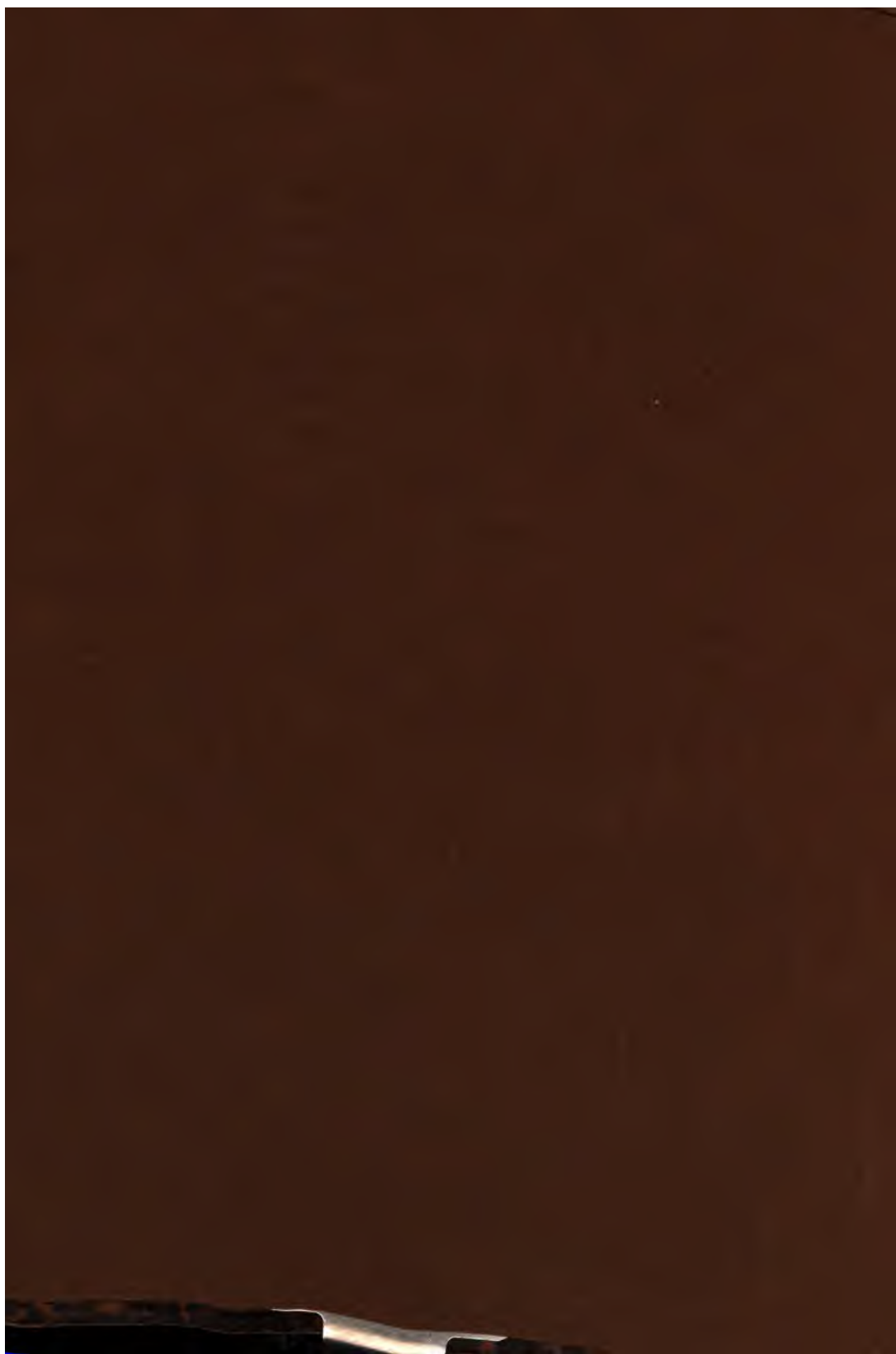

BEQUEATHED BY
George Allison Hench
PROFESSOR OF
Germanic Languages and Literatures
IN THE
University of Michigan,
1896-1899.

114
116
112
114
1865

George H. C. C. C.
Berlin

April 1867

ELEMENTARBUCH
DER ⁹⁸⁶⁵⁸
SANSKRIT-SPRACHE.

GRAMMATIK, TEXT, WÖRTERBUCH.

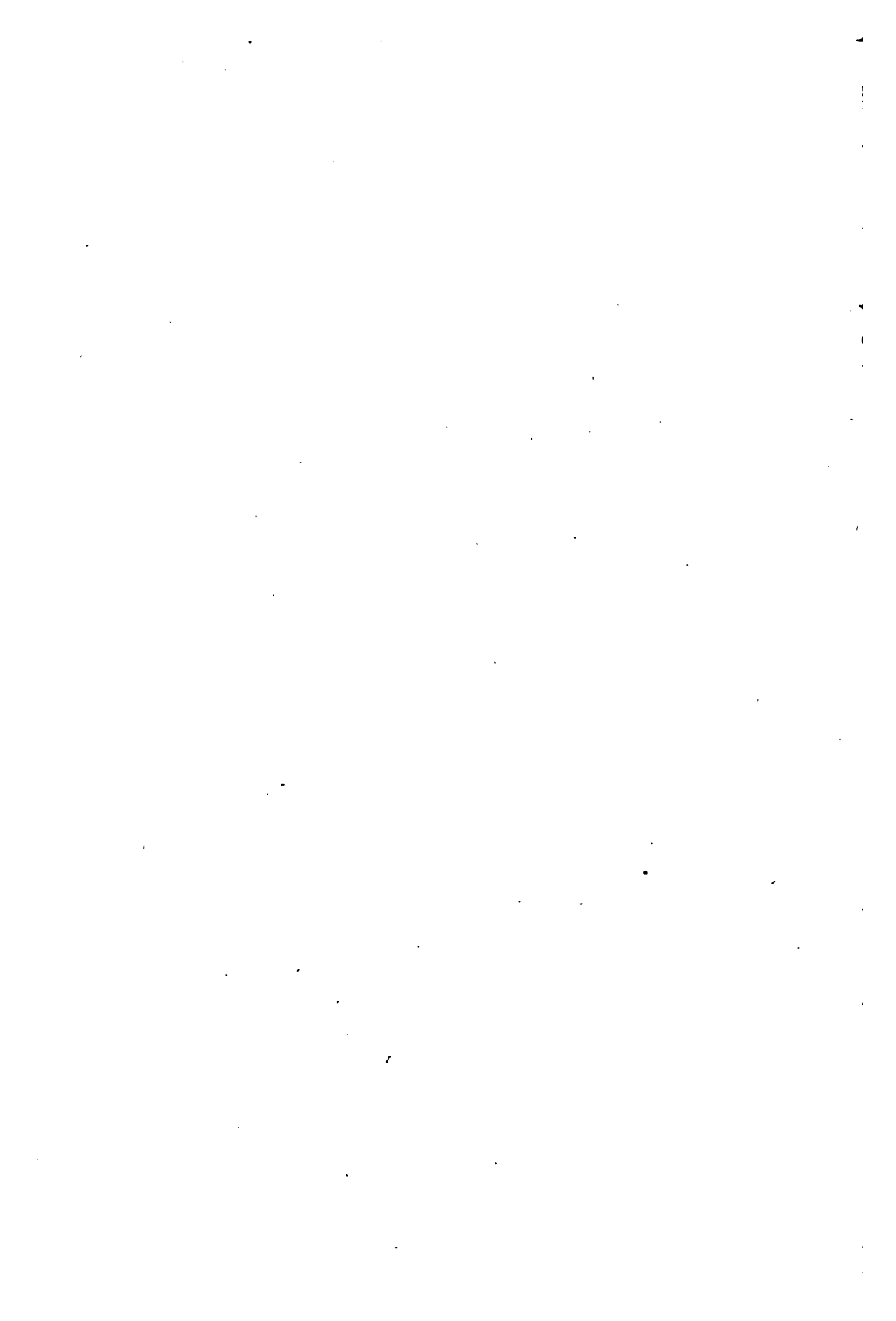
VON
ADOLF FRIEDRICH STENZLER.

ATTENTION PATRON:

**This volume is too fragile for any future repair.
Please handle with great care.**

BRESLAU.
LOUIS KOEHLER'S HOFBUCHHANDLUNG.

1885.

Vorrede zur ersten Auflage.

Zur Abfassung dieses Elementarbuches bin ich veranlasst worden durch das Bedürfniss eines wohlfeilen Leitfadens für den ersten Unterricht im Sanskrit. Diese praktische Rücksicht hat mich genöthigt, dem Abrisse der Grammatik die engsten Grenzen zu ziehen und die wissenschaftliche Belebung des Stoffes, oft auch seine Ergänzung, dem mündlichen Vortrage zu überlassen.

Zur ersten Uebung in der Sprache habe ich den Hitopadeça gewählt, weil dieser, neben seiner guten Prosa, durch die verschiedenartigen Verse Anlass giebt zur Darstellung der Metrik.

Ich habe lange gehofft, dass diesem Bedürfniss von anderer Seite her abgeholfen werden würde, da manche Fachgenossen dasselbe mit mir empfunden zu haben scheinen. Möchte ich es nun auch ihnen recht gemacht haben.

Breslau, den 14. October 1868.

Vorrede zur zweiten Auflage.

In dieser neuen Auflage habe ich zu dem etwas gekürzten Stücke des Hitopadeça noch die drei ersten Capitel des Nala und einige Strophen des Bhārtrihari hinzugefügt. Besitzer der ersten Auflage können dieselbe durch die „Sanskrit-Texte mit Vocabular Breslau, Max Mälzer 1868“ ergänzen. Die Grammatik hat kleine Aenderungen und Zusätze erfahren; eine Erweiterung derselben war mit ihrem Zwecke nicht vereinbar.

Breslau, den 12. April 1872.

Recat. 03-4 51 2/12

BEQUEATHED BY

George Allison Hench

PROFESSOR OF

Germanic Languages and Literatures

IN THE

University of Michigan,

1896-1899.

PK
6/10/6
42
574
1869

George F. Allen
Berlin

April 1897

5. Verbundene Consonanten:

क k-ka, क्त k-ta, क्तय k-t-ya, क्तृ k-t-ra, क्तव k-t-va, क्त क-na, क्तम k-ma, क्तय k-ya, क्तक k-ra, क्तल k-la, क्तव क-va, क्त श k-sha, क्तश क-sh-ma, क्तशय क-sh-ya; — ख kh-ya; — गद् g-da, गध g-dha, गण g-na, गभ ग-bha, ग्य ग-ya, गण ग-ra, ग्य ग-r-ya, गल ग-la; — क्त न-ka, क्त न-k-sha, क्त न-k-sh-va, क्त न-kha, क्त न-kh-ya, क्त न-ga, क्त न-g-ya, क्त न-g-ra, क्त न-g-ha, क्त न-na, क्त न-ma.

च c-ca, च्च c-cha, च्च c-ch-ra, च्च c-ch-va, च्च c-ma, च्च c-ya; — जज j-ja, जज j-jha, जज j-ña, जज j-ya, जज j-ra, जज j-va; — ज न-ca, ज न-ja.

दृ t-ka, दृ त-ya, दृ त-ya, दृ त-ya; दृ द-ga, दृ द-da, दृ द-ya, दृ dh-ya; दृ न-ya, दृ न-tha, दृ न-da, दृ न-na, दृ न-ya, दृ न-va.

त्त t-ka, त्त t-ta, त्तय t-t-ya, त्तृ t-t-ra, त्तव t-t-va, त्तय t-tha, त्त त-na, त्तप t-pa, त्तम t-ma, त्तमय t-m-ya, त्तय t-ya, त्त त-ra, त्तय t-r-ya, त्तव t-va, त्त त-sa, त्तल t-s-na; त्तय t-s-ya; त्त थ th-ya; दृ द-ga, दृ द-g-ra, दृ द-da, दृ द-d-ya, दृ द-d-ra, दृ द-d-va, दृ द-dha, दृ द-dh-ya, दृ द-dh-va, दृ द-na, दृ द-bha, दृ द-bh-ya, दृ द-ma, दृ द-ya, दृ द-ra, दृ द-r-ya, दृ द-va, दृ dh-na, दृ dh-ma, दृ dh-ya, दृ dh-ra, दृ dh-va; — न्त n-ta, न्तय n-t-ya, न्त न-t-ra, न्तय n-tha, न्त न-da, न्त न-d-ra, न्त न-dña, न्तय n-dh-ya, न्त न-dh-ra, न्त न-na, न्त न-ma, न्तय n-ya, न्तव n-va, न्त न-sa, न्त न-ra.

प्र p-ta, प्रय p-t-ya, प्र प-na, प्रम प-ma, प्रय प-ya, प्र प-ra, प्र प-la, प्रम प-sa; प्रय ph-ya; बज b-ja, बद् b-da, बध b-dha, बय b-ya, ब्र b-ra; भय bh-ya, भ्र bh-ra; — म्म m-na, म्म म-pa, म्म म-p-ra, म्म म-ba, म्म म-bha, म्म म-ya, म्म म-ra, म्म म-la.

यय y-ya, यय y-va; र्क r-ka, र्भी r-bhî, र्के r-ve, र्की r-vo; लक l-ka, लप l-pa, लम l-ma, लय l-ya, लल l-la; वय v-ya, व्र v-ra.

श ष ष-ya, श ष ष-ca, श ष ष-c-ya, श ष ष-na, श ष ष-ra, श ष ष-la, श ष ष-va; शक sh-ka, शक श-k-ra, श ष श-ya, श ष श-t-ya, श ष श-t-ra, श ष श-t-va, श ष श-t-ha, श ष श-t-h-ya, श ष श-ña, श ष श-pa, श ष श-p-ra, श ष श-ma, श ष श-ya, श ष श-va; शक s-ka, शक स-kha, शक स-ta, शक स-t-ra, शक स-tha, शक स-na, शक स-pa, शक स-pha, शक स-ma, शक स-m-ya, शक स-ya, शक स-ra, शक स-va; हक h-ka, हक ह-na, हक ह-ma, हक ह-ya, हक ह-ra, हक ह-la, हक ह-va.

6. Zahlzeichen.

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

१० = 10, १२५ = 125, १८०७ = 1807.

7. Anusvâra, ः, ist das Zeichen eines blossen Nasenlautes, steht aber am Ende eines Wortes auch statt म् (§ 34), und in der Mitte, vor Consonanten der fünf ersten Klassen, statt des Nasals, welcher dem folgenden Consonanten entspricht, z. B. अंगं statt अङ्गं, अंतं statt अन्तं । — Ueber Anunâsika, ः, s. § 31.

8. ञ् ist palataler Zischlaut, ञ् cerebraler, ञ् dentaler.

9. Die beiden ersten Consonanten der ersten fünf Classen und die drei Zischlaute sind harte, alle übrigen Consonanten und die Vocale weiche Laute.

10. Guṇa und Vṛiddhi sind Veränderungen, welche die Vocale erleiden.

Grundvocale: अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ

Guṇa: — ए ओ अर् — —

Vṛiddhi: आ ऐ औ आर् ऐ औ ।

ऋ hat zuweilen Guṇa र, Vṛiddhi रार । (§ 155. 178. 217).

Wenn Guṇa- und Vṛiddhi-Vocale verkürzt werden, so tritt ihr kurzer Grundvocal ein (§ 161).

Lautwandel im Satze.

End- und Anfangsvocale.

11. Einfache ähnliche Vocale fliessen zusammen in ihre Längen, z. B. aus वारि इह अस्ति wird वारीहास्ति । aus सा अपि ईचते wird सापीचते ।

12. अ and आ fliessen mit einfachen, unähnlichen Vocalen zusammen in Guṇa derselben, mit Diphthongen in Vṛiddhi, z. B. aus तव इच्छा wird तवेच्छा । aus सा उवाच wird सोवाच । aus यथा ऋषिः wird यथर्षिः । aus

तव एव wird तवैव । aus तव एश्वर्यं wird तवैश्वर्यं । aus सा श्रीषधिः wird सीषधिः । aus तव श्रीत्सुकं wird तवीत्सुकं ।

13. Einfache Vocale ausser अ und आ gehen vor unähnlichen Vocalen in ihre Halbvocale über, z. B. aus इति उक्तं wird इत्युक्तं । aus मधु अस्ति wird मध्वस्ति । aus कर्तुं अस्ति wird कर्त्तस्ति ।

14. Nach ए und ओ wird अ elidirt, z. B. aus ते अपि wird ते ऽपि । aus सो अपि wird सो ऽपि । (§ 4).

15. Vor anderen Vocalen als अ wird ए und gewöhnlich auch ओ zu अ z. B. aus वने आस्ते wird वन आस्ते । aus प्रभो एहि wird प्रभ एहि ।

16. ऐ wird vor Vocalen zu आ und औ zu आव् । z. B. aus तस्मै अदात् wird तस्मा अदात् । aus तौ इह wird ताविह ।

17. Die Endvocale ई ऊ ए im Dualis der Declination und Conjugation und im Pluralis अमी (§ 103) werden vor Vocalen nicht verwandelt. Auch wird nach solchem ए ein अ nicht elidirt.

End- und Anfangs-Consonanten.

18. Von zwei oder mehreren Consonanten, welche ein Wort schliessen sollten, bleibt nur der erste stehen. Aus मद्यत्स wird मद्यत् । aus तुदन्त्स तुदन् । aus प्राकृक्त्स प्राकृ । Ausnahmen sind क् ई र्त् र्त् प् ।

19. Von den Consonanten der ersten und dritten bis fünften Classe können in der Pause nur der erste und letzte stehen; die andern werden in den ersten verwandelt. Aus सिक्त् wird सिक् । aus मुद् मुत् । aus लम् लप् ।

20. Palatale, auch ञ्, werden in der Pause zu क् । ज् und ञ् zuweilen zu ट् । ष् ह् meistens zu ट्, zuweilen zu क् ।

21. र् und स् werden zu Visarga. :

22. Wenn Wurzelsilben, welche mit einer weichen Aspirate oder ह् schliessen und mit ग ड ढ oder ब anlauten, ihren Endconsonanten nach § 19 und 20 verwandeln, tritt die Aspiration auf den Anlaut zurück; aus बुध् wird भुत् aus दुह् wird धुक् ।

23. Wenn diese Endlaute nach Abwerfung des Virâma sich mit dem

2 5 6 7 a
bif. vovis
etc. a.

अह् 7 a
an 7 a.

c d h
j g i
k

Anfangslaute des nächsten Wortes verbinden, treten folgende Veränderungen ein.

24. Die harten Consonanten werden vor weichen Anlauten weich, vor nasalen nasal; z. B. वाक् इति wird वागिति । aus तत् अस्ति तदस्ति । aus वाक् नयति wird वाङ्गयति । aus तत् न wird तन्न । R.A.

25. Anlautendes ह् wird nach Erweichung des vorhergehenden Endconsonanten zur weichen Aspirata desselben, z. B. aus वाक् हि wird वाग्धि । aus तत् हि wird तद्धि । P.A.

26. Anlautendes छ् wird zu च्छ nach einem kurzen Vocale, nach der Partikel मा und nach der Präposition आ z. B. तव छाया wird तव च्छाया ।

27. Der harte Dental assimilirt sich einem folgenden Palatal, Cerebral und ख् । z. B. aus तत् च्च wird तच्च । aus तत् जयति wird तच्चयति । aus तत् सिखितं wird तच्चिखितं । R.A. ट

28. Anlautendes श् wird nach त् zu छ् । z. B. aus तत् शतं wird तच्छतं । P.A.

29. न् wird vor weichen Cerebralen und Palatalen und vor श् zum Nasal dieser Classen, z. B. aus तान् जयति wird तान्नयति । R.A. ङ

30. Anlautendes श् wird nach न् beliebig zu छ् । z. B. aus तान् श् शान् wird तान्छान् oder तान्छ्छान् । P.A.

31. न् wird vor ख् zu ख्ण् oder ख्ण्ण् । z. B. aus तान् खण्ण् wird तान्खण्ण् oder तान्खण्ण्ण् । R.A.

32. Schliessende Nasale (ausser म्) nach einem kurzen Vocal werden vor Vocalen verdoppelt, z. B. aus तुदन् इति wird तुदन्निति । aus उदरु अपि wird उदरुपि ।

33. Zwischen schliessendes न् und einen folgenden harten Palatal, Cerebral oder Dental wird der dem letzteren Consonanten entsprechende Zischlaut eingeschoben, vor welchem न् in Anusvâra übergeht, z. B. aus भवान् च्च wird भवाञ्च । aus भवान् तु wird भवाञ्चु । न

34. Schliessendes न् wird vor einem Consonanten der beiden letzten Classen (Halbvocal und Zischlaut) zu Anusvâra, vor einem Consonanten der fünf ersten Classen wird es zum Nasal derselben, gewöhnlich aber auch dann durch Anusvâra geschrieben (§ 7); z. B. aus तन् यः wird R.A. ण

तं थः । aus तम् स wird तं स । aus तम् गणम् wird तङ्गणम् oder तं गणम् ।
In der Pause kann es auch durch Anusvāra ausgedrückt werden.

35. Jeder Visarga (§ 21) geht vor च छ ट ठ त थ in den entsprechenden Zischlaut über; vor anderen harten Consonanten bleibt er, kann aber einem Zischlaute assimiliert werden. Hinter anderen Vocalen als अ आ wird er vor weichen Lauten zu र्; vor र selbst fällt er aus und ein vorhergehender kurzer Vocal wird lang, z. B. aus रामः तु wird रामस्तु । aus पुनः च wird पुनश्च । statt रविः स kann रविस्स geschrieben werden. Aus ददुः मे wird ददुर्मे । aus ददुः रामाय wird ददूर् रामाय । भोः verliert den Visarga vor Vocalen und tönenden Consonanten.

36. Die Endsilbe अः geht, wenn sie aus अस् entstanden, vor weichen Consonanten und अ in औ über, nach welchem अ elidirt wird (§ 4). Vor anderen Vocalen fällt Visarga aus; z. B. aus रामः ददौ wird रामो ददौ । aus रामः अपि wird रामो ऽपि । aus रामः उवाच wird राम उवाच ।

Ausnahme. Die Nominative sing. masc. सः und एषः behalten Visarga nur am Ende eines Satzes, und werden vor अ zu सो und एषो । Vor allen anderen Lauten werfen sie Visarga ab; z. B. aus सः ददौ wird स ददौ ।

37. In der Endsilbe आः wird Visarga, wenn er aus स् entstanden, vor weichen Lauten abgeworfen, z. B. aus शिवाः गच्छन्ति wird शिवा गच्छन्ति । aus शिवाः इति wird शिवा इति ।

38. In den Endsilben अः und आः geht Visarga, wenn er aus र् entstanden, vor weichen Lauten wieder in र् über; vor र selbst fällt er aus, mit Verlängerung des अ । z. B. aus पुनः एति wird पुनरेति । aus पुनः गच्छति wird पुनर्गच्छति । aus पुनः रोहति wird पुनारोहति । aus दाः एषा wird द्वारेषा ।

Lautwandel im Worte.

39. Die Abweichungen des Lautwandels im Innern der Wörter von den obigen Regeln ergeben sich aus der Declination, Conjugation und Wortbildung. Einige der wichtigsten Regeln darüber folgen hier.

40. In manchen Fällen werden vor Vocalen **इ ई** in **इय्** und **उ ऊ** in **उव्** verwandelt, namentlich wenn sie Wurzelvocale sind, z. B. **भी + इ = भियि** । **भू + इ = भुवि** । **वी + अन्ति = वियन्ति** । **युयु + उस् = युयुवुस्** । **शृशु + अन्ति = शृश्वन्ति** (§ 13), aber **शक्नु + अन्ति = शक्नुवन्ति** ।

41. **इ** und **उ** werden vor wurzelhaften **र्** und **व्** wenn darauf ein Consonant folgt, meistens verlängert, z. B. **दिव् + यति = दीव्यति** । **गिर् + भिस् = गीर्भिस्** । **धुर् + भिस् = धूर्भिस्** । **गिर् + स् = गीः** । Aber **दिव्य** । **धुर्य** u. a.

42. **ऋ** am Ende von Wurzeln geht gewöhnlich in **इर्**, nach Labialen in **उर्** über, z. B. **कृ किरति कीर्यते** (§ 41), **सृ स्तीर्य** । **पृ पूर्यते** ।

43. **ए ऐ ओ औ** gehen vor Suffixen, die mit Vocalen oder **य** anfangen, in **अय्** **आय्** **अव्** **आव्** über, z. B. **जे + अन् = नयन्** । **जे + य = जय्य** । **ने + अक = नायक** । **गो + आ = गवा** । **गो + य = गव्य** । **नी + आ = नावा** । **नी + य = नाव्य** ।

44a. Endconsonanten von Wurzeln und Stämmen bleiben vor Suffixen, die mit Vocalen, Nasalen oder Halbvocalen anfangen, meistens unverändert. Vor anderen Suffixen werden sie wie die Endconsonanten in § 18 u. f. behandelt, ^{if they end in a hard consonant or vowel,} z. B. **वच् वच्चि वाच्य वक्ति** । **बुध् भोत्स्यति** ।

44b. **ञ** wird vor **त** in einigen Wurzeln zu **क् युञ् युक्त**, in anderen zu **ष् मृञ् मृष्ट** (§ 46). RA 1/2 1/2

45. **त** und **थ** als Anlaute von Suffixen werden hinter weichen Aspiraten erweicht und nehmen die Aspiration auf sich, z. B. **बुध् + त = बुद्ध** P.A.
लभ् + त = लब्ध । **रन्ध् + थस् = रन्धस्** ।

46. Dentale werden nach Cerebralen zu Cerebralen, z. B. **इष् + त = इष्ट** । **द्विष् + धि = द्विष्टि** । **ईड् + ते = ईडे** । P.A.

47. **न** wird nach **च्** und **ञ्** zu **ञ** z. B. **यच् + न = यञ्** । P.V.

48. Schliessendes **न्** von Nominen wird abgeworfen vor anderen Wörtern in Compositis, vor consonantischen Casusendungen und meistens auch vor consonantischen Taddhitas (§ 207). **राजन् + अरि = राजारि** । **राजसु** । aber **राजन्य** । **गुणिन् + ता = गुणिता** ।

49. Ein **न** auf welches ein Vocal oder **न म य व** folgt, wird in **ण** verwandelt nach einem **श् ष् र** oder **ष**, wenn kein anderer Buchstabe als ein Vocal, Guttural, Labial, **य व** oder **ह** dazwischen steht; z. B. **कर्**

+ चन = करण । von ब्रह्मन् kommt ब्रह्मन् । Aus प्र नि पतति wird प्रणि-पतति ।

50 a. ण् wird vor त zu ष । दृण् + त = दृष्ट (§ 46). Vor anderen Consonanten werden श् und ष nach § 44 behandelt. द्रण् + स्नामि = द्रष्नामि (§ 50 b). द्वेष् + सि = द्वेषि । दिण् + सु = दिषु । दिण् + भ्यस् = दिग्भ्यस् (§ 24). षष् + सु = षट्सु । षष् + भ्यस् = षड्भ्यस् ।

50 b. Ein स auf welches ein Vocal, dentaler Consonant, म य व oder das Suffix क folgt, wird in ष verwandelt, wenn ihm ein क र् ल् oder ein anderer Vocal als अ आ unmittelbar, oder nur durch Anusvâra oder Visarga getrennt, vorbergeht; z. B. धनुस् धनुषा धनूषि धनुःषु धनुष्मत् । Aus अभि + सिच् wird अभिषिच् । वक् + स्वति = वक्षति । गिर् + सु = गीर्षु (§ 41). So auch परिष्कृ aus परि + स्कृ । — स als Endlaut von Wurzeln wird zu त् vor einem स् der allgemeinen Verbalformen (§ 117). वस् + स्वति = वक्षति । Ebenso in den mittleren Casus des Suffixes वस् (§ 75).

51. ह् wird vor स्, und in Wurzeln die mit द anfangen auch vor anderen Consonanten, wie च् behandelt, z. B. लेह् + सि = लेषि । दह् + स्वति धक्षति (§ 22. 50 b). दह् + त = दग्ध (§ 45). Bei anderen Wurzeln auf ह् gehen त ष ध nach ह् in ढ über, das ह् wird ausgeworfen und ein vorhergehender kurzer Vocal verlängert, z. B. लिह् + त = लीढ । रोह् + तुम् = रोढुम् । Ausnahmen: नह् + त = नञ् । दृह् + त = दृढ । वह् + तुम् = वोढुम् । सह् + तुम् = सोढुम् ।

Declination.

52. Declination besteht in der Anfügung der Casusendungen an den Stamm (die Grundform).

53. Die Sanskrit-Sprache unterscheidet drei Geschlechter: Masculinum, Femininum, Neutrum; drei Zahlen: Singularis, Dualis, Pluralis; acht Casus: Nominativ, Vocativ, Accusativ, Instrumentalis, Dativ, Ablativ, Genetiv, Locativ.

Nomina.

54. Als Casusendungen gelten folgende:

N.	स्	}	ञी	}	ञस्
A.	ञम्				
I.	ञा				भिस
D.	ए		भ्याम्		भ्यस्
Ab.	ञस्				
G.	ञस्		ञीस्		ञाम्
L.	इ				सु

Im NA Sing. fügen Neutra auf ञ die Endung स्, andere Neutra keine Endung an den Stamm. Alle Neutra haben als Endung des NAV im Dual इ, im Plur. इ। — Nähere Bestimmungen geben die folgenden Paradigmen und Regeln.

55. Starke Casus sind NV der drei Zahlen und A des Sing. Du. Die übrigen sind entweder alle schwache, oder in bestimmten Fällen die consonantisch anfangenden mittlere, die vocalisch anfangenden schwächste Casus. Bei Neutris sind NVA im Sing. schwache oder mittlere; im Du. schwache oder schwächste, im Pl. starke Casus. Die übrigen wie bei Masc.

Stämme auf Consonanten.

56. Stamm m. f. n. सुहृद् ।

	Sing.		Plur.	
	m.	f. n.	m.	f. n.
NV.	सुहृत्		NAV.	सुहृदस् सुहृद्भिः
A.	सुहृदम्	सुहृत्	I.	सुहृद्भिस्
I.	सुहृदा		DAb.	सुहृद्भ्यस्
D.	सुहृदे		G.	सुहृदाम्
AbG.	सुहृदस्		L.	सुहृत्सु
L.	सुहृदि			

	Du.		
	m.	f.	n.
NA.	<u>सुहृदौ</u>		<u>सुहृदो</u>
IDAb.	सुहृज्याम्		
GL.	सुहृदोस्		

57. Stämme f. गिर् पुर् । Sing. N. गीर् पूर् (§ 41) A. गिरम् पुरम्
Du. I. गीर्भ्याम् पूर्भ्याम् Plur. L. गीर्षु पूर्षु (§ 50b).

58. Einige Nomina auf Consonanten haben zwei Stämme, einen starken und einen schwachen, andere drei, einen starken, einen mittleren und einen schwächsten, aus welchen die entsprechenden Casus (§ 55) gebildet werden.

59. Stämme: starker प्राञ्च schwacher प्राच् । Masc. N. प्राङ् प्राञ्ची प्राञ्चस् A. प्राञ्चम् प्राञ्ची प्राचस् I. Sing. प्राचा Pl. प्राग्भिस् । Neutr. N. प्राक् प्राची प्राच्चि ।

60. Stämme: st. प्रत्यञ्च mittl. प्रत्यच् schwächster प्रतीच् । Mascul. N. प्रत्यङ् प्रत्यञ्ची प्रत्यञ्चस् A. प्रत्यञ्चम् प्रत्यञ्ची प्रतीचस् I. प्रतीचा प्रत्यग्भ्याम् प्रत्यग्भिस् L. Plur. प्रत्यञ्चु । — So सम्यञ्च सम्यच् समीच् । उदञ्च उदच् उदीच् । विष्वञ्च विष्वच् विषूच् ।

61. Particip. Praes. des Parasmaipadam (§ 209.).

Stämme st. तुदन्त् schw. तुदत् ।

	m.	Sing.	Du.	Plur.
	NV.	तुदन्	तुदन्ती	तुदन्तस्
	A.	तुदन्तम्	तुदन्ती	तुदतस्
	I.	तुदता	तुदज्याम्	तुदञ्चिस्

n.

NA. तुदत् तुदती(तुदन्ती)तुदन्ति

62. Reduplicirte Wurzeln bilden alle Casus aus dem schwachen Stamme: m. Sing. N. ददत् A. ददतम् । n. Pl. N. ददति oder ददन्ति ।

63. महत् starker Stamm महान्त् । m. N. महान् महान्ती महान्तस् A. महान्तम् महान्ती महतस् V. Sing. महन् ।

64. Wörter auf मत् und वत् wie § 61, aber m. N. Sing. मान् und वान् । So auch भवत् Pronomen der zweiten Person.

65. Wörter auf ञ्च् मन् वन् । Stämme m. राजन् n. नामन् ।

	Sing.			Plur.	
N.	राजा	नाम	NV.	राजानस्	नामानि
A.	राजानम्	नाम	A.	राजस्	नामानि
I.	राजा	नाम्ना	I.	राजभिस्	नामभिस्
D.	राजे	नाम्ने	DAb.	राजभ्यस्	नामभ्यस्
AbG.	राजस्	नाम्नस्	G.	राजाम्	नाम्नाम्
L.	राजि	नाम्नि	L.	राजसु	नामसु
	(राजनि)	(नामानि)			
V.	राजन्	नाम			
		(नामन्)			

Du.

NAV.	राजानी	नाम्नी
		(नामनी)
IDAb.	राजभ्याम्	नामभ्याम्
GL.	राजोस्	नाम्नोस्

So मूर्धन् I. Sing. मूर्ध्ना । अचि अच्या (§ 81). — Wenn in Wörtern auf मन् oder वन् dem म oder व ein Consonant vorhergeht, wird das अ nicht ausgestossen. आत्मन् I. आत्मना ।

66. अ्वन् मघवन् युवन् m. haben als schwächste Stämme युन् मघोन् यून् । Sing. N. आ मघवा युवा I. युना मघोना यूना ।

67. अहन् n. mittl. Stamm अहस् । NAV. Sing. अहर् Du. अही oder अहनी Plur. अहानि I. Plur. अहीभिस् ।

68. Wörter auf die Wurzel ह्न् verlängern das अ nur im N. Sing. m. und im NAV. Plur. n. und bilden die schwächsten Casus आ द्वे घ्नस् u. s. w.

69. Wörter auf ह्न् । Stamm बलिन् N. Sing. m. बली n. बलि । NA. Plur. m. बलिन्स् n. बलीनि । I. Plur. बलिभिस् ।

70. Die Masc. पथिन् मथिन् अमुचिन् bilden N. Sing. पन्थास् मन्थास् अमुचास् । die übrigen starken Casus aus पन्थान् मन्थान् अमुचान् । die schwächsten aus पथ् मथ् अमुच् । N. Du. पन्थानी Plur. पन्थानस् A. Sing. पन्थानम् Pl. पथस् I. Sing. पथा Plur. पथिभिस् ।

71. अप् f. nur Plur., N., आपस् A. अपस् I. अजिस् DAb. अज्यस् G. अपाम् L. अप्सु ।

72. दिव् f. Sing. द्यौस् दिवम् दिवा दिवे दिवस् दिवि । Du. दिवौ बुभ्राम् दिवोस् । Plur. दिवस् दिवस् बुभिस् बुभ्रस् दिवाम् बुभु ।

73. Wörter auf अस् । Neutra: मनस् । NA. मनस् मनसी मनांसि । I. मनसा मनोभ्राम् मनोभिस् । L. मनसि मनसोस् मनःसु । Masc. und Fem. सुमनस् N. सुमनास् सुमनसौ सुमनसस् । A. सुमनसम् सुमनसौ सुमनसस् । Die übrigen Casus wie die Neutra.

74. Comparative auf ईयस् । Starker Stamm गरीयांस् schw. गरीयस् । N. गरीयान् गरीयांसौ गरीयांसस् V. Sing. गरीयन् A. गरीयांसम् गरीयांसौ गरीयसस् I. Pl. गरीयोभिस् । Neutr. गरीयस् गरीयसी गरीयांसि ।

75. Part. Perf. Act. auf वस् । Starker Stamm हृद्व्वांस् mittl. हृद्वत् schw. हृदुस् । Sing. हृद्वान् हृद्व्वांसम् हृदुषा हृदुषे हृदुषस् हृदुषि हृद्वन् । Du. हृद्व्वांसौ हृद्व्व्याम् हृदुषोस् । Plur. हृद्व्वांसस् हृदुषस् हृद्वन्निस हृद्वन्नस् हृदुषाम् हृद्वत्सु । Neutr. N. हृद्वत् हृदुषी हृद्व्वांसि ।

76. पुंस् m. Starker Stamm: पुमांस् mittl. पुम् । Sing. पुमान् पुमांसम् पुंसा पुंसि पुंसस् पुंसि पुमन् । Du. पुमांसौ पुम्भ्याम् पुंसोस् । Plur. पुमांसस् पुंसस् पुभिस् पुम्भस् पुंसाम् पुंसु ।

77. Neutra auf इस् und उस् । ज्योतिस् चक्षुस् NAV. ज्योतिस् ज्योतिषी ज्योतीषि । चक्षुस् चक्षुषी चक्षूषि I. ज्योतिषा ज्योतिर्भ्याम् ज्योतिर्भिस् । चक्षुषा चक्षुर्भ्याम् चक्षुर्भिस् । L. Pl. ज्योतिःषु चक्षुःषु ।

Stämme auf Vocale. Stämme auf इ und उ ।

78. Stämme m. f. n. शुचि तनु ।

Sing.

	m.	n.	f.	m.	n.	f.
N.	शुचिस्	शुचि	शुचिस्	तनुस्	तनु	तनुस्
A.	शुचिम्	शुचि	शुचिम्	तनुम्	तनु	तनुम्
I.	शुचिना	शुचिना	शुच्या	तनुना	तनुना	तन्वा
D.	शुचये	शुचिने	शुच्यै	तनुवे	तनुने	तन्वै
		(शुचये)	(शुचये)		(तनुवे)	(तनुवे)
AbG.	शुचेस्	शुचिनस्	शुच्यास्	तनोस्	तनुनस्	तन्वास्
		(शुचेस्)	(शुचेस्)		(तनोस्)	(तनोस्)
L.	शुची	शुचिनि	शुच्याम्	तनौ	तनुनि	तन्वाम्
		(शुची)	(शुचौ)		(तनौ)	(तनौ)
V.	शुचे	शुचि	शुचे	तनो	तनु	तनो
		(शुचे)			(तनो)	

		Du.					
		m.	n.	f.	m.	n.	f.
NAV.		<u>शुची</u>	<u>शुचिनी</u>	<u>शुची</u>	<u>तनू</u>	<u>तनुनी</u>	<u>तनु</u>
IDAb.		शुचिभ्याम्			तनुभ्याम्		
GL.		शुच्योस्	शुचिनीस्	शुच्योस्	तन्वोस्	तनुनीस्	तन्वोस्
			(शुच्योस्)			(तन्वोस्)	
		Plur.					
NV.		शुचयस्	शुचीनि	शुचयस्	तनवस्	तनूनि	तनवस्
A.		<u>शुचीन्</u>	<u>शुचीनि</u>	<u>शुचीस्</u>	<u>तनून्</u>	<u>तनूनि</u>	<u>तनूस्</u>
I.		शुचिभिस्			तनुभिस्		
DAb.		शुचिभ्यस्			तनुभ्यस्		
G.		शुचीनाम्			तनूनाम्		
L.		शुचिषु			तनुषु		

Die doppelten Formen im Sing. und Du. der Neutra gelten nur für Adjectiva. Substantiva neutr. haben stets die von der masculinen verschiedene Form.

79. सखि hat im Sing. N. सखा A. सखायम् I. सख्या D. सख्ये AbG. सख्युस् L. सख्यौ Du. NAV. सखायौ Pl. N. सखायस् ।

80. पति hat Sing. I. पत्या D. पत्ये AbG. पत्युस् L. पत्यौ । Am Ende von Compositis folgt es der Regel; zuweilen auch allein stehend.

81. Die Neutra चक्षि चक्षि दधि सक्थि bilden die schwächsten Casus (§ 55) aus Stämmen auf चञ् (चक्षन् u. s. w.). Siehe § 65.

Stämme auf ई und ऊ ।

82. Einsilbige Feminina. Stämme धी भू ।

		Sing.		Plur.	
NV.	धीस्	भूस्	NAV.	धियस्	भुवस्
A.	धियम्	भुवम्	I.	धीभिस्	भूमिस्
I.	धिया	भुवा	DAb.	धीभ्यस्	भूभ्यस्
D.	धिये (धिवे)	भुवे (भुवे)	G.	धियाम्	भुवाम्
AbG.	धियस् (धियास्)	भुवस् (भुवास्)		(धीनाम्)	(भूनाम्)
L.	धियि (धियाम्)	भुवि (भुवाम्)	L.	धीषु	भूषु

Du.

NAV.	धियी	भुवी
IDAb.	धीभ्याम्	भूभ्याम्
GL.	धियोस्	भुवोस्

83. स्त्री Sing. N. स्त्री A. स्त्रियम् oder स्त्रीम् D. स्त्रिये AbG. स्त्रियास् L. स्त्रियाम् V. स्त्रि । Pl. A. स्त्रीस् oder स्त्रियस् G. स्त्रीणाम् ।

84. Mehrsilbige Feminina. Stämme नदी वधु ।

Sing.			Plur.		
N.	नदी	वधुस्	NV.	नद्यस्	वध्वस्
A.	नदीम्	वधुम्	A.	नदीस्	वधुस्
I.	नद्या	वधा	I.	नदीभिस्	वधुभिस्
D.	नद्यै	वध्वै	DAb.	नदीभ्यस्	वधुभ्यस्
AbG.	नद्यास्	वधास्	G.	नदीनाम्	वधुनाम्
L.	नद्याम्	वध्वाम्	L.	नदीषु	वधुषु
V.	नदि	वधु			

Du.

NAV.	नद्यी	वध्वी
IDAb.	नदीभ्याम्	वधुभ्याम्
GL.	नद्योस्	वध्वोस्

85. लक्ष्मी Sing. N. लक्ष्मीस् ।

Stämme auf ऋ ।

86. Stamm m. n. दातृ ।

Sing.			Plur.		
	m.	n.		m.	n.
N.	दाता	दातृ	NV.	दातारस्	दातृणि
A.	दातारम्	दातृ	A.	दातृन्	दातृणि
I.	दात्रा	दातृणा	I.	दातृभिस्	
D.	दात्रे	दातृणे	DAb.	दातृभ्यस्	
AbG.	दातृर्	दातृणस्	G.	दातृणाम्	
L.	दातरि	दातृणि	L.	दातृषु	
V.	दातृर्	दातृ (दातर्)			

Du.

m.

n.

NAV.	दातारौ	दातृणी
IDAb.	दातृभ्याम्	दातृभ्याम्
GL.	दातोस्	दातृणीस्

87. Verwandtschaftswörter. Stämme m. पितृ f. मातृ Sing. A. पितरम् मातरम् । Du. NAV. पितरौ मातरौ । Pl. N. पितरस् मातरस् । A. पितृन् मातृस् ।

Ausn. m. नप्तृ f. स्वसृ wie in § 86 Sing. A. नप्तरम् स्वसारम् । Du. NAV. नप्तरौ स्वसारौ । Pl. N. नप्तरस् स्वसारस् । A. नप्तृन् स्वसृस् ।

88. नृ wie पितृ; nur Pl. G. नृणाम् oder नृणाम् ।

Stämme auf ऐ औ und औ ।

89. Stämme m. रै mf. गो f. नी ।

Sing.				Plur.			
NV.	रास्	गौस्	नीस्	N.	रायस्	गावस्	नावस्
A.	रायम्	गाम्	नावम्	A.	रायस्	गास्	नावस्
I.	राया	गवा	नावा	I.	राभिस्	गोभिस्	नीभिस्
D.	राये	गवि	नावि	DAb.	राभ्यस्	गोभ्यस्	नीभ्यस्
AbG	रायस्	गौस्	नावस्	G.	रायाम्	गवाम्	नावाम्
L.	रायि	गवि	नावि	L.	रासु	गोषु	नीषु

Du.

NAV.	रायौ	गावौ	नावौ
IDAb.	राभ्याम्	गोभ्याम्	नीभ्याम्
GL.	रायोस्	गवोस्	नावोस्

Stämme auf अ und आ ।

90. Stamm m. n. गत f. गता ।

		Sing.		
		m.	n.	f.
N.	गतस्	गतम्	गता	
A.	गतम्	गतम्	गताम्	
I.		गतेन	गतया	
D.		गताय	गतायै	
Ab.	गतात्	}	गतायास्	
G.	गतस्व			
L.	गते		गतायाम्	
V.	गत		गते	

		Du.		
NAV.	गती	गते	गते	
IDAb.		गताभ्याम्		
GL.		गतयोस्		

		Plur.		
NV.	गतास्	}	गतानि	गतास्
A.	गतान्			
I.	गतैस्		गताभिस्	
DAb.	गतेभ्यस्		गताभ्यस्	
G.	गतानाम्		गतानाम्	
L.	गतेषु		गतासु	

91. अस्वा hat V. अस्व ।

92. Mehrere Adjectiva auf अ folgen der Pronominal-Declination (§ 104).

93. Masc. und Fem. auf wurzelhaftes आ werfen diesen Vocal in den schwächsten Casus (§ 55) ab, z. B. Sing. सोमपास् पाम् पा पे पस् पि । Du. पौ पाभ्याम् योस् । Pl. पास् पस् पाभिस् पाभ्यस् पाम् पासु ।

	m.	n.	f.	m.	n.	f.
NV.	चयस्	चीषि	तिस्रस्	चत्वारस्	चत्वारि	चतस्रस्
A.	चीन्	चीषि	तिस्रस्	चतुरस्	चत्वारि	चतस्रस्
I.	चिभिस		तिसृभिस	चतुर्भिस		चतसृभिस
DAb.	चिभ्यस्		तिसृभ्यस्	चतुर्भ्यस्		चतसृभ्यस्
G.	चयाणाम्		तिसृणाम्	चतुर्णाम्		चतसृणाम्
L.	चिषु		तिसृषु	चतुर्षु		चतसृषु

Die Zahlen पञ्चन् und सप्तन् bis दशन् und die mit दशन् schliessenden haben ohne Unterschied der Geschlechter NAV. पञ्च I. पञ्चभिस DAb. पञ्चभ्यस् G. पञ्चानाम् L. पञ्चसु । अष्टन् hat auch NAV. अष्टौ I. अष्टाभिस DAb. अष्टाभ्यस् G. अष्टानाम् L. अष्टासु । षष् hat NAV. षट् I. षट्भिस DAb. षट्भ्यस् G. षणाम् L. षट्सु ।

98. Die Zahlen 20 bis 99 sind Sing. f. 100 शत und 1000 सहस्र Sing. n. und haben die gezählten Dinge entweder als Apposition in gleichem Casus des Plur. oder im G. Plur. neben sich.

99. Ordinalia. Stämme: 1 प्रथम । 2 द्वितीय । 3 तृतीय । 4 चतुर्थ । 5 पञ्चम । 6 षष्ठ । 7 सप्तम । 8 अष्टम । 9 नवम । 10 दशम । 11 एकादश । 12 द्वादश u. s. w. 20 विंशतितम oder विंश । 30 त्रिंशत्तम oder त्रिंश । 40 चत्वारिंशत्तम oder चत्वारिंश । 50 पञ्चाशत्तम oder पञ्चाश । 60 nur षष्टितम, aber 61 एकषष्टितम oder एकषष्ट । 70 सप्ततितम । 71 एकसप्ततितम oder एकसप्तत । 80 अशीतितम । 81 एकाशीतितम oder एकाशीत । 90 नवतितम । 91 एकनवतितम oder एकनवत । 100 शततम । 1000 सहस्रतम ।

100. Andere Zahl ausdrücke:

Adverbia: सक्रत einmal, द्विस्र zweimal, तिस्र dreimal, चतुस् viermal, पञ्चस्रत्वस् fünfmal u. s. w.

एकधा einfach, द्विधा oder द्वेधा zweifach, त्रिधा oder त्रेधा dreifach, चतुर्धा vierfach, षोढा sechsfach u. s. w.

एकशस् einzeln, द्विशस् zu zweien, त्रिशस् zu dreien, सर्वशस् sämtlich.

Substantiva: द्वय n. oder द्वितय n. ein Paar, त्रय n. oder त्रितय n. oder त्रयी f. Dreizahl, चतुष्टय n. Vierzahl, पञ्चतय n. Fünzfahl u. s. w.

Pronomina.

101. Pronomina der ersten Person, Stamm (s. § 230) Sing. मद् Pl. अस्मद् und der zweiten Person, Stamm Sing. त्वद् Plur. युष्मद् ।

	Sing.		Plur.	
N.	अहम्	त्वम्	वयम्	वृथम्
A.	माम्	त्वाम्	अस्मान्	युष्मान्
I.	मया	त्वया	अस्माभिसु	युष्माभिसु
D.	मङ्गाम्	तुभ्यम्	अस्मभ्यम्	युष्मभ्यम्
Ab.	मत्	त्वत्	अस्मत्	युष्मत्
G.	मम	तव	अस्माकम्	युष्माकम्
L.	मयि	त्वयि	अस्मासु	युष्मासु

Du.

NA.	आवाम्	युवाम्
IDAb.	आवाभ्याम्	युवाभ्याम्
GL.	आवथोस्	युवथोस्

Enklitische Nebenformen sind: Sg. A. मा त्वा DG. मे ते Du. ADG.

मी वाम् Pl. ADG. नस् वस् ।

102. Stamm: इद्म dieser.

	Sing.		Plur.	
	m.	f.	m.	f.
N.	अयम्	इयम्	N. इमे	इमास्
A.	इमम्	इमाम्	A. इमान्	इमास्
I.	अनेन	अनया	I. एभिस्	आभिस्
D.	अस्मी	अस्त्री	DAb. एभ्यस्	आभ्यस्
Ab.	अस्मात्	अस्त्रात्	G. एषाम्	आसाम्
G.	अस्व	अस्त्रास्	L. एषु	आसु
L.	अस्मिन्	अस्त्राम्		

Du.

NAV.	इमी	इमे
IDAb.	आभ्याम्	
GL.	अनथोस्	

Neutr. NA. Sing. इदम् Du. इमे Plur. इमानि । Die übrigen Casus wie im Masc.

103. Stamm अदस् jener.

Sing.			Plur.		
	m.	f.		m.	f.
N.	असौ	असौ	N.	अमी	अमूस्
A.	अमुम्	अमूम्	A.	अमून्	अमूस्
I.	अमुना	अमुया	I.	अमीभिस्	अमूभिस्
D.	अमुष्मै	अमुष्मै	DAb.	अमीभ्यस्	अमूभ्यस्
Ab.	अमुष्मात्	अमुष्मात्	G.	अमीषाम्	अमूषाम्
G.	अमुष्य		L.	अमीषु	अमूषु
L.	अमुष्मिन्	अमुष्माम्			

Du.

m. f. n.

NAV. अमू

IDAb. अमूभ्याम्

GL. अमुयोस्

Neutr. NA. Sing. अदस् Plur. अमूनि ।

104. Stamm: तद् der.

Sing.			Plur.		
	m.	f.		m.	f.
N.	सस्	सा	N.	ते	तास्
A.	तम्	ताम्	A.	तान्	तास्
I.	तेन	तया	I.	तैस्	ताभिस्
D.	तस्मै	तस्मै	DAb.	तेभ्यस्	ताभ्यस्
Ab.	तस्मात्	तस्मात्	G.	तेषाम्	तासाम्
G.	तस्य	तस्यास्	L.	तेषु	तासु
L.	तस्मिन्	तस्याम्			

Du.

NA. तौ ते

IDAb. ताभ्याम्

GL. तयोस्

Neutr. NA. Sing. तत् Du. ते Plur. तानि ।

Nach dieser pronominalen Declination werden die folgenden Stämme mit den dabei bemerkten Abweichungen flectirt, wenn sie nicht in Composition oder in anderen Bedeutungen stehen (§ 92).

105. Stamm: **त्वं** der (Sg. N. **स्वस् स्वा त्वत्**) — Stamm **एतद्** dieser (Sg. N. **एषस् एषा एतत्**) — Stamm **एणद्** er, nur im A. der drei Zahlen, I. Sing. und GL. Du. vorhanden.

Ueber den N. **सस्** und **एषस्** vergl. § 36 Ausn.

106. Stamm: **किम्** wer? (N. Sing. **कस् का किम्**) — Stamm: **यद्** welcher (N. Sing. **यस् या यत्**).

107. Stamm: **अन्य** ander (**अन्यस् अन्या अन्यत्**), **अन्यतर** einer (von zweien), **इतर** ander, **एकतम** einer (von vielen), **कतर** welcher? (von zweien), **कतम** welcher? (von vielen), **ततर** der (von zweien), **ततम** der (von vielen), **त्व** einer, **यतर** welcher (von zweien), **यतम** welcher (von vielen).

108. Ebenso, nur N. Sing. n. **म् उभय** beide, **एक** ein, **एकतर** einer (von zweien), **विश्व सम सिम सर्व** all, jeder, **नेम** halb, letzteres N. Pl. m. auch **नेमास्** ।

109. Wie § 108, aber im Ab. L. Sg. m. n. und im N. Pl. m. auch nach der nominalen Declination, Stamm: **अधर** untere, **अन्तर** äussere, **अपर** ander, **अवर** hintere, westlich, **उत्तर** obere, nördlich, **दक्षिण** rechts, südlich, **पर** später, **पूर्व** früher, östlich, **स्व** eigen.

110. Die Stämme **अर्ध** halb, **अल्प** wenig, **कतिपय** einige, **चरम** letzte, **प्रथम** erste, **द्वय** und **द्वितय** zwiefach, und ähnlich gebildete Zahlwörter können den N. Pl. m. und die Stämme **द्वितीय** und **तृतीय** den ganzen Sing. nach der pronominalen Declination (§ 108) bilden.

III. Die Stämme **कति** wie viele? **तति** so viele, **यति** wie viele, bleiben im NA. unverändert; die übrigen Casus sind die des Plur. (§ 78).

112. **कियत्** wie viel? wie gross? **इयत् तावत् एतावत्** so viel, **यावत्** wie viel, werden nach § 64 flectirt: m. **कियान् कियन्म** ।

113. Durch Anfügung von **चित् चन** oder **अपि** an **किम्** in allen Casus und sonstigen Bildungen bekommen dieselben die Bedeutung eines unbestimmten Pronomen: **कश्चित् कश्चन को ऽपि** (§ 36) irgend wer, **कथञ्चित् कथञ्चन कथमपि** irgend wie, **क्वचित् क्वचन क्वापि** irgend wo.

Conjugation.

114. Conjugation besteht in der Verbindung der Personalendungen mit der Wurzel oder dem Stamme.

115. Zur Bezeichnung der Personen dienen zwei Reihen von Endungen; die eine bildet transitive Formen (Parasmaipada) die andere intransitive, (Âtmanepada).

116. Das Sanskrit hat Formen für folgende Tempora und Modi: 1. Präsens, 2. Potentialis, 3. Imperativ, 4. Imperfectum, 5. Aorist, 6. Perfectum, 7. Futurum, 8. Conditionalis, 9. Precativ.

117. Die vier ersten dieser Formen (Specialformen) werden aus den Stämmen gebildet, welche in zehn verschiedenen Weisen aus den Wurzeln entstehen (10 Classen): 1. W. पत् St. पत । जि जय । चित् चेत । निद् निद् । नी नय । क्रीद् क्रीड । ड्रु ड्रव । बुध् बोध । कुण्ड कुण्ड । भू भव । कृञ् कृञ् । सृ सर । वृध् वर्ध । — 2. द्विष् द्विष् । — 3. ऊ ऊ । — 4. नह् नह्य । — 5. सु सुनु । — 6. तुद् तुद् । — 7. ह्य् ह्य् । — 8. तन् तन् । — 9. क्री क्रीणी (§ 49). — 10. चूर् चोरय (vgl. § 197). — Die übrigen (allgemeinen) Formen werden unmittelbar aus den Wurzeln gebildet. Nur die Verba der 10. Cl. bilden auch einige allgemeine Formen aus dem Stamme.

Specialformen.

118. Die Classen 1, 6, 4 und 10 bilden die Erste Conjugation, in deren Specialformen der Stamm unverändert bleibt: 1. Präs. बोधामि । Pot. बोधेयम् । Imper. बोधानि । Impf. अबोधम् । Ebenso 6. तुदामि । 4. दीक्षामि । 10. चोरयामि ।

119. In der Zweiten Conjugation, welche die übrigen Classen umfasst, werden einige Specialformen (die schwachen Formen) aus dem einfachen, andere (die starken) aus dem verstärkten Stamme gebildet. Die Verstärkungen sind: 2. द्विष् द्वेष् । 3. ऊ ऊहो । 5. सुनु सुनो । 7. ह्य् ह्यह्य् (§ 49). 8. तन् तनो । 9. क्रीणी क्रीया । Siehe die Paradigmen.

120. Das Augment ist अ welches mit einem anlautenden Wurzelvocale

Vṛiddhi bildet. Nach der verbotenden Partikel मा wird es meistens, aber auch sonst zuweilen weggelassen.

121. Reduplication. Die allgemeinen Regeln derselben für die Consonanten sind:

- 1) aspirirte Consonanten werden reduplicirt durch die entsprechenden nicht aspirirten: च durch त । फ durch प । ध durch द । भ durch ब ।
- 2) Gutturale durch die entsprechenden Palatalen mit Befolgung der vorigen Regel: क und ख durch च । ग घ and ङ durch ज ।
- 3) verbundene Consonanten durch den ersten oder seinen Stellvertreter: क्ख durch द्द । क्क durch च ।
- 4) ist der erste von verbundenen Consonanten ein Zischlaut und der zweite ein harter, so tritt in die Reduplication der zweite oder sein Stellvertreter: ख तख । ख तख । ख चख ।

122. In die Reduplication der dritten Verbalclassse tritt die Kürze des Wurzelvocal: ऊ जुऊ । भी विभी । धा दधा । Für च्च tritt र् र ein: भृ विभृ । Ausnahmen s. §§ 138. 139.

123. Paradigmen. Die Formen der 6, 4 und 10 Classe ergeben sich aus denen der 1, die Formen der 8 Classe aus denen der 5.

Erste Conjugation.

Erste Classe.

Parasmaipada.			Präsens.		Âtmanepada.	
S. भवामि	D. भवावस्	P. भवामस्	S. भवे	D. भवावहि	P. भवामहि	
भवसि	भवथस्	भवथ	भवसे	भवथे	भवथी	
भवति	भवतस्	भवन्ति	भवते	भवते	भवन्ती	
Potentialis.						
S. भवेयम्	D. भवेव	P. भवेम	S. भवेथ	D. भवेवहि	P. भवेमहि	
भवेस्	भवेतम्	भवेत	भवेथास्	भवेयाथाम्	भवेध्वम्	
भवेत्	भवेताम्	भवेयुस्	भवेत	भवेयाताम्	भवेरन्	
Imperativ.						
S. भवानि	D. भवाव	P. भवाम	S. भवे	D. भवावहि	P. भवामहि	
भव	भवतम्	भवत	भवस्व	भवेथाम्	भवध्वम्	
भवतु	भवताम्	भवन्तु	भवताम्	भवेताम्	भवन्ताम्	

Parasmaipada

Ātmanepada.

Imperfectum.

S. अभवम्	D. अभवाव	P. अभवाम	S. अभवे	D. अभवावहि	P. अभवामहि
अभवम्	अभवतम्	अभवत	अभवथास्	अभवेथाम्	अभवध्वम्
अभवत्	अभवताम्	अभवन्	अभवत	अभवेताम्	अभवन्

Zweite Conjugation.

Zweite Classe.

Präsens.

S. द्वेषि	D. द्वेष्वस्	P. द्वेष्यस्	S. द्वेषे	D. द्वेष्वहे	P. द्वेष्यहे
द्वेषि	द्वेषस्	द्वेष	द्वेषे	द्वेषाथे	द्वेष्यहे
द्वेषि	द्वेषस्	द्वेषन्ति	द्वेषे	द्वेषाते	द्वेषते

Potentialis.

S. द्वेष्याम	D. द्वेष्याव	P. द्वेष्याम	S. द्वेषीय	D. द्वेषीवहि	P. द्वेषीमहि
द्वेष्यास्	द्वेष्यातम्	द्वेष्यात	द्वेषीथास्	द्वेषीयाथाम्	द्वेषीध्वम्
द्वेष्यात्	द्वेष्याताम्	द्वेष्युस्	द्वेषीत	द्वेषीयाताम्	द्वेषीरन्

Imperativ.

S. द्वेषाणि	D. द्वेषाव	P. द्वेषाम	S. द्वेषे	D. द्वेषावहे	P. द्वेषामहे
द्विष्टु	द्विष्टम्	द्विष्ट	द्विच्छ	द्विषाथाम्	द्विष्टुम्
द्वेष्टु	द्विष्टाम्	द्विषन्तु	द्विष्टाम्	द्विषाताम्	द्विषताम्

Imperfectum.

S. अद्वेषम्	D. अद्वेष्व	P. अद्वेष्य	S. अद्वेषि	D. अद्वेष्वहि	P. अद्वेष्यहि
अद्वेद	अद्विष्टम्	अद्विष्ट	अद्विष्टास्	अद्विषाथाम्	अद्विष्टुम्
अद्वेद	अद्विष्टाम्	अद्विषन्	अद्विष्ट	अद्विषाताम्	अद्विषत

Dritte Classe.

Präsens.

S. जुहोमि	D. जुहुवस्	P. जुहुमस्	S. जुहु	D. जुहुवहे	P. जुहुमहे
जुहोषि	जुहुथस्	जुहुथ	जुहुषे	जुहुाथे	जुहुध्वे
जुहोति	जुहुतस्	जुहुति	जुहुते	जुहुाते	जुहुते

Parasmaipada.

Âtmanepada.

Potentialis.

S. जुङ्याम्	D. जुङ्याव	P. जुङ्याम	S. जुङ्गीय	D. जुङ्गीवहि	P. जुङ्गीमहि
जुङ्यास्	जुङ्यातम्	जुङ्यात	जुङ्गीथास्	जुङ्गीयाथाम्	जुङ्गीध्वम्
जुङ्यात्	जुङ्याताम्	जुङ्युस्	जुङ्गीत	जुङ्गीयाताम्	जुङ्गीरन्

Imperativ.

S. जुह्वानि	D. जुह्वाव	P. जुह्वाम	S. जुह्वै	D. जुह्वावहे	P. जुह्वामहे
जुङ्धि	जुङ्गतम्	जुङ्गत	जुङ्घ्व	जुङ्घ्याथाम्	जुङ्घ्वम्
जुहोतु	जुङ्गताम्	जुङ्गतु	जुङ्गताम्	जुङ्घाताम्	जुङ्गताम्

Imperfectum.

S. अजुह्वम	D. अजुङ्व	P. अजुङ्म	S. अजुङ्गि	D. अजुङ्गवहि	P. अजुङ्गमहि
अजुहोस्	अजुङ्गतम्	अजुङ्गत	अजुङ्गथास्	अजुङ्गाथाम्	अजुङ्गध्वम्
अजुहोत्	अजुङ्गताम्	अजुह्वुस्	अजुङ्गत	अजुङ्गताम्	अजुङ्गत

Fünfte Classe.

Präsens.

S. सुनोमि	D. सुनुवस्	P. सुनुमस्	S. सुन्वि	D. सुनुवहे	P. सुनुमहे
सुनोषि	सुनुथस्	सुनुथ	सुनुषे	सुन्वाथे	सुनुधे
सुनोति	सुनुतस्	सुन्वन्ति	सुनुते	सुन्वाते	सुन्वते

Potentialis.

S. सुनुयाम्	D. सुनुयाव	P. सुनुयाम	S. सुन्वीय	D. सुन्वीवहि	P. सुन्वीमहि
सुनुयास्	सुनुयातम्	सुनुयात	सुन्वीथास्	सुन्वीयाथाम्	सुन्वीध्वम्
सुनुयात्	सुनुयाताम्	सुनुयुस्	सुन्वीत	सुन्वीयाताम्	सुन्वीरन्

Imperativ.

S. सुनवानि	D. सुनवाव	P. सुनवाम	S. सुनवै	D. सुनवावहे	P. सुनवामहे
सुनु	सुनुतम्	सुनुत	सुनुष्व	सुन्वाथाम्	सुनुध्वम्
सुनोतु	सुनुताम्	सुन्वन्तु	सुनुताम्	सुन्वाताम्	सुन्वताम्

Imperfectum.

S. असुनवम	D. असुनुव	P. असुनुम	S. असुन्वि	D. असुनुवहि	P. असुनुमहि
असुनोस्	असुनुतम्	असुनुत	असुनुथास्	असुन्वाथाम्	असुनुध्वम्
असुनोत्	असुनुताम्	असुन्वन्	असुनुत	असुन्वाताम्	असुन्वत

Siebente Classe.

Parasmaipada.			Präsens.			Âtmanepada.		
S. दृषामि	D. दृष्वस्	P. दृष्वन्	S. दृष्वे	D. दृष्वहे	P. दृष्वहे	S. दृश्यामि	D. दृश्याव	P. दृश्याम
दृष्यति	दृश्वस्	दृश्वन्	दृश्वे	दृश्वहे	दृश्वहे	दृश्यासि	दृश्यातम्	दृश्यात
दृश्याति	दृश्वस्	दृश्वन्ति	दृश्वे	दृश्याते	दृश्याते	दृश्यासि	दृश्याताम्	दृश्यातुस्
Potentialis.								
S. दृश्याम	D. दृश्याव	P. दृश्याम	S. दृश्याय	D. दृश्यावहि	P. दृश्यामहि	S. दृश्यामि	D. दृश्याव	P. दृश्याम
दृश्यासि	दृश्यातम्	दृश्यात	दृश्यासि	दृश्यायाम्	दृश्याध्वम्	दृश्यामि	दृश्यातम्	दृश्यात
दृश्यात	दृश्याताम्	दृश्यातुस्	दृश्यात	दृश्याताम्	दृश्यातम्	दृश्यामि	दृश्याताम्	दृश्यातुस्
Imperativ.								
S. दृश्यामि	D. दृश्याव	P. दृश्याम	S. दृश्याय	D. दृश्यावहि	P. दृश्यामहि	S. दृश्यामि	D. दृश्याव	P. दृश्याम
दृश्यामि	दृश्याव	दृश्याम	दृश्याय	दृश्यावहि	दृश्यामहि	दृश्यामि	दृश्याव	दृश्याम
दृश्यातु	दृश्यातम्	दृश्यातु	दृश्यातु	दृश्याताम्	दृश्याताम्	दृश्यामि	दृश्याताम्	दृश्यातु
Imperfectum.								
S. अदृश्याम	D. अदृश्याव	P. अदृश्याम	S. अदृश्याय	D. अदृश्यावहि	P. अदृश्यामहि	S. अदृश्यामि	D. अदृश्याव	P. अदृश्याम
अदृश्यासि	अदृश्यातम्	अदृश्यात	अदृश्यासि	अदृश्यायाम्	अदृश्याध्वम्	अदृश्यामि	अदृश्यातम्	अदृश्यात
अदृश्यात	अदृश्याताम्	अदृश्यातुस्	अदृश्यात	अदृश्याताम्	अदृश्यातम्	अदृश्यामि	अदृश्याताम्	अदृश्यातुस्

Neunte Classe.

Präsens.								
S. क्रीयामि	D. क्रीयाव	P. क्रीयाम	S. क्रीयाय	D. क्रीयावहि	P. क्रीयामहि	S. क्रीयामि	D. क्रीयाव	P. क्रीयाम
क्रीयासि	क्रीयातम्	क्रीयात	क्रीयासि	क्रीयायाम्	क्रीयाध्वम्	क्रीयामि	क्रीयातम्	क्रीयात
क्रीयाति	क्रीयाताम्	क्रीयातुस्	क्रीयात	क्रीयाताम्	क्रीयातम्	क्रीयामि	क्रीयाताम्	क्रीयातुस्
Potentialis.								
S. क्रीयायाम्	D. क्रीयायाव	P. क्रीयायाम	S. क्रीयाय	D. क्रीयावहि	P. क्रीयामहि	S. क्रीयायामि	D. क्रीयायाव	P. क्रीयायाम
क्रीयायासि	क्रीयायातम्	क्रीयायात	क्रीयायासि	क्रीयायायाम्	क्रीयायाध्वम्	क्रीयायामि	क्रीयायातम्	क्रीयायात
क्रीयायात	क्रीयायाताम्	क्रीयायातुस्	क्रीयायात	क्रीयायाताम्	क्रीयायातम्	क्रीयायामि	क्रीयायाताम्	क्रीयायातुस्
Imperativ.								
S. क्रीयामि	D. क्रीयाव	P. क्रीयाम	S. क्रीयाय	D. क्रीयावहि	P. क्रीयामहि	S. क्रीयायामि	D. क्रीयायाव	P. क्रीयायाम
क्रीयायामि	क्रीयाव	क्रीयाम	क्रीयाय	क्रीयावहि	क्रीयायामि	क्रीयायामि	क्रीयायाव	क्रीयायाम
क्रीयातु	क्रीयातम्	क्रीयातु	क्रीयातु	क्रीयाताम्	क्रीयाताम्	क्रीयायामि	क्रीयाताम्	क्रीयातु

	Parasmaipada.		Imperfectum.		Âtmanepada.
S. अक्रीयाम्	D. अक्रीयीव	P. अक्रीयीम	S. अक्रीयि	D. अक्रीयीवहि	P. अक्रीयीमहि
अक्रीयास्	अक्रीयीतम्	अक्रीयीत	अक्रीयीथास्	अक्रीयाचाम्	अक्रीयीध्वम्
अक्रीयात्	अक्रीयीताम्	अक्रीयन्	अक्रीयीत	अक्रीयाताम्	अक्रीयत

Erste Conjugation.

124. Folgende Wurzeln bilden die Specialformen aus den nebenstehenden Stämmen :

इष् 6.	इच्छ्	दृ 6.	द्रिय	रञ्ज् 1.	रञ्
ञ्च् 1.	ञ्चच्छ्	दृम् 1.	पञ्च	रि 6.	रिच
छत् 6.	छन्त्	ध्मा 1.	धम	शिप् 6.	शिम्य
कृ 6.	क्रिर्	नु 6.	नुव	विद् 6.	विन्द
क्लम् 1.	क्लाम	पा 1.	पिब	वध् 4.	विध्व
गम् 1.	गच्छ्	प्रक् 6.	पुच्छ्	शम् 4.	शान्य
गूह् 1.	गूह	धंम् 4.	धञ्च्	शो 4.	श
घ्रा 1.	जिघ्र	धञ्ज् 6.	भृञ्ज्	श्रम् 4.	श्रान्य
चम् 1.	चाम	मद् 4.	माष	ष्ठिच् 1.	ष्ठीव
जन् 4.	जाय	मुच् 6.	मुञ्च	सञ्ज् 1.	सञ्
तम् 4.	तान्य	मृ 6.	म्रिय	सद् 1.	सीद्
दंम् 1.	दश्	मृञ् 1.	मार्च	सिच् 6.	सिञ्च
दम् 4.	दान्य	यम् 1.	यच्छ्	सो 4.	स्य
				ख्या 1.	तिष्ठ

Der Stamm क्लाम tritt nur im Parasm. ein.

Zweite Conjugation.

125. In der 3 Plur. Präs. und Imper. Parasm. haben अति und अतु alle Wurzeln der 3 Classe und die reduplicirten der 2 Classe wie च्चास् अच् u. a. also विधति अचतु ।

126. In der 2 Sing. Imp. Par. setzen Wurzeln der 5 und 8 Classe keine Endung an, wenn dem च्च nur ein Consonant vorhergeht; gehen zwei Consonanten vorher, so tritt die Endung हि an, also चिन्नु आमुहि । — Die Endung हि tritt an vocalisch endende Wurzeln der 2, 3 und 9 Classe, इहि विभृहि युनीहि । Eine Ausnahme macht die Wurzel ऊ ऊङ्धि । — Die Endung धि tritt an consonantische Wurzeln der 2, 3 und 7 Classe:

विद्धि युग्धि । Consonantisch endende Wurzeln der 9 Classe haben आन
z. B. अज्ञान ।

127. In der 3 Pl. Impf. Par. haben उस् statt अन् mit Guṇa eines
schliessenden Vocales die Wurzeln der 3 Classe, die reduplicirten der
2. Classe und विद् । beliebig auch Wurzeln auf आ und die W. द्विष् । also
अभिभस् अजबुस् । अयाग oder अयुस् ।

Zweite Classe.

128. Die Wurzeln अन् अच् बद् अस् स्वप् schieben ein इ ein vor En-
dungen, die mit Consonanten, य ausgenommen, anfangen; und अ oder ई
vor den Endungen der 2 und 3 Sg. Impf. Par. — Präs. रोदिमि रुदिमस्
Pot. हवाम् Imp. रुदिहि रोदितु Impf. अरोदस् oder अरोदीस् ।

129. Die Wurzel अस् sein bildet:

Parasmaipada.		Präsens.		Âtmanepada.	
अस्मि	स्वस्	अस्	हे	स्वहे	अहे
असि	स्वस्	स्व	से	साथे	ध्वे
अस्ति	स्वस्	सन्ति	स्ते	साते	सते
Potentialis.					
स्वाम्	स्वाव	स्वाम	सीय	सीवहि	सीमहि
स्वास	स्वातम्	स्वात	सीथास्	सीयाथाम्	सीध्वम्
स्वात्	स्वाताम्	स्वुस्	सीत	सीयाताम्	सीरन्
Imperativ.					
असानि	असाव	असाम	असै	असावहे	असामहे
एधि	साम्	स	स्व	साथाम्	ध्वम्
अस्तु	साम्	सन्तु	साम्	साताम्	सताम्
Imperfectum.					
आसम्	आस्व	आस्व	आसि	आस्वहि	आस्वहि
आसीस्	आस्वम्	आस्व	आस्वास्	आसाथाम्	आध्वम्
आसीत्	आस्वाम्	आसन्	आस्व	आसाताम्	आसत

130. इ Par. 3 Pl. Präs. यन्ति । Imper यन्तु । Mit अधि Âtm. अधीयि
अधीये 3 Pl. अधीयते ।

131. ईह् und ईम् Âtm. schieben ह् ein vor Endungen, die mit स् oder घ् anfangen; ईशिषे ईशिष्वे ।

132. ब्रू Par. schiebt in den starken Formen ई ein vor Endungen, die mit einem Consonanten anfangen: ब्रवीमि ।

133. विद् Par. kann im Präs. die Endungen des Perfect annehmen: वेद वेत्य वेद विद् u. s. w. (§ 163).

134. शास् Par. wird in schwachen Formen vor Consonanten zu शिष् also शासि शिष्मस Pot. शिष्याम् Impf. अशासम् अशिष्म । In der 3 Pl. Präs. Imper. und Impf. folgt es § 125 und 127: शासति शासतु अशासुस् ।

135. शी Âtm. hat in allen Specialformen Guṇa, शये शेषे u. s. w. und in der 3 Pl. Präs., Imper. und Impf. शेरते शेरताम् अशेरत ।

136. हन् Par. wirft in schwachen Formen vor त und च das न् ab, 2 Pl. Präs. ह्यच । hat in der 3. Pl. Präs. घ्नन्ति । Imper. घ्नन्तु । Impf. अघ्नन् । und in der 2 Sg. Imper. जहि ।

Dritte Classe.

137. दा und धा bilden die schwachen Formen aus दद् und दध् । Letzteres wird, gegen § 45, vor त् und थ् zu धत् also: दधामि दध्वस् धत्यस् u. s. w. Die 2 Sg. Imper. Par. ist देहि धेहि ।

138. निञ् विञ् und विष् haben in der Reduplicationssilbe Guṇa und lassen in der 1 Pers. der drei Zahlen des Imper. und des Sg. Impf. den Wurzelvocal unverstärkt: नेनेन्मि नेनेन्मस् नेनेजानि अनेनेजम् ।

139. मा und हा (gehen) Âtm. haben in der Reduplicationssilbe ह् und verwandeln in den schwachen Formen das चा in ई welches vor Vocalen abfällt: Präs. Sg. जिहे जिहीषे 3 Pl. जिहते । Impf. अजिहि अजिहीयास् 3 Pl. अजिहत । — हा (verlassen) Par. hat जहामि, in schwachen Formen जही 3 Pl. जहति । Pot. जह्याम् । Imper. 2 Sg. जहाहि oder जहीहि oder जहिहि ।

Fünfte Classe.

140. Wurzeln auf Vocale können vor वस् und मस् das उ abwerfen: सुन्वस् सुन्वस् statt सुनुवस् सुनुमस् ।

141. Wurzeln auf Consonanten verwandeln च vor Vocalen in च्
z. B. शक्नुवन्ति । (§ 40).

142. श्रु bildet die Specialformen aus dem Stamme श्रुणु z. B. श्रुणोमि ।
ध्रु aus dem Stamme ध्रुणु ।

Achte Classe.

143. कृ bildet die starken Formen aus dem Stamme कृह्, die schwachen
aus कृह् und wirft das च ab vor म् च् und च् also कर्तुमि कुर्वस् कुरुषस्
कुर्याम् । — Vor वस् und मस् können auch andere Wurzeln das च ab-
werfen: तन्वस् तन्वस् statt तनुवस् तनुमस् ।

Neunte Classe.

144. Mehrere Wurzeln auf lange Vocale verkürzen dieselben z. B. पू
पुनामि ।

145. ज्या ज्ञा यद् bilden die Specialformen aus जि जा गृह् also जि-
नामि जानामि गृह्णामि ।

146. बन्ध् मन्ध् u. a. werfen den Nasal aus: बध्नामि ।

Allgemeine Formen.

Aorist.

147. Erste Form. W. लिप् 6 (§ 124).

अलिपम्	अलिपाव	अलिपाम	अलिपे	अलिपावहि	अलिपामहि
अलिपस्	अलिपतम्	अलिपत	अलिपथास्	अलिपेथाम्	अलिपध्वम्
अलिपत्	अलिपताम्	अलिपन्	अलिपत	अलिपेताम्	अलिपन्त

148. Anomalien: अस 4 आख्म । ख्या अख्म । धंप् अधश्म । शास्
अशिषम् । द्वे अह्म ।

149. Zweite Form. Kein Âtmanep. W. दा 3. अदाम् अदास् अ-
दात् u. s. w. 3 Pl. अदुस् ।

150. भू hat अभूवम् अभूस् अभूत् अभूव u. s. w. 3 Pl. अभूवन् ।

151. Dritte Form. Reduplication. Endungen wie §. 147. श्रि अ-
श्रिश्रियम् ०ये । कृ अदुकुवम् ०वे ।

152. नश् अनेश्म । पत् अपत्तम् । वच् अवीचम् ।

153. Diese Form ist besonders bei Wurzeln der 10. Classe, Causalen

und Denominativen gebräuchlich, welche die Silben **अद्य** abwerfen. Das vorherrschende, wenn auch nicht ausschliessliche Gesetz, dass die beiden Silben der Reduplication und der Wurzel von verschiedener Quantität sein müssen, führt oft besondere Verstärkungen der ersteren und Schwächungen der letzteren herbei. Die folgenden Beispiele von Aoristen der erwähnten abgeleiteten Verbalformen zeigen die gebräuchlichsten Bildungsweisen:

तच् अततचम्	दीप् अदीदिपम् oder अदिदीपम्
पद् अपीपठम्	खु अतस्तरम्
क्लम् अचिक्रमम्	वृत् अववीवृतम् oder अववर्तम्
आञ् अविध्वजम् oder अवध्वजम्	मुञ् अमीमुजम् oder अममार्यम्
भाष् अवीभवम् oder अवभावम्	कृत् अचीकृतम् oder अचिकीर्तम्
भिद् अवीभिदम्	बुत् अदियुतम्
बुध् अबुबुधम्	खा अतिष्ठिपम्
चिप् अचिचिपम्	अर्च् आर्चिचम्
कुध् अचुकुधम्	इन्व् ऐन्दिधम्

154. Vierte Form. W. दिम् ।

अदिचम्	अदिचाव	अदिचाम	अदिचि	अदिचावहि	अदिचामहि
अदिचस्	अदिचतम्	अदिचत	अदिच्यास्	अदिचायाम्	अदिचध्वम्
अदिचत्	अदिचताम्	अदिचन्	अदिचत	अदिचाताम्	अदिचन्त

155. Fünfte Form. W. नी ।

अनेषम्	अनेष्व	अनेष्म	अनेषि	अनेष्वहि	अनेष्महि
अनेषीस्	अनेष्टम्	अनेष्ट	अनेष्टास्	अनेषायाम्	अनेष्टुम्
अनेषीत्	अनेष्टाम्	अनेषुस्	अनेष्ट	अनेषाताम्	अनेषत

Der Wurzelvocal hat im Par. Vřiddhi; im Átman. hat er Guņa bei Wurzeln auf **इ ई उ ऊ** und bleibt unverändert bei Wurzeln auf **अ** oder auf Consonanten. — **इम् अद्राषम्** (§ 10).

156. Die mit **स्त** oder **स्त** beginnenden Endungen werfen das **स्** derselben ab hinter kurzen Vocalen oder Consonanten, ausser Nasalen und Halbvocalen; desgleichen nach den Wurzeln **दा दे दी धे धा खा**, welche im Átm. diese Form annehmen und ihren Vocal in **इ** verwandeln: 2 Pl. Par. **अक्षिप्त** । 2 Sg. Átm. **अक्षयास्** । 3 Sg. **अक्षत अक्षित अक्षित** । Dagegen: 3 Sg. Átm. **अमंस्त** । 2 Pl. Par. **अकार्ष** (§ 50b).

157. ध्वम् 2. Pl. Âtm. wird द्वम् 1) nothwendig (ausser nach § 46), wenn es unmittelbar an eine Wurzel tritt, welche auf einen anderen Vocal als आ endet; 2) beliebig nach dem Bindevocal इ welchem ein Halbvocal oder ह vorhergeht: अह् द्वम् अलविध्वम् oder °द्वम्.

158. Sechste Form. W. बुध् ।

अबोधिसम् अबोधिष्व अबोधिष् अबोधिषि अबोधिष्वहि अबोधिष्पहि
अबोधीस् अबोधिष्टम् अबोधिष्ट अबोधिष्टास् अबोधिषायाम् अबोधिध्वम्
अबोधीत् अबोधिष्टाम् अबोधिषुस् अबोधिष्ट अबोधिषायाम् अबोधिषत्

159. Wurzeln auf Vocale haben im Par. Vṛiddhi, im Âtman. Guṇa:

लू अलाविषम् अलविषि । Wurzeln auf Consonanten haben in beiden Formen Guṇa, wie बुध् । Der Wurzelvocal अ wird im Par. verlängert in बह् ब्रञ् und in Wurzeln auf र् und ल् । In anderen Wurzeln mit अ auf einfache Consonanten ist die Verlängerung beliebig; in यह् अस् und einigen anderen tritt sie nie ein. यह् hat ई als Bindevocal: अयहीषम् u. s. w.

160. Siebente Form. Nur Par. — W. या ।

अयासिषम्	अयासिष्व	अयासिष्
अयासीस्	अयासिष्टम्	अयासिष्ट
अयासीत्	अयासिष्टाम्	अयासिषुस्

Perfectum.

161. Anfangsconsonanten der Wurzeln werden reduplicirt nach § 121 mit dem kurzen Wurzelvocal. Für mittlere Guṇa- und Vṛiddhi-Vocale tritt ihre Kürze ein (§ 10); für dieselben am Ende so wie für अह् अह् und लृ tritt अ ein; सेव् सिषेव (§ 50b) । गे जगी । छ चकार । तृ ततार । कृप् चकल्प ।

162. Wurzeln mit anlautendem अ vor einfachen Consonanten oder mit anlautendem आ haben आ z. B. अह् आह् आप् आप् । Wurzeln mit anlautendem अ vor zwei Consonanten oder mit anlautendem अह् haben आन् z. B. अर्ज् आनर्ज् । अर्ध् आनर्ध् । Die Wurzel अह् hat आर । Anlautende ह् und उ werden in der Reduplicationssilbe der starken Formen (§ 166) zu ह्य् und उव्; in den schwachen fliesst die Reduplication mit dem Wurzelvocal zu dessen Länge zusammen: ह्य् ह्येष् ईष् । उव् उवोष् ऊव् ।

163. Die Personalendungen sind:

Par.			'	Âtm.	
अ	व	म	ए	वहे	महे
थ	अथुस्	अ	से	आथे	धे
अ	अतुस्	उत्	ए	आति	रे

धे wird हे nach § 157.

164. Die consonantischen Endungen werden meistens durch den Bindevocal इ angehängt; रे immer (ausser im Veda). In einigen Fällen ist der Bindevocal beliebig, z. B. निनेथ oder निनयिथ । Bei den Wurzeln कृ श्रु लृ लृ कृ भृ वृ मृ tritt er nur vor रे ein: सुश्रोथ सुश्रुम सुश्रुविरि । चकर्थ चकम चक्रिरे ।

165. Wurzeln auf आ oder Diphthongen werfen ihren Vocal vor vocalischen Endungen und dem Bindevocal इ ab: धा दधाथ oder दधिथ दधिथ दधुस् ।

166. Consonantisch an- und auslautende Wurzeln, welche eine lange Silbe bilden, lassen ihren Vocal in allen Formen unverändert: बन्ध् बन्ध् बन्धिम । प्रच्छ् पप्रच्छ् पप्रच्छिम । निन्द् निनिन्द् निनिन्दिम । मील् मिमील मिमीलिम । Andere Wurzeln verstärken den Vocal im Sing. Par. (den starken Formen) und lassen ihn schwach in den übrigen (schwachen) Formen:

तुतोद्	तुतुदिथ	तुतुदिम	तुतुदे	तुतुदिथे	तुतुदिमहे
तुतोदिथ	तुतुदथुस्	तुतुद	तुतुदिथे	तुतुदाथे	तुतुदिधे
तुतोद्	तुतुदतुस्	तुतुदुस्	तुतुदे	तुतुदाति	तुतुदिरे

167. In den starken Formen haben:

- 1) mittlere इ उ ऋ गुण;
- 2) auslautende इ ई उ ऋ ऋ in der 1 Pers. गुण oder Vriddhi, in der 2 Pers. गुण, in der 3 Pers. Vriddhi: नी 1. निनय oder निनाय 2. निनेथ oder निनयिथ 3. निनाय ।
- 3) mittleres अ vor einfachen Consonanten wird in der 1 Pers. beliebig verlängert, in der 3 Pers. immer: पच् 1. पपाच oder पपच 3. पपाच । Die 2 Pers. wird entweder ohne Bindevocal पपकथ oder nach § 169 gebildet.
- 4) auslautende आ und Diphthonge haben in der 1 und 3 Pers. औ । धा दधी । 2 Pers. दधाथ oder दधिथ v. § 165.

168. In den schwachen Formen werden im Auslaute vor dem Bindevocal:

- 1) इ und ई nach einfachen Consonanten zu य् नी निन्विव । nach zwei Consonanten zu ह्य् की चिक्रियिव ।
- 2) उ und ऊ immer zu उच् दु दुदुविव । (s. § 164).
- 3) ऋ nach einfachen Consonanten zu र् धृ दध्रिव । nach zwei Consonanten zu अर् ऋ सस्मरिव । (s. § 164).
- 4) ऋ meistens zu अर् कृ चकरिव । bei einigen Wurzeln beliebig: पृ पपरिव oder पप्रिव ।
- 5) आ und Diphthongen s. § 165.

169. Wurzeln mit अ zwischen einfachen Consonanten, deren erster in der Reduplication keinen Stellvertreter setzt (§ 121, 1. 2.), unterlassen in den schwachen Formen die Reduplication und verwandeln das अ in ए । पच् पेचिव । — Dieselbe Bildung tritt ein in der 2 Sg. Par. vor dem Bindevocal इ पेचिय । aber ohne denselben पपकच् (§ 167, 3).

170. Auch mehrere andere Wurzeln bilden ihre schwachen Formen nach § 169, theils immer, wie भज् भेजिव । theils beliebig, wie चस् तच्चसिव oder चैसिव । राज् रराजिव oder रेजिव ।

171. जि hat जिगाय जिग्यिव । हि जिघाय । चि चिचाय oder चिकाय ।

172. भू hat बभूव बभूविव बभूवुस् ।

173. Von अह् sind nur die 2 Sg. u. Du. आत्य आहयुस् und die 3 Pers. der drei Zahlen आह आहतुस् आऊस् in Gebrauch.

174. Anomalien in der Reduplication und den schwachen Formen:

गम्	जगाम	जरिमव	स्वप्	सुष्राप	सुषुपिव
खन्	चखान	चख्विव	यज्	इयाज	ईजिव
घस्	जघास	जघ्विव	वच्	उवाच	ऊचिव
जन्	जजान	जज्विव	ebenso: वद् वप् वष् वस् वह्		
हन्	जघान	जघ्विव	द्युत्	दियुते	
ग्रह्	जग्राह	जगृह्विव	ड्रे	जुहाव	जुहुविव
व्यच्	विव्याच	विविचिव			
व्यध्	विव्याध	विविधिव			

175. Periphrastisches Perfectum. An den Stamm des Verbum wird

die Silbe **ञाम्** gehängt und dazu tritt, entweder unmittelbar oder durch andere Wörter getrennt, das Perfect von **क भू** oder **अस्**, das erste im **Âtm.** wenn das Verbum selbst im **Âtm.** flectirt wird.

176. Dieses Perfectum tritt ein:

- 1) bei einsilbigen Wurzeln, welche mit einem andern Vocal als **ञ** anlauten und eine prosodisch lange Silbe bilden: **एध् एधांचकार एधांबभूव** oder **एधामास** । Auch bei **आस्** ।
- 2) bei mehrsilbigen Wurzeln: **चकासांचकार** ।
- 3) bei Wurzeln der zehnten Classe und bei abgeleiteten Verben: **चोरयामास** ।
- 4) beliebig bei: **उष् ओषाम् । विद् 2 विदाम् । जागृ जागराम् । भी विभयाम् । द्वी जिह्वयाम् । भृ विभराम् । हु जुह्वाम् ।**

Futurum.

177. Der Character des Futurum ist **स्व** oder mit dem Bindevocal **इष्व** (§ 50b). An diesen treten die Personalendungen des Präsens der ersten Conjugation im Par. und **Âtm.** Die Wurzel wird durch **Guṇa** oder in anderer Weise verstärkt.

178. **दा दास्यामि । जे गास्यामि । नी नेष्यामि । भू भविष्यामि । बुध् भोत्स्ये** (§ 22 u. 44); **वच् वक्ष्यामि** (§ 50b); **यह् यहीष्यामि** (§ 159); **दृश् द्रक्ष्यामि** (§ 10); **चुर् चौरिष्यामि** (§ 117) । **नश् नक्ष्यामि । मि मास्यामि ।**

179. Periphrastisches Futurum. Es besteht aus der Verbindung eines Nominativs des Partic. Fut. Act. auf **तृ** (§ 86) mit dem Präsens der Wurzel **अस्** (§ 129), welches letztere aber in den dritten Personen gewöhnlich weggelassen wird.

	Par.			Âtm.		
दातास्मि	दातास्वस्	दातास्वस्	दाताहे	दातास्वहे	दातास्वहे	
दातासि	दातास्वस्	दातास्व	दातासे	दातासथे	दाताध्वे	
दाता	दातारौ	दातारस्	दाता	दातारौ	दातारस्	

180. Das Suffix **तृ** wird an die durch **Guṇa** verstärkte Wurzel gefügt, entweder ohne oder mit dem Bindevokal **इ** z. B. **क कर्तृ । भू भवितृ । बुध् बोद्धृ** (§ 45), **यह्** hat **यहीतृ** (vergl. § 178).

Conditionalis.

181. Der Conditionalis wird aus dem einfachen Futurum ebenso gebildet, wie das Imperfectum aus dem Präsens, also (§ 178): **अदास्यम् अदास्ये । अनेष्यम् अनेष्ये । अभविष्यम् अभविष्ये** u. s. w. Die Endungen sind die des Imperfectum.

Precativ.

182. Parasmaipadam. Endungen:

यासम्	यास्य	यास्य
यास	यास्यम्	यास्य
यात्	यास्याम्	यासुस

z. B. बुध्यासम् ।

183. Verwandlung auslautender Vocale:

- 1) आ und Diphthongen werden meistens zu ए z. B. दा देयात् । स्था स्थेयात् । पा trinken पेयात् । पा schützen पायात् । Bei einigen, die mit zwei Consonanten beginnen, kann आ oder ए stehen: घ्रा घ्रायात् oder घ्रेयात् ।
- 2) इ und उ werden lang: चि चीयात् । Die Wurzel इ bleibt kurz nach Präpositionen: उदियात्, aber ईयात् ।
- 3) ऋ nach einfachen Consonanten wird रि, aber in den Wurzeln ऋ und जागृ und nach zwei Consonanten अर् । कृ क्रियात् । अर्यात् । जागर्यात् । सृ सर्यात् ।
- 4) ऋ wird ईर् oder ऊर् (§ 42): कृ कीर्यात् । पू पूर्यात् ।

184. Die Silben अय der 10. Classe und abgeleiteten Verba werden abgeworfen: चूर् चीर्यात् ।

185. Die Wurzeln खन् जन् सन् bilden खन्वात् oder खायात् u. s. w.

186. Mehrere Wurzeln mit vorletztem Nasal werfen diesen aus: मन् मथ्यात् ।

187. ऊह् wird nach Präpositionen verkürzt: ऊह्यात् समुह्यात् ।

188. Mehrere Wurzeln werden in anderer Weise geschwächt, z. B. भास् zu भिष् । यज् इज् । व्यच् विच् । व्यध् विध् । — यह् प्रक् भञ्ज् भ्रञ् zu गृह् u. s. w. — वच् वद् वप् वप् वस् वह् zu उच् u. s. w. — डे zu ह् । श्वि zu श्रु । वे zu ऊ । खे zu वी ।

189. Âtmanepadam. Endungen:

सोय	सीवहि	सीमहि
सीष्ठास्	सीयास्ताम्	सीध्वम्
सीष्ट	सीयास्ताम्	सीरन्

Mit dem Bindevocal इषीय u. s. w. Aus षीध्वम् wird षीद्धम् nach § 157, also षषीद्धम् । लविषीध्वम् oder लविषीद्धम् । aber nur बोधिषीध्वम् ।

190. Wenn die Endungen ohne Bindevocal antreten, lassen Wurzeln auf च्च und mit mittleren इ उ च्च ihren Vocal unverändert; schliessendes च्च wird zu ईर् und nach Labialen zu ऊर् । क्क षीय । बुध् भुत्तीय (§ 22. 44), कृ कीर्षीय । पृ पूर्षीय । Bei anderen Endvocalen und vor dem Bindevocal इ tritt Guṇa ein: चि चेषीय । चू लविषीय । बुध् बोधिषीय ।

Passivum.

191. Specialformen. An die Wurzel tritt die Silbe य und an diesen Stamm die Endungen des Âtmanepadam: तुष्यते द्विष्यते ।

192. Die Wurzeln auf च्च und Diphthonge haben theils च्च wie च्च kennen च्चायते । पा schützen पायते । theils ई wie दा geben दीयते । पा trinken पोयते । गै singen गीयते । Bei anderen Wurzeln gelten die Regeln des Precativ § 183—188, also श्रूयते क्रियते स्मर्यते शीर्यते चोर्यते गृह्यते उच्यते । Die Wurzel इ hat immer langes ई ।

193. Allgemeine Formen. Hier treten die Bildungen des Âtmanep. ein mit folgenden Ausnahmen.

194. In dem periphrastischen Perfect nehmen auch die Hilfsverba च्चस् und भू die Formen des Âtm. an (§ 175).

195. Die 3 Sg. Aor. endet auf इ in folgender Weise: नी अनाधि । जू अलाधि । ऊ अकारि । हिम् अदेशि । बुध् अबोधि । हुम् अदर्शि । पच् अपाधि । aber अन् अजनि । हन् अघानि oder अवधि । दा अदाधि ।

196. Statt der Formen des Âtm. können für die übrigen Personen des Aorist, für Fut. Condit. und Prec. noch besondere passivische Formen gebildet werden, indem die Personalendungen an die 3 Sg. Aor. (§ 195) angehängt werden. Diese Bildung kann eintreten bei Wurzeln auf Vocale, abgeleiteten Verben und den Wurzeln यह् हुम् हन् । So von नी neben 1 अनेधि 2 अनेष्ठास् (§ 155) auch 1 अनाधिधि 2 अनाधिष्ठास् । Fut. neben

नेषे (§ 178) नायिषे । Von दृम् neben 1 अदृचि 2 अदृष्टास् (nach § 155) auch 1 अदर्शिषि 2 अदर्शिष्टास् । Fut. neben द्रक्ष्ये दर्शिष्ये । Von हन् neben अहसि अघानिषि । Prec. घानिषीय oder वधिषीय ।

Causativum.

197. Die Bildung des Causativum ist dieselbe wie die der 10. Classe: बुध् बोधयामि । द्विष् द्वेषयामि । पत् पातयामि । भू भावयामि । छ कारयामि ।

198. अ vor einfachen Consonanten bleibt oft kurz; गम् गमयति क्रम् क्रमयति । प्रथ् प्रथयति ।

199. Wurzeln auf आ setzen meistens पय an: दा दापयति । खा खापयति । aber पा trinken पाययति ।

200. Einige andere Anomalien sind; ज्ञा ज्ञपयति oder ज्ञापयति । स्ना स्नापयति oder स्नापयति । चि चययति oder चपयति । जि आपयति । अर्पयति । सिध् साधयति । लभ् लभयति । Die Wurzel इ mit der Präposition अधि bildet अध्यापयति । इह रोहयति und रोपयति ।

201. Der Aorist wird nach § 153 gebildet.

202. Das Passivum nach § 181: छ कार्यते er wird zu thun veranlasst.

Desiderativum.

203. An die reduplicirte Wurzel wird स् gehängt, entweder ohne oder mit dem Bindevocal इ । Die Reduplication hat इ und nur dann उ wenn die Wurzel ein उ enthält oder ein अ oder ऋ welches zu ऊर् wird, z. B. पच् पिपच् । पा पिपास् । चिप् चिचिप्स् । विद् विविदिष् । तुद् तुतुत्स् । मृ मुमूर्ष् । Dieser Stamm wird conjugirt wie die Verba der 6 Classe.

204. Einige besondere Bildungen von Desiderativstämmen: अर्च अर्चिषिष् । गम् जिगांस् oder जिगमिष् । आप ईप्स् । छ चिकीर्ष । यह जिघृष् । दुह् दुधुष् (§ 22. 50b) जि जिगीष् । पत् पिपतिष् oder पित्स् । प्रह् पिपृच्छिष् । लभ् लिप्स् । शक् शिच् । हन् जिघांस् ।

Intensivum.

205. Die Wurzel wird reduplicirt und die Reduplicationsilbe durch Guṇa, Verlängerung oder in anderen, besonderen Weisen verstärkt. Die

gewöhnlichere Conjugation ist die, dass an den Stamm die Silbe **च** gehängt wird und an diese die Endungen des *Âtm.* treten; **पच् पापच्यते । भिद् वेभिचते । दीप् देदीप्यते । लुप् लीलुप्यते । स्वप् सोषुप्यते । दा देदीयते । चि चेकीयते । धू दोधूयते । खन् चंखन्त्यते । गृत् नरीनृत्यते । वच् वनीवच्यते पत् पनीपत्यते । चर् चञ्चूर्यते । फल् पम्फुल्यते ।**

Denominativa.

206. Nominalstämme können als Verbalstämme behandelt werden, gewöhnlich nachdem eine der Silben **च अच ख** an sie gehängt worden; seltener ohne dieselben. Sie drücken verschiedene Beziehungen des Subjectes zu dem durch das Nomen bezeichneten Gegenstände aus und werden nach der ersten Conjugation, theils im Par. theils im *Âtm.* flectirt. **चिर** lang **चिरयति चिरायति** oder **ते** zögern. **मिश्र** gemischt **मिश्रयति** mischen. **तपस्** Kasteiung **तपस्यति** sich kasteien. **कष्ट** Böses **कष्टायते** Böses thun. **कृष्णायते** sich wie *Kṛishṇa* betragen. **अप्सरस् अप्सरायते** sich wie eine *Apsaras* betragen. **राजन्** König **राजायते** wie ein König handeln. **अशन** Speise **अशनायति** oder **अशनीयति** Speise wünschen. **पुत्र** Sohn **पुत्रीयति** sich einen Sohn wünschen oder wie einen Sohn behandeln. **अश्व** Hengst **अश्वस्यति** nach dem Hengste verlangen. **शीर** Milch **शीरस्यति** nach Milch verlangen. **भृश** stark **भृशायते** stark werden. **जल** Wasser **जलायते** zu Wasser werden. **अमित्र** Feind **अमित्रायते** Feind werden. **शुचि** rein **शुचीयते** rein werden. **सुमनस्** fröhlich **सुमनायते** fröhlich werden. **रोमन्थ** das Wiederkäuen **रोमन्थायते** wiederkäuen.

Wortbildung.

207. Aus den Wurzeln werden Nomina gebildet durch Anfügung von Suffixen, welche *Kṛit* heissen. Mehrere derselben, welche von beschränkterer Anwendung und speciellerer Bedeutung sind, heissen *Uṇâdi*. Aus den so entstandenen Wörtern werden neue Nomina abgeleitet durch Suffixe, welche *Taddhita* heissen. Die letzte Stufe der Wortbildung ist die Composition fertiger Wörter.

208. Einige Nomina bestehen aus Wurzeln ohne Suffix, z. B. **दिम्** f. Himmelsgegend, **भी** f. Furcht, **मुद्** f. Freude. Jede Wurzel kann als

letztes Glied eines Compositum in der Bedeutung eines Part. Präs. Act. oder eines Adjectivs stehen, z. B. वेदविद् Vedakundig. An Wurzeln auf kurze Vocale wird in diesem Falle ein त् gefügt, z. B. विश्वजित् alles besiegend, von जि siegen; लोककृत् Weltschöpfer, von कृ machen.

Participia.

209. Das Suffix अत् an den Stamm des Präs. (§ 117) und Fut. gefügt, bildet Participia dieser Tempora im Parasm.: भवत् चोरयत् सुन्वत् भविष्यत् | Der starke Stamm ist im Fut. immer अन्त् im Präs. nur, wenn die 3 Pl. अन्ति lautet, aber अत् wenn sie अति hat, also bei Wurzeln der 3. Classe und anderen reduplicirten Wurzeln. Vergl. § 125. Das Part. Präs. von अस् ist सत् | von हन् घत्. Die Declination siehe § 61 u. 62.

210. Das Suffix मान bildet Part. des Präs. Âtm. der Verba der ersten Conjugation, des Fut. Âtm. und des Präs. und Fut. Pass. aller Verba: भवमान भविष्यमाण (§ 49) क्रियमाण नादिष्यमाण (§ 196).

211. Das Suffix आन bildet Participia aus den Stämmen des Präs. Âtm. der Verba der zweiten Conjugation (selten aus solchen der ersten), und des Perf. Âtm. und Pass. (§ 193) aller Verba: द्विषाण जुह्वान सुन्वान | Perf. Âtm. निन्वान चिक्रियाण दध्नाण पेचान (§ 168 und 169). Die W. आस् hat Part. Präs. Âtm. आसीन |

212. Das Suffix वस् bildet Part. Perf. Parasm. aus dem Stamm der schwachen Formen dieses Tempus: हववस् | Declination siehe § 75. Es wird in den starken und mittleren Casus durch den Bindevocal ह aufgehängt, wenn jener Stamm einsilbig ist: हष् ईषिवस् (§ 162) खा तस्त्रिवस् (§ 165) तन् तेनिवस् (§ 169) यञ् ईजिवस् वच् ऊचिवस् (§ 174); aber Instr. Sing. ईषुषा तस्त्रुषा तेनुषा ईजुषा ऊचुषा. — विद् विद्वस् (§ 133).

213. Anomalien: गम् अग्निवस् oder अगन्वस् Instr. अग्नुषा (§ 174) हन् अघ्निवस् oder अघन्वस् | विद् विविद्विवस् oder विविद्वस् | विम् विविशिवस् oder विविश्वस् | कृम् ददृशिवस् oder ददृश्वस् |

214. Die Suffixe त् und न् bilden Part. Perf. Pass. Das Suffix न् tritt immer unmittelbar an die Wurzel: लून लप | Das Suffix त् theils

ohne, theils mit dem Bindevocal इः जित जीत ऊत कृत खव्य (§ 45) पतित ।
Die Verba der 10 Classe und die Causativa werfen die Silben अय ab:
चोरित बोधित । Die wichtigsten Gesetze und Anomalien zeigt folgendes
Verzeichniss:

1) त

इष्ट von	{ यञ्	दष्ट	दंश्	वीत	वे
	{ इष्	नत	नम्	शयित	शी
उक्त	वच्	नञ्	नह्	शान्त	शम्
उत	वे	पीत	पा	शित	शी
उदित	वद्	पूर्त	पृ	शिष्ट	{ शास्
उप्त	वप्	पृष्ट	प्रक्		{ शिष्
उषित	वस्	बद्ध	बन्ध्	शृत	श्रा
ऊढ	व्ह	भृष्ट	भ्रञ्ज्	सक्त	सज्
कान्त	कम्	भ्रान्त	भ्रम्	सित	सी
षत	षण्	मत	मन्	मुप्त	स्वप्
खात	खन्	मत्त	मद्	सोढ	सह्
गत	गम्	मित	मा	स्थित	स्था
गीत	गै	मुग्ध	} मुह्	स्निग्ध	स्निह्
गृहीत	ग्रह्	मूढ		स्यूत	सिन्
जग्ध	जस्	यत	यम्	स्रस्र	संस्र
जात	जन्	रत	रम्	हत	हन्
तत	तन्	लीढ	लिह्	} हित	धा
<i>Anom.</i> दत्त	दा	विद्ध	व्यध्		

2) न

कीर्ण	कृ	पूर्ण	पूर	विन्न	विद्
शीर्ण	शि	भप	भञ्	शीर्ण	शृ
<i>Arinndt.</i> छिन्न	छिद्	भिन्न	भिद्	सन्न	सद्
जीर्ण	जू	भुप	भुञ्	खीर्ण	खृ
तीर्ण	तृ	मप	मञ्ज्	} हीन	हा
<i>Arinndt.</i> पन्न	पद्	विप	विञ्		

215. Durch Anfügung des Suffixes वत् an das Part. Perf. Pass.

(§ 214) entsteht ein Part. Perf. Act. z. B. कृतवत् छिन्नवत् । Declination
siehe § 64.

*Gerundium
an das Indefinitiv*

216. Die Suffixe त्व् अनीय und च bilden Part. Fut. Pass. त्व् wird an die durch Guṇa verstärkte Wurzel gefügt, zuweilen durch den Bindevocal इ z. B. जेतव् भवितव् बोधव् कर्तव्य ग्रहोतव्य । — Das Suffix अनीय verlangt auch meistens Guṇa der Wurzel: भवनीय करणीय । — Das Suffix च bildet aus दा देय । जि जेय । भू भव्य oder भाव्य । कृ कार्य । बुध् बोध्य । वच् वाच्य । लभ् लभ्य । *Accord on next page 217*

217. Das Suffix तुम् bildet den Infinitiv aus der durch Guṇa verstärkten Wurzel: दा दातुम् । जि जेतुम् । भू भवितुम् । कृ कर्तुम् । इम् द्रष्टुम् (§ 10) । बुध् बोधुम् । द्विष् द्वेषुम् । चूर् चोरयितुम् । ग्रह् ग्रहीतुम् । तृ तरितुम् u. तरीतुम् ।

218. Das Suffix त्वा bildet das Gerundium aus der einfachen Wurzel, welche meistens dieselbe Gestalt annimmt, wie vor dem Suffix त् § 214. also: जि जित्वा । कृ कृत्वा । वच् उक्त्वा । दा दत्त्वा । ग्रह् गृहीत्वा । वस् उषित्वा । पा trinken पीत्वा । Die durch अच gebildeten Verba behalten diese Silben: चूर् चोरयित्वा ।

219. Das Suffix च bildet das Gerundium aus Wurzeln, welche mit Präpositionen zusammengesetzt sind: प्रदाय सम्भूय तृ अवतीर्य पृ सम्पूर्णे वच् प्रोच्य । Wurzeln auf kurze Vocale setzen त् an: विषित्य विद्वत् ।

220. Wurzeln auf अम् können das म् abwerfen und dann त् ansetzen: आगम्य oder आगत्य । Einige Wurzeln auf अन् nehmen dieselbe Bildung beliebig an, andere immer: मन् अवमन्य oder अवमत्य । aber von हन् nur आहत्य । von तन् प्रतत्य । Die Wurzeln खन् und अन् bilden खन्य जन्य oder खाय जाय । — Wurzeln der 10 Classe und Causativa, welche eine kurze Wurzelsilbe vor dem Charakter अच् haben, behalten diesen Charakter bei: सङ्गमयति (§ 198) सङ्गमय्य ।

221. Vor dem Suffix अम् welches ebenfalls ein Gerundium bildet, haben schliessende Vocale Vṛiddhi, mittlere Guṇa, mittleres अ Vṛiddhi: schliessendes आ setzt य् an: चि चायम् । कृ कारम् । विद् वेदम् । दा दायम् ।

Bildung der Femininstämme.

222. Nomina auf अ haben im Fem. theils आ, wie गत (§ 90) f. गता । theils ई wie देव f. देवी । Stämme auf अक haben im Fem. meistens इका wie पाचक f. पाचिका ।

223. Nomina auf इ bleiben im Fem. meistens unverändert (§ 78).
सखि hat सखी ।

224. ई tritt

- 1) beliebig an Adj. auf उ z. B. तनु (§ 78) f. तन्वी ।
- 2) stets an Nomina auf तृ welche nicht Verwandschaftswörter sind (§ 86) z. B. दातृ f. दात्री ।
- 3) an Nomina auf इन् z. B. बलिन् f. बलिनी ।

225. Consonantische Nomina mit zwei oder drei Stämmen (§ 58) hängen ई an den schwachen oder schwächsten Stamm: प्राची (§ 59) प्रतीची (§ 60) महती (§ 63) मधुमती बलवती भवती (§ 64) राक्षी (§ 65) मुनी मघोनी (§ 66) भर्तृघ्नी (§ 68) गरीयसी (§ 74) इन्द्रुषी (§ 75).

226. Participia auf अत् (§ 209) bilden ihre Fem. auf ई und zwar:

- 1) auf अन्ती die Part. Präs. der 1, 4 und 10 Classe und der Causativa: भवन्ती बोधयन्ती ।
- 2) auf अन्ती oder अती die Part. Präs. der 6. Classe, des Fut. und der Verba der 2. Classe auf आ z. B. तुदन्ती oder तुदती । भविष्यन्ती oder भविष्यती । यान्ती oder याती ।
- 3) auf अती die Part. Präs. der 2. Conjugation: अदती जुहुती सुम्बती u. s. w.

227. Anomalien: युवन् hat f. युवति । पति f. पत्नी । — भव f. भवानी । मातुल f. मातुलानी । इन्द्र f. इन्द्राणी u. a. — Einige Nomina auf वन् haben f. वरी wie पीवन् f. पीवरी ।

Composition.

Verbale Composita.

228. Ebenso wie die Präpositionen können auch einige Adverbia mit gewissen Verben verbunden werden, deren Gerundium dann auf च gebildet wird (§ 219), z. B. अलम् mit छ schmücken अलंछत् । अलम् mit गम् untergehen अलंगत् । आविस् mit भू erscheinen आविभूय ।

229. Nomina können vor die Wurzeln छ भू अस् treten, wenn sie bedeuten: zu etwas machen oder werden. Schliessendes अ wird dann in ई verwandelt, इ und उ werden verlängert, अ in री verwandelt, z. B.

von मुक्क मुक्कीकरोति । von मुचि मुचीभवति । von मृदु मृदूस्वात् । von मातृ माचीकरोति ।

Nominale Composita.

230. Die Vorderglieder eines Compositums stehen in der Form des Stammes. Wenn ein Nomen mehrere Stämme hat, steht der schwache oder mittlere (§ 58).

231. Mehrere Nomina erleiden in der Composition eine Veränderung. Zu Anfang eines Karmadhāraya (§ 236) oder Bahuvrīhi (§ 239) steht महा statt महत् । — Am Ende von Compositis steht z. B.

अक्ष statt अचि	मनस statt मनस्
अह् and अद् statt अहन्	राज् statt राजन्
गन्धि statt गन्ध	राच् statt राचि
गव् statt गो (auch zu Anfang)	वर्चस् statt वर्चस्
पथ् statt पथिन्	
पाद् (schwächste Casus पद्)	सख् statt सखि ।
statt पाद्	

I. Dvandva, Copulative Composita.

232. Dvandva oder Composita deren Glieder durch die Copula und verbunden sind, haben zwei verschiedene Formen. Das Compositum kann 1) nach der Zahl der bezeichneten Gegenstände im Dual oder Plural stehen, z. B. हरिहरौ Hari und Hara, देवमनुष्यास् Götter und Menschen, अग्निवायुरव्यस् Feuer, Wind und Sonne, — oder 2) im Sing. als Neutrum, z. B. दंशमशकम् Bremsen und Fliegen, शीतोष्णम् Kälte und Hitze.

233. Als Vorderglieder verwandeln mehrere Wörter auf तृ diese Silbe in ता wie पितापुत्री Vater und Sohn. Einige Götternamen verlängern ihren Endvocal wie अग्नीषोमी Agni und Soma.

II. Tatpurusha, Determinative Composita.

234. Tatpurusha heissen alle Composita, deren letztes Glied durch das vordere näher bestimmt wird, speciell aber diejenigen in wel-

chen diese Bestimmungen durch einen Casus des Vordergliedes geschieht. Das Vorderglied vertritt z. B. den Acc. in **ग्रामगत** in das Dorf gegangen; den Instr. in **देवदत्त** von Gott gegeben; den Abl. in **स्वर्गपतित** vom Himmel gefallen; den Gen. in **राजपुत्र** Königsohn.

235. In einigen Tatpurusha nimmt das Vorderglied die wirkliche Casusendung an, z. B. **वाचस्पति** Herr der Rede, **युधिष्ठिर** N. pr. fest im Kampfe. **कर्णोत्प** Ohrenbläser.

236. Karmadhâraya heissen die Tatpurusha, deren Vorderglied eine adjectivische, adverbiale oder ähnliche nähere Bestimmung des letzten Gliedes enthält, z. B. **महाराज** (§ 231) grosser König; **अतिमहत्** sehr gross; **अकृत** nicht gethan.

237. Zu den Karmadhâraya gehören Composita, welche eine Vergleichung ausdrücken und in denen der Gegenstand, mit welchem verglichen wird, am Ende steht, wie **पुरुषसिंह** ein Mann wie ein Löwe, **पुरुषव्याघ्र** ein Mann wie ein Tiger, **राजर्षभ** ein König wie ein Stier.

238. Dvigu heissen die Tatpurusha, deren Vorderglied ein Zahlwort ist. Sie nehmen entweder die Form eines Neutrum an oder die des Fem. auf **ई** z. B. **त्रिरात्र** (§ 231) drei Nächte; **त्रिलोक** oder **त्रिलोकी** die drei Welten; **पञ्चगव** oder **पञ्चगवी** (§ 231) fünf Kühe.

III. Bahuvrîhi, Possessive Composita.

239. Bahuvrîhi sind Composita, welche adjectivisch ein Subject bezeichnen, welches den im letzten Gliede genannten Gegenstand mit dem durch das Vorderglied ausgedrückten Prädikate besitzt, z. B. **महाबाहु** grossarmig, **द्विपाद्** (§ 231) zweifüssig, **अनन्त** endlos, **अप्रज** kinderlos, **निर्गन्ध** geruchlos, **सुहृद्** gutherzig, Freund, **दुर्मनस्** böswillig, **उद्गाह** den Arm emporhebend, **सभार्य** mit der Gattin seiend.

240. Im letzten Gliede verlieren Feminina ihren Charakter, also **आ** wird verkürzt, zuweilen auch **ई ऊ** und Diphthongen, z. B. **दीर्घबह्व** langbeinig von **बह्व**। — An das ganze Compositum wird zuweilen das Suffix **क** gefügt, z. B. **बहुभर्तृक** viele Gatten habend, **विशालोरस्क** breite Brust habend, von **उरस्** die Brust, **निरर्थक** nutzlos.

241. Wörter, welche die Hand bedeuten, stehen am Ende z. B. पाच-
हस्त ein Geschirr in der Hand habend, दण्डपाणि einen Stock in der
Hand habend.

IV. Avyayîbhâva, Adverbiale Composita.

242. Avyayîbhâva sind adverbiale Composita, deren Vorderglied ein Indeclinabile ist und deren letztes Glied ein Nomen, welches die Endung des Acc. Sing. Neutr. annimmt, z. B. अक्षुण्णम् jeden Augenblick, असंशयम् ohne Zweifel, यथाकामम् nach Lust, यथाविधि nach Vorschrift, प्रखहम् (§ 231) täglich, सविनयम् höflich, सत्वरम् eilig, सदयम् sanft, zart.

॥ अथ नलोपाख्यानम् ॥

॥ बृहदश्व उवाच ॥

आसीद्राजा नलो नाम वीरसेनसुतो बली ।
उपपन्नो गुणैरिष्टै रूपावानश्वकोविदः ॥ १ ॥
अतिष्ठन्मनुजेन्द्राणां मूर्ध्नि देवपतिर्यथा ।
उपर्युपरि सर्वेषामादित्य इव तेजसा ॥ २ ॥
ब्रह्मण्यो वेदविच्छूरो निषधेषु महीपतिः ।
अश्वप्रियः सत्यवादी महानक्षीहिणीपतिः ॥ ३ ॥
ईप्सितो नरनारीणामुदारः संयतेन्द्रियः ।
रक्षिता धन्विनां श्रेष्ठः साक्षादिव मनुः स्वयम् ॥ ४ ॥
तथैवासीद्विदर्भेषु भीमो भीमपराक्रमः ।
शूरः सर्वगुणैर्युक्तः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ५ ॥
स प्रजार्थं परं यत्नमकरोत्सुसमाहितः ।
तमभ्यगच्छद्ब्रह्मर्षिर्दमनो नाम भारत ॥ ६ ॥
तं स भीमः प्रजाकामस्तीषयामास धर्मवित् ।
महिष्या सह राजेन्द्र सत्कारेण सुवर्चसम् ॥ ७ ॥
तस्मै प्रसन्नो दमनः सभार्याय वरं ददौ ।
कन्यारत्नं कुमारांश्च चीनुदारान्महायशः ॥ ८ ॥
दमयन्तीं दमं दान्तं दमनं च सुवर्चसम् ।
उपपन्नान्गुणैः सर्वैर्भीमान्भीमपराक्रमान् ॥ ९ ॥
दमयन्ती तु रूपेण तेजसा यशसा श्रिया ।

सौभाग्येन च लोकेषु यशः प्राप सुमध्यमा ॥ १० ॥
 अथ तां वयसि प्राप्ते दासीनां समलंकृतम् ।
 शतं शतं सखीनां च पर्युपासच्छचीमिव ॥ ११ ॥
 तत्र स्म राजते भैमी सर्वाभरणभूषिता ।
 सखीमध्ये ऽनवद्याङ्गी विद्युत्सौदामनी यथा ॥ १२ ॥
 अतीव रूपसम्पन्ना श्रीरिवायतलोचना ।
 न देवेषु न यक्षेषु ताहयूपवती क्वचित् ॥ १३ ॥
 मानुषेष्वपि चान्येषु दृष्टपूर्वाथवा श्रुता ।
 चित्तप्रमाथिनी बाला देवानामपि सुन्दरी ॥ १४ ॥
 नलश्च नरशार्दूलो लोकेष्वप्रतिमो भुवि ।
 कन्दर्प इव रूपेण मूर्तिमानभवत्स्वयम् ॥ १५ ॥
 तस्याः समीपे तु नलं प्रशर्शसुः कुतूहलात् ।
 नैषधस्य समीपे तु दमयन्तीं पुनः पुनः ॥ १६ ॥
 तयोरदृष्टकामो ऽभूच्छृण्वतोः सततं गुणान् ।
 अन्योन्यं प्रति कौन्तेय स व्यवर्धत हृच्छयः ॥ १७ ॥
 अशक्नुवन्नलः कामं तदा धारयितुं हृदा ।
 अन्तःपुरसमीपस्थे वन आस्ते रहो गतः ॥ १८ ॥
 स ददर्श ततो हंसाञ्जातरूपपरिष्कृतान् ।
 वने विचरतां तेषामेकं जयाह पक्षिणम् ॥ १९ ॥
 ततो ऽन्तरिक्षगो वाचं व्याजहार नलं तदा ।
 हन्तव्यो ऽस्मि न ते राजन्करिष्यामि तव प्रियम् ॥ २० ॥
 दमयन्तीसकाशे त्वां कथयिष्यामि नैषध ।
 यथा त्वदन्यं पुरुषं न सा मंस्यति कर्हिचित् ॥ २१ ॥

एवमुक्तस्ततो हंसमुत्ससर्ज महीपतिः ।
 ते तु हंसाः समुत्पत्य विदर्भानगमंस्ततः ॥ २२ ॥
 विदर्भनगरीं गत्वा दमयन्त्यास्तदान्तिके ।
 निपेतुस्ते गरुत्मन्तः सा ददर्श च ताव्याणान् ॥ २३ ॥
 सा तानद्भुतरूपान्वै दृष्ट्वा सखिगणावृता ।
 दृष्ट्वा यहीतुं खगमांस्त्वरमाणोपचक्रमे ॥ २४ ॥
 अथ हंसा विससृपुः सर्वतः प्रमदावने ।
 एकैकशस्तदा कन्यास्तान्हंसान्समुपाद्रवन् ॥ २५ ॥
 दमयन्ती तु यं हंसं समुपाधावदन्तिके ।
 स मानुषीं गिरं कृत्वा दमयन्तीमथाब्रवीत् ॥ २६ ॥
 दमयन्ति नलो नाम निषधेषु महीपतिः ।
 अश्विनोः सहशो रूपे न समास्तस्य मानुषाः ॥ २७ ॥
 तस्य वै यदि भार्या त्वं भवेथा वरवर्णिनि ।
 सफलं ते भवेज्जन्म रूपं चेदं सुमध्यमे ॥ २८ ॥
 वयं हि देवगन्धर्वमानुषोरगराक्षसान् ।
 दृष्टवन्तो न चास्माभिर्दृष्टपूर्वस्तथाविधः ॥ २९ ॥
 त्वं चापि रत्नं नारीणां नरेषु च नलो वरः ।
 विशिष्टाया विशिष्टेन सङ्गमो गुणवान्भवेत् ॥ ३० ॥
 एवमुक्त्वा तु हंसेन दमयन्ती विशां पते ।
 अब्रवीच्च तं हंसं त्वमप्येवं नले वद ॥ ३१ ॥
 तथेत्युक्त्वा राज्ञः कन्यां विदर्भस्य विशां पते ।
 पुनरागम्य निषधान्नले सर्वं न्यवेदयत् ॥ ३२ ॥

॥ इति नलोपाख्याने प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ बृहदश्व उवाच ॥

दमयन्ती तु तच्छ्रुत्वा वचो हंसस्य भारत ।
 ततः प्रभृति न स्वस्था नलं प्रति बभूव सा ॥ १ ॥
 ततश्चिन्तापरा दीना विवर्णवदना कृशा ।
 बभूव दमयन्ती तु निःश्वासपरमा तदा ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वदृष्टिर्ध्यानपरा बभूवोन्मत्तदर्शना ।
 पारशुवर्णा क्षणेनाथ हृच्छयाविष्टचेतना ॥ ३ ॥
 न शय्यासनभोगेषु रतिं विन्दति कर्हिचित् ।
 न नक्तं न दिवा शेते हा हेति रुदती पुनः ॥ ४ ॥
 तामस्वस्थां तदाकारां सख्यस्ता जङ्गुरिङ्गितैः ।
 ततो विदर्भपतये दमयन्त्याः सखीजनः । ५ ॥
 न्यवेदयत्तामस्वस्थां दमयन्तीं नरेश्वरे ।
 तच्छ्रुत्वा नृपतिभीमो दमयन्तीसखीगणात् ॥ ६ ॥
 चिन्तयामास तत्कार्यं सुमहत्स्वां सुतां प्रति ।
 किमर्थं दुहिता मे ऽद्य नातिस्वस्थेव लस्यते ॥ ७ ॥
 स समीक्ष्य महीपालः स्वां सुतां प्राप्नयौवनाम् ।
 अपश्यदात्मना कार्यं दमयन्त्याः स्वयंवरम् ॥ ८ ॥
 स सन्निमन्त्रयामास महीपालान्विशं पते ।
 अनुभूयतामयं वीराः स्वयंवर इति प्रभो ॥ ९ ॥
 श्रुत्वा तु पार्थिवाः सर्वे दमयन्त्याः स्वयंवरम् ।
 अभिजग्मुस्ततो भीमं राजानो भीमशासनात् ॥ १० ॥
 हस्यश्वरथघोषेण पूरयन्तो वसुन्धराम् ।
 विचित्रमाल्याभरणैर्बलेर्दृश्यैः स्वलङ्कृतैः ॥ ११ ॥

तेषां भीमो महाबाहुः पार्थिवानां महात्मनाम् ।
यथार्हमकरोत्पूजां ते ऽवसंस्तत्र पूजिताः ॥ १२ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु सुराणामृषिसत्तमौ ।
अटमानौ महात्मानाविन्द्रलोकमितो गतौ ॥ १३ ॥
नारदः पर्वतश्चैव महाप्राज्ञौ महाव्रतौ ।
देवराजस्य भवनं विविशाते सुपूजितौ ॥ १४ ॥
तावर्चयित्वा मघवा ततः कुशलमव्ययम् ।
पप्रच्छानामयं चापि तयोः सर्वगतं विभुः ॥ १५ ॥

॥ नारद उवाच ॥

आवयोः कुशलं देव सर्वचगतमीश्वर ।
लोके च मघवन्कृत्स्ने नृपाः कुशलिनो विभो ॥ १६ ॥

॥ बृहदश्व उवाच ॥

नारदस्य वचः श्रुत्वा पप्रच्छ वलवृचहा ।
धर्मज्ञाः पृथिवीपालास्त्यक्तजीवितयोधिनः ॥ १७ ॥
शस्त्रेण निधनं काले ये गच्छन्त्यपराङ्मुखाः ।
अयं लोको ऽक्षयस्तेषां यथैव मम कामधुक् ॥ १८ ॥
क्व नु ते क्षत्रियाः शूरा न हि पश्यामि तानहम् ।
आगच्छतो महीपालान्दयितानतिथीन्मम ॥ १९ ॥
एवमुक्तस्तु शक्रेण नारदः प्रत्यभाषत ।
शृणु मे मघवन्येन न दृश्यन्ते महीक्षितः ॥ २० ॥
विदर्भराज्ञो दुहिता दमयन्तीति विश्रुता ।
रूपेण समतिक्रान्ता पृथिव्यां सर्वयोषितः ॥ २१ ॥
तस्याः स्वयंवरः शक्र भविता नचिरादिव ।

तत्र गच्छन्ति राजानो राजपुत्राश्च सर्वशः ॥ २२ ॥
 तां रत्नभूतां लोकस्य प्रार्थयन्तो महीक्षितः ।
 काङ्क्षन्ति स्म विशेषेण बलवृचनिषूदन ॥ २३ ॥
 एतस्मिन्कथ्यमाने तु लोकपालाश्च सामिकाः ।
 आजग्मुर्देवराजस्य समीपममरोत्तमाः ॥ २४ ॥
 ततस्ते श्रुश्रुवुः सर्वे नारदस्य वचो महत् ।
 श्रुत्वैव चाब्रुवन्द्दृष्ट्वा गच्छामो वयमप्युत ॥ २५ ॥
 ततः सर्वे महाराज सगणाः सहवाहनाः ।
 विदर्भानभिजग्मुस्ते यतः सर्वे महीक्षितः ॥ २६ ॥
 नलो ऽपि राजा कौन्तेय श्रुत्वा राज्ञां समागमम् ।
 अभ्यगच्छद्दीनात्मा दमयन्तीमनुव्रतः ॥ २७ ॥
 अथ देवाः पथि नलं ददृशुर्भूतले स्थितम् ।
 साक्षादिव स्थितं मूर्त्या मन्मथं रूपसम्पदा ॥ २८ ॥
 तं दृष्ट्वा लोकपालास्ते भ्राजमानं यथा रविम् ।
 तस्युर्विगतसङ्कल्पा विस्मिता रूपसम्पदा ॥ २९ ॥
 ततो ऽन्तरिक्षे विष्टभ्य विमानानि दिवोकसः ।
 अब्रुवन्वैषधं राजन्वतीर्य नभस्तलात् ॥ ३० ॥
 भो भो नैषध राजेन्द्र नल सत्यव्रतो भवान् ।
 अस्माकं कुरु साहाय्यं दूतो भव नरोत्तम ॥ ३१ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ बृहदश्व उवाच ॥

तेभ्यः प्रतिज्ञाय नलः करिष्य इति भारत ।
 अथैतान्परिपप्रच्छ कृताञ्जलिरुपस्थितः ॥ १ ॥
 के वै भवन्तः कश्चासौ यस्याहं दूत ईप्सितः ।
 किं च तद्धो मया कार्यं कथयध्वं यथातथम् ॥ २ ॥
 एवमुक्ते नैषधेन मघवानभ्यभाषत ।
 अमरान्वै निबोधास्मान्दमयन्त्यर्थमागतान् ॥ ३ ॥
 अहमिन्द्रो ऽयमग्निश्च तथैवायमपां पतिः ।
 शरीरान्तकरो नृणां यमो ऽयमपि पार्थिव ॥ ४ ॥
 त्वं वै समागतानस्मान्दमयन्त्यै निवेदय ।
 लोकपाला महेन्द्राद्याः समायान्ति दिदृक्षवः ॥ ५ ॥
 प्राप्नुमिच्छन्ति देवास्त्वां शक्रो ऽग्निर्वरुणो यमः ।
 तेषामन्यतमं देवं पतित्वे वरयस्व ह ॥ ६ ॥
 एवमुक्तः स शक्रेण नलः प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
 एकार्थसमुपेतं मां न प्रेषयितुमर्हथ ॥ ७ ॥
 कथं तु जातसङ्कल्पः स्त्रियमुत्सहते पुमान् ।
 परार्थमीदृशं वक्तुं तत्क्षमन्तु ममेश्वराः ॥ ८ ॥

॥ देवा ऊचुः ॥

करिष्य इति संश्रुत्य पूर्वमस्मासु नैषध ।
 न करिष्यसि कस्मात्त्वं व्रज नैषध माचिरम् ॥ ९ ॥

॥ बृहदश्व उवाच ॥

एवमुक्तः स देवैस्तेनैषधः पुनरब्रवीत् ।
 सुरक्षितानि वेश्मानि प्रवेष्टुं कथमुत्सहे ॥ १० ॥

प्रवेक्ष्यसीति तं शक्रः पुनरेवाभ्यभाषत ।
 स जगाम तथेत्युक्त्वा दमयन्त्या निवेशनम् ॥ ११ ॥
 ददर्श तत्र वैदर्भीं सखीगणसमावृताम् ।
 देदीप्यमानां वपुषा श्रिया च वरवर्णिनीम् ॥ १२ ॥
 अतीव सुकुमाराङ्गीं तनुमध्यां सुलोचनाम् ।
 आक्षिपन्तीमिव प्रभां शशिनः स्वेन तेजसा ॥ १३ ॥
 तस्य दृष्ट्वैव ववृधे कामस्तां चारुहासिनीम् ।
 सत्यं चिकीर्षमाणस्तु धारयामास हृच्छयम् ॥ १४ ॥
 ततस्ता नैषधं दृष्ट्वा सम्भ्रान्ताः परमाङ्गनाः ।
 आसनेभ्यः समुत्पेतुस्तेजसा तस्य धर्षिताः ॥ १५ ॥
 प्रशंसंस्तु सुप्रीता नलं ता विस्मयान्विताः ।
 न चैनमभ्यभाषन्त मनोभिस्त्वभ्यपूजयन् ॥ १६ ॥
 अहो रूपमहो कान्तिरहो धैर्यं महात्मनः ।
 को ऽयं देवो ऽथवा यक्षो गन्धर्वो वा भविष्यति ॥ १७ ॥
 न तास्तं शक्रुवन्ति स्म व्याहर्तुमपि किञ्चन ।
 तेजसा धर्षितास्तस्य लज्जावत्यो वराङ्गनाः ॥ १८ ॥
 अथैनं स्मयमानं तु स्मितपूर्वाभिभाषिणी ।
 दमयन्ती नलं वीरमभ्यभाषत विस्मिता ॥ १९ ॥
 कस्त्वं सर्वानवद्याङ्ग मम हृच्छयवर्धन ।
 प्राप्नो ऽस्यमरवद्भीर ज्ञातुमिच्छामि ते ऽनघ ॥ २० ॥
 कथमागमनं चेह कथं चासि न लक्षितः ।
 सुरक्षितं हि मे वेश्म राजा चैवोयशासनः ॥ २१ ॥
 एवमुक्तस्तु वैदर्भ्या नलस्तां प्रत्युवाच ह ।

नलं मां विद्धि कल्याणि देवदूतमिहागतम् ॥ २२ ॥
 देवास्त्वां प्राप्नुमिच्छन्ति शक्रो ऽग्निर्वरुणो यमः ।
 तेषामन्यतमं देवं पतिं वरय शोभने ॥ २३ ॥
 तेषामेव प्रभावेण प्रविष्टो ऽहमलक्षितः ।
 प्रविशन्तं न मां कश्चिदपश्यन्नाप्यवारयत् ॥ २४ ॥
 एतदर्थमहं भद्रे प्रेषितः सुरसत्तमैः ।
 एतच्छ्रुत्वा शुभे बुद्धिं प्रकुरुष्व यथेच्छसि ॥ २५ ॥
 ॥ इति नलोपाख्याने तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ हितोपदेशः ॥

सिद्धिः साध्ये सतामस्तु प्रसादात्तस्य धूर्जटेः ।
 जाह्नवीफेनलेखेव यन्मूर्ध्नि शशिनः कला ॥ १ ॥
 श्रुतो हितोपदेशो ऽयं पाटवं संस्कृतोक्तिषु ।
 वाचां सर्वत्र वैचित्र्यं नीतिविद्यां ददाति च ॥ २ ॥
 अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
 गृहीत इव केषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ३ ॥
 सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनुत्तमम् ।
 अहार्यत्वादनर्घ्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्वदा ॥ ४ ॥
 सङ्गमयति विद्यैव नीचगापि नरं सरित् ।
 समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ५ ॥
 विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पाचताम् ।
 पाचत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्मं ततः सुखम् ॥ ६ ॥

विद्या शस्त्रस्य शास्त्रस्य द्वे विद्ये प्रतिपत्तये ।

आद्या हास्याय वृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ ७ ॥

यत्नवे भाजने लयः संस्कारो नान्यथा भवेत् ।

कथाछलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते ॥ ८ ॥

मिचलाभः सुहृद्भेदो वियहः सन्धिरेव च ।

पञ्चतन्त्रात्तथान्यस्माद्ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते ॥ ९ ॥

अस्ति भागीरथीतीरे पाटलिपुत्रनामधेयं नगरम् । तत्र सर्व-
स्वामिगुणोपेतः सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स भूपतिरेक-
दा केनापि पठ्यमानं श्लोकद्वयं श्रुत्वा ।

अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम् ।

सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ १० ॥

यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता ।

एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ ११ ॥

इत्याकर्यात्मनः पुत्राणामनधिगतशास्त्राणां नित्यमुन्मार्गगा-
मिनां शास्त्राननुष्ठानेनोद्विगमनाः स राजा चिन्तयामास ।

को ऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान्न धार्मिकः ।

कारणेन चक्षुषा किं वा चक्षुःपीडैव केवलम् ॥ १२ ॥

अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः ।

सकृद्दुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे पदे ॥ १३ ॥

किं च । स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ १४ ॥

अन्यच्च । गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी सुसम्भ्रमाद्यस्य ।

तेनाद्या यदि सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी भवति ॥ १५ ॥

अपि च । दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं मनः ।

विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ १६ ॥

अपरं च । वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतैरपि ।

एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणैरपि ॥ १७ ॥

पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः क्षाप्यतिदुष्करम् ।

तस्य पुत्रो भवेद्वश्यः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ १८ ॥

तथा चोक्तम् ।

अर्थागमो नित्यमरोगिता च प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च ।

वश्यश्चपुत्रोऽर्थकरी च विद्या षड्बीवलोकस्य सुखानि राजन् ॥१९॥

को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशूलापूरणाढकैः ।

वरमेकः कुलालस्त्री यत्र विश्रूयते पिता ॥ २० ॥

ऋणकर्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।

भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपरिहितः ॥ २१ ॥

अनभ्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।

विषं सभा दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ २२ ॥

यस्य तस्य प्रसूतोऽपि गुणवान्पूज्यते नरः ।

धनुर्वेशविश्रुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति ॥ २३ ॥

हाहा पुत्रक नाधीत सुगतैतासु रात्रिषु ।

तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिव सीदसि ॥ २४ ॥

तत्कथमिदानीमेते मम पुत्रा गुणवन्तः क्रियन्ताम् ।

आहारनिद्राभयमैथुनं च सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् ।

धर्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ॥२५॥

यतः । धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।

अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २६ ॥
 यञ्चोच्यते । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।
 पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ २७ ॥
 किं च । अवश्यम्भाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।
 नमत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥ २८ ॥
 अपि च । यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।
 इति चिन्ताविषयो ऽयमगदः किं न पीयते ॥ २९ ॥
 एतत्कार्याक्षमाणां केषाञ्चिदालस्यवचनम् ।
 न दैवमपि सञ्चिन्य त्यजेदुद्योगमात्मनः ।
 अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्नुमर्हति ॥ ३० ॥
 अन्यच्च । उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-
 दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
 दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
 यत्ने कृते यदि न सिध्यति को ऽत्र दोषः ॥ ३१ ॥
 यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३२ ॥
 तथा च । पूर्वजन्मकृतं कर्म तद्दैवमिति कथ्यते ।
 तस्मात्पुरुषकारेण यत्नं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ३३ ॥
 यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।
 एवमात्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ३४ ॥
 अपरं च । काकतालीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमयतः ।
 न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते ॥ ३५ ॥
 उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ ३६ ॥

मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।

न गर्भच्युतिमात्रेण पुत्रो भवति परिदत्तः ॥ ३७ ॥

तथा च । माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।

न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये बकौ यथा ॥ ३८ ॥

रूपयौवनसंपन्ना विशालकुलसम्भवाः ।

विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ ३९ ॥

मूर्खो ऽपि शोभते तावत्सभायां वस्त्रवेष्टितः ।

तावच्च शोभते मूर्खो यावत्किञ्चिन्न भाषते ॥ ४० ॥

एतच्चिन्तयित्वा स राजा परिदत्तसभां कारितवान् । राजोवाच ।

भो भोः परिदत्ताः श्रूयताम् । अस्ति कश्चिदेवम्भूतो विद्वान्यो

मम पुत्राणां नित्यमुन्मार्गगामिनामनधिगतशास्त्रणामिदा-

नीं नीतिशास्त्रोपदेशेन पुनर्जन्म कारयितुं समर्थः ।

यतः । काचः काञ्चनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीं द्युतिम् ।

तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ ४१ ॥

उक्तं च । हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ।

समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ४२ ॥

अचान्तरे विष्णुशर्मनामा महापरिदत्तः सकलनीतिशास्त्रत-

त्त्वज्ञो बृहस्पतिरिवाब्रवीत् । देव महाकुलसम्भूता एते राज-

पुत्राः । तन्मया नीतिं याहयितुं शक्यन्ते ।

यतः । नाद्रव्ये निहिता काचित्क्रिया फलवती भवेत् ।

न व्यापारशतेनापि शुकवत्याढ्यते बकः ॥ ४३ ॥

अन्यच्च । अस्मिंस्तु निर्गुणं गोत्रे नापत्यमुपजायते ।

आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः ॥ ४४ ॥
अतो ऽहं षण्मासाभ्यन्तरे तव पुत्रान्नीतिशास्त्राभिज्ञान्करि-
ष्यामि । राजा सविनयं पुनरुवाच ।

कीटो ऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः ।

अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥

अन्यच्च । यथोदयगिरेर्द्रेढ्यं सन्निकर्षेण दीप्यते ।

तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णो ऽपि दीप्यते ॥ ४६ ॥

गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

सुस्वादुतोयाः प्रभवन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्यपेयाः ॥ ४७ ॥

तदेतेषामस्मत्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाय भवन्तः प्रमाणमि-
त्युक्त्वा तस्य विष्णुशर्मणो बहुमानपुरःसरं पुत्रान्समर्पितवान् ।
अथ प्रासादपृष्ठे सुखोपविष्टानां राजपुत्राणां पुरस्तात्प्रस्ताव-
क्रमेण स परिदत्तो ऽब्रवीत् ।

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।

व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ ४८ ॥

तद्भवतां विनोदाय काककूर्मादीनां विचित्रां कथां कथयामि ।
राजपुत्रैरुक्तम् । आर्ये कथ्यताम् । विष्णुशर्मोवाच । शृणुत
यूयं सम्प्रति मित्रलाभः प्रस्तूयते यस्यायमाद्यः श्लोकः ॥

॥ मित्रलाभः ॥

असाधना वित्तहीना बुद्धिमन्तः सुहृत्तमाः ।

साधयन्त्याशु कार्याणि काककूर्ममृगाखुवत् ॥ १ ॥

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । सो ऽब्रवीत् । अस्ति गोदावरी-

तीरे विशालः शाल्मलीतरुः । तत्र नानादिग्देशादागत्य राक्षी
पक्षिणो निवसन्ति । अथ कदाचिदवसन्नायां राचावस्ताचल-
चूडावलम्बिनि भगवति कुमुदिनीनायके चन्द्रमसि लघुपतन-
कनामा वायसः प्रबुद्धः कृतान्तमिव द्वितीयमायान्तं व्याध-
मपश्यत् । तमवलोक्याचिन्तयत् । अद्य प्रातरेवानिष्टदर्शनं
जातम् । न जाने किमनभिमतं दर्शयिष्यति । इत्युक्त्वा तदनु-
सरणक्रमेण व्याकुलश्चलितः ।

शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।

दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न परिङ्गतम् ॥ २ ॥

अन्यच्च । विषयिणामिदमवश्यं कर्तव्यम् ।

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।

मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ३ ॥

अथ तेन व्याधेन तण्डुलकणान्विकीर्य जालं विस्तीर्णम् । स च
प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः । तस्मिन्नेव काले चिचयीवनामा कपो-
तराजः सपरिवारो विंयति विसर्पस्तांस्तण्डुलकणानवलोकया-
मास । ततः कपोतराजस्तण्डुलकणालुब्धान्कपोतान्प्रत्याह । कु-
तो ऽत्र निर्जने वने तण्डुलकणानां सम्भवः । तच्चिरूप्यतां ता-
वत् । भद्रमिदं न पश्यामि । प्रायेणानेन तण्डुलकणलोभेना-
स्माभिरपि तथा भवितव्यम् ।

कङ्कणस्य तु लोभेन ममः पङ्के सुदुस्तरे ।

वृद्धव्याघ्रेण सम्प्राप्तः पथिकः स मृतो यथा ॥ ४ ॥

कपोता ऊचुः । कथमेतत् । सो ऽब्रवीत् । अहमेकदा दक्षि-
णारण्ये चरन्नपश्यम् । एको वृद्धव्याघ्रः स्नातः कुशहस्तः सर-

स्त्रीरे ब्रूते । भो भोः पान्थ इदं सुवर्णकङ्कणं गृह्यताम् । ततो
लोभाकृष्टेन केनचित्पान्थेनालोचितम् । भाम्येनैतत्सम्भवति ।
किं त्वस्मिन्नात्मसन्देहे प्रवृत्तिर्न विधेया ।

यतः । अनिष्टादिष्टलाभे ऽपि न गतिर्जायते शुभा ।

यथास्ति विषसंसर्गो ऽमृतं तदपि मृत्यवे ॥ ५ ॥

किं तु सर्वचार्थार्जने प्रवृत्तिः सन्देह एव ।

तथा चोक्तम् । न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति ।

संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ६ ॥

तन्निरूपयामि तावत् । प्रकाशं ब्रूते । कुच तव कङ्कणम् ।
व्याघ्रो हस्तं प्रसार्य दर्शयति । पान्थो ऽवदत् । कथं मारात्मके
त्वयि विश्वासः । व्याघ्र उवाच । शृणु रे पान्थ । प्रागेव यौव-
नदशायामतिदुर्वृत्तो ऽस्मि अनेकगोमानुषाणां वधान्मे पुत्रा
मृता दाराश्च वंशहीनश्चाहम् । ततः केनचिदहमादिष्टः । दान-
धर्मादिकं चरतु भवान् । तदुपदेशादिदानीमहं स्नानशीलो
दाता वृद्धो गलितनखदन्तो न कथं विश्वासभूमिः ।

यतः । इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः क्षमा ।

अलोभ इति मार्गो ऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥ ७ ॥

तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।

उत्तरस्तु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥ ८ ॥

मम चैतावांस्त्रोभविर्हो येन स्वहस्तस्थमपि सुवर्णकङ्कणं य-
स्मै कस्मैचिद्दातुमिच्छामि । तथापि व्याघ्रो मानुषं खादतीति
लीकप्रवादो दुर्निवारः ।

यतः । गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनीम् ।

प्रमाणयति नो धर्मे यथा गोघ्नमपि द्विजम् ॥ ९ ॥

मयापि धर्मशास्त्राण्यधीतानि । शृणु ।

मरुस्थल्यां यथा वृष्टिः क्षुधार्ते भोजनं तथा ।

दरिद्रे दीयते दानं सफलं पाण्डुनन्दन ॥ १० ॥

प्राणा यथात्मनो ऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।

आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ ११ ॥

अपरं च । प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।

आत्मौपम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ १२ ॥

अन्यच्च । मातृवत्परदारेषु परदृष्येषु लोष्टवत् ।

आत्मवत्सर्वभूतेषु यः पश्यति स परिडत्तः ॥ १३ ॥

त्वं चातिदुर्गतस्तेन तत्तुभ्यं दातुं सयत्नो ऽहम् ।

तथा चोक्तम् । दरिद्रान्भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम् ।

व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्तु किमौषधैः ॥ १४ ॥

अन्यच्च । दातव्यमिति यद्दानं दीयते ऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १५ ॥

तदत्र सरसि स्नात्वा सुवर्णकङ्कणं गृहाण । ततो यावदसौ तद्व-

चःप्रतीतो लोभात्सरः स्नातुं प्रविशति तावन्महापङ्के निमग्नः

पलायितुमक्षमः । पङ्के पतितं दृष्ट्वा व्याघ्रो ऽवदत् । अहम्

महापङ्के पतितो ऽसि । अतस्त्वामन्थापयामि । इत्युक्त्वा शनैः

शनैरुपगम्य तेन व्याघ्रेण धृतः स पान्थो ऽचिन्तयत् ।

न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं

न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः ।

स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते

यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥

किं च । अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया ।

दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥ १७ ॥

तन्मया भद्रं न कृतं यदत्र मारात्मके विश्वासः कृतः ।

तथा चोक्तम् । नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा ।

विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १८ ॥

अपरं च । सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः ।

अतीत्य हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि वर्तते ॥ १९ ॥

अन्यच्च । स हि गगणविहारी कल्मषध्वंसकारी

दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ।

विधुरपि विधियोगाद्गस्यते राहुणासौ

लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ २० ॥

इति चिन्तयन्नेवासौ व्याघ्रेण व्यापादितः खादितश्च । अतो ऽहं

ब्रवीमि कङ्कणस्य तु लोभेनेत्यादि । अतः सर्वथाविचारितं

कर्म न कर्तव्यम् । यतः ।

सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः

सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।

सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं

सुदीर्घकाले ऽपि न याति विक्रियाम् ॥ २१ ॥

एतद्वचनं श्रुत्वा कश्चित्कपोतः सदर्पमाह । आः किमेवमुच्यते ।

वृद्धस्य वचनं यास्यमापत्काले ह्युपस्थिते ।

सर्वत्रैवं विचारेण भोजने ऽप्यप्रवर्तनम् ॥ २२ ॥

यतः । शङ्काभिः सर्वमाक्रान्तमन्नं पानं च भूतले ।
 प्रवृत्तिः कुच कर्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा ॥ २३ ॥
 तथा चोक्तम् । ईर्ष्यां घृणी त्वसन्नुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः ।
 परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ २४ ॥

एतच्छ्रुत्वा सर्वे कपोतास्तत्रोपविष्टाः ।

यतः । सुमहान्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः ।
 छेत्तारः संशयानां च क्लिश्यन्ते लोभमोहिताः ॥ २५ ॥

अन्यच्च । लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते ।
 लोभान्नोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ २६ ॥

अन्यच्च । असम्भवं हेममृगस्य जन्म
 तथापि रामो लुलुभे मृगाय ।
 प्रायः समापन्नविपत्तिकाले
 धियो ऽपि पुंसां मलिना भवन्ति ॥ २७ ॥

अनन्तरं सर्वे जालबद्धा बभूवुः । ततो यस्य वचनात्तत्रावल-
 क्षितास्तं सर्वे तिरस्कुर्वन्ति ।

यतः । न गणस्यायतो गच्छेत्सिद्धे कार्ये समं फलम् ।
 यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखरस्तत्र हन्यते ॥ २८ ॥

तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चित्रयीव उवाच । नायमस्य दोषः ।

यतः । आपदामापतनीनां हितो ऽप्यायाति हेतुताम् ।
 मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने ॥ २९ ॥

अन्यच्च । स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणक्षमः ।

न तु भीतपरिचारवस्तूपालम्भपरिडतः ॥ ३० ॥

विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्षणम् । तदत्र धैर्यमवलम्ब्य
प्रतीकारश्चिन्त्यताम् ।

यतः । विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा

सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

यशसि चाभिरुचिर्भसनं श्रुतौ

प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ ३१ ॥

सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् ।

तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ३२ ॥

अन्यच्च । षट् दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता ।

निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ ३३ ॥

इदानीमप्येवं क्रियतां सर्वैरेकचित्तीभूय जालमादायोद्गीयताम् ।

यतः । अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका ।

तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बन्धन्ते मत्सदन्तिनः ॥ ३४ ॥

संहतिः श्रेयसी पुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि ।

तुषेणापि परित्यक्ता न प्ररोहन्ति तरुणुलाः ॥ ३५ ॥

इति विचिन्त्य पक्षिणः सर्वे जालमादायोत्पतिताः । अनन्तरं

स व्याधः सुदूराज्जालापहारकांस्तानवलोक्य पश्चाद्भावन्नचि-

न्तयत् ।

संहतास्तु हरन्तीमे मम जालं विहङ्गमाः ।

यदा तु निपतिष्यन्ति वशमेष्यन्ति मे तदा ॥ ३६ ॥

ततस्तेषु चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु पक्षिषु स व्याधो निवृत्तः । अथ

लुब्धकं निवृत्तं दृष्ट्वा कपोता ऊचुः । किमिदानीं कर्तुमुचितम् ।

चित्रयीव उवाच ।

तावत्पाशांश्छिन्दि तदा मम पाशं पश्चाच्छेत्स्यसि। हिरण्यको
 ऽप्याह। अहमल्पशक्तिर्दन्ताश्च मे कोमलास्तदेतेषां पाशांश्छेतुं
 कथं समर्थः। तद्वावन्मे दन्ता न चुट्यन्ति तावत्तव पाशं छि-
 नन्मि। तदनन्तरमेतेषामपि बन्धनं यावच्छक्यं छेत्स्यामि।
 चिचयीव उवाच। अस्त्वेवं तथापि यथाशक्ति बन्धनमेषां
 खण्डय। हिरण्यकेनोक्तम्। आत्मपरित्यागेन यदाश्रितानां प-
 रिरक्षणं तन्न नीतिवेदिनां सम्मतम्।

यतः। आपदर्थे धनं रक्षेद्वारान्क्षेत्रैरपि।

आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ॥ ४१ ॥

अन्यच्च। धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संसिद्धिहेतवः।

तान्निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम् ॥ ४२ ॥

चिचयीव उवाच। सखे नीतिस्तावदीदृश्येव किं त्वहमस्मदा-
 श्रितानां दुःखं सोढुं सर्वथासमर्थस्तेनेदं ब्रवीमि।

यतः। धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत्।

सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥ ४३ ॥

अयमपरश्चासाधारणो हेतुः।

जातिद्रव्यबलानां च साम्यमेषां मया सह।

मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति ॥ ४४ ॥

अन्यच्च। विना वर्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम्।

तन्मे प्राणव्ययेनापि जीवयैतान्ममाश्रितान् ॥ ४५ ॥

किं च। मांसमूत्रपुरीषास्थिनिर्मिते च कलेवरे।

विनश्चरे विहायास्थां यशः पालय मित्र मे ॥ ४६ ॥

अपरं च पश्य । यदि नित्यमनित्येन निर्मलं मलवाहिना ।

यशः कायेन लभ्येत तदालभ्यं भवेन्न किम् ॥ ४७ ॥

यतः । शरीरस्य गुणानां च दूरमन्यन्तमन्तरम् ।

शरीरं क्षणविध्वंसि कल्यान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ४८ ॥

इत्याकर्ण्य हिरण्यकः प्रदृष्टमनाः पुलकितः सन्नब्रवीत् । साधु
मिच्च साधु। अनेनाश्रितवात्सल्येन बैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं त्वयि
युज्यते । एवमुक्त्वा तेन सर्वेषां बन्धनानि छिन्नानि । ततो
हिरण्यकः सर्वान्सादरं सम्पूज्याह । सखे चिचयीव सर्वथाच
जालबन्धनविधौ सति दोषमाशंक्यात्मन्यवज्ञा न कर्तव्या ।

यतः । यो ऽधिकाद्योजनशतात्पश्यतीहामिषं खगः ।

स एव प्राप्तकालस्तु पाशबन्धं न पश्यति ॥ ४९ ॥

अपि च । शशिदिवाकरयोर्यहपीडनं

गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनम् ।

मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां

विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ५० ॥

अन्यच्च । व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः सम्प्राप्तुवन्त्यापदं

बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादापि ।

दुर्नीतं किमिहास्ति किंसुचरितं कः स्थानलाभे गुणः

कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५१ ॥

इति प्रबोध्यातिथ्यं कृत्वालिङ्ग्य च सम्प्रेषितश्चिचयीवः सपरि-

वारो यथेष्टदेशान्ययौ । हिरण्यको ऽपि स्वविवरं प्रविष्टः ॥

यानि कानि च मित्राणि कर्तव्यानि शतानि च ।

पश्य मूषिकमित्रेण कपोता मुक्तबन्धनाः ॥ ५२ ॥

॥ अथ शाकुन्तलम् ॥

या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री
 ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम् ।
 यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
 प्रत्यक्षाभिः प्रसन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥ १ ॥

॥ नान्द्यन्ते

सूत्रधारः । अलमतिविस्तरेण । [नेपथ्याभिमुखमवलोक्य]
 आर्ये यदि नेपथ्यविधानमवसितं तदित आगम्यताम् ।

प्रविश्य नटी । अज्ज इअं म्हि । आणवेदु अज्जो को णि-
 ओओ अणुचिट्ठीअदु त्ति । (१)

सूत्र० । आर्ये अभिरूपभूयिष्ठा परिषत्तस्यां च कालिदासय-
 थितवस्तुना नवेनाभिज्ञानशकुन्तलनाम्ना नाटकेनोपस्थातथ्य-
 मस्माभिः । तत्प्रतिपाद्यमाधीयतां यत्नः ।

नटी । सुविहितप्यओअदाए अज्जस्स ए किं पि परिहा-
 इस्सदि । (२)

। १ । आर्य इयमस्मि । आङ्गपयत्वार्यः को नियोगो ऽनुष्ठीयतामिति ।

। २ । सुविहितप्रयोगतत्पार्यस्स न किमपि परिहास्यते ।

सूच० । [सस्मितम्] आर्ये कथयामि ते भूतार्थम् ।

आ परितोषाद्धिदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम् ।

बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः ॥ २ ॥

नटी । एवं खु एदं । अणन्तरकरणिज्जं दाणिं आणवेदु
अज्जो । (१)

सूच० । आर्ये किमन्यदस्याः परिषदः श्रुतिप्रसादहेतोर्गीता-
दनन्तरं करणीयमस्ति ।

नटी । अध कदरं उण उदुं समस्सइअ गाइस्सं । (२)

सूच० । आर्ये नन्विममेव तावच्चातिचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षम
यीषसमयमाश्रित्य गीयताम् । सम्प्रति हि

सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गसुरभिवनवाताः ।

प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ ३ ॥

नटी । [गायति]

खणचुच्चिआइं भमरेहिं उअह सुउमारकेसरसिहाइं ।

अवअंसअन्ति सदअं सिरीसकुसुमाइं पमदाओ (३) ॥ ४ ॥

सूच० । आर्ये साधु गीतम् । असौ हि रागापहतचित्तवृ-
त्तिरालिखित इव भाति सर्वतो रङ्गः । तत्कतमं प्रयोगमाश्रि-
त्यैनमाराधयामः ।

। १ । एवं खल्वेतत् । अनन्तरकरणीयमिदानीमाहपथत्यर्थः ।

। २ । अध कतमं पुनर्घृतं समाश्रित्य गास्यामि ।

। ३ । खणचुम्बितानि भमरेः पञ्चत सुकुमारकेशरशिखानि ।

अवतंसयन्ति सदयं शिरीषकुसुमानि प्रमदाः ॥

नटी । खं पढमं जेव अज्जेण आणत्तं अहिखाणसउत्तलं
णाम अउत्तं णाडत्तं अहिणीअदु त्ति । (१)

सूच० । आर्ये सम्यगवबोधितो ऽस्मि । अस्मिन्क्षणे विस्मृतं
खलु मयेतत् । कुतः

तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हतः ।

एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा ॥ ५ ॥

॥ इति निष्क्रान्तौ । प्रस्तावना ॥

॥ ततः प्रविशति रथारूढः सशरचापहस्तो मृगमनुसरन् राजा
सूतश्च ॥

सूतः । [राजानं मृगं चावलोक्य] आयुष्मन् ।

कृष्णशारे ददञ्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके ।

मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् ॥ ६ ॥

राजा । सूत दूरममुना सारङ्गेण वयमाकृष्टाः । सो ऽयमिदानीम्

यीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने दत्तदृष्टिः

पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाङ्गुयसा पूर्वकायम् ।

शष्पैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभंशिभिः कीर्णवर्त्मा

पश्योदयमुत्तवाञ्चियति बहुतरं स्तोकमूर्था प्रयाति ॥ ७ ॥

[सविस्मयम्] कथमनुपतत एव मे प्रयत्नप्रेक्षणीयः संवृत्तः ।

सूतः । आयुष्मन् उद्धातिनी भूमिरिति रश्मिसंयमनाद्रथ-
स्य मन्दीभूतो वेगः । तेन मृग एष विप्रकृष्टः संवृत्तः । सम्प्रति
हि समदेशवर्ती न ते दुरासदो भविष्यति ।

। १ । ननु प्रथममेवार्थेणाज्ञप्रमभिज्ञानशकुन्तलं नामापूर्ध्वं नाटकमभिनीयता-
मिति ।

राजा । तेन हि मुच्यन्तामभीषवः ।

सूतः । यथाज्ञापयत्यायुष्मान् [भूयो ऽपि रथवेगं रूपयित्वा]
आयुष्मन् पश्य पश्य । एते हि

मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकायाः

स्वेषामपि प्रसरतां रजसामलङ्घ्याः ।

निष्कम्पचामरशिखाश्रुतकर्णभङ्गा

धावन्ति वर्त्मनि तरन्ति नु वाजिनस्ते ॥ ८ ॥

राजा । [सहर्षम्] कथमतीत्य हरिणं हरयो वर्तन्ते । तथा हि
यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां
यदर्थे विच्छिन्नं भवति कृतसन्धानमिव तत् ।

प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयो-

र्न मे दूरे किञ्चित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ९ ॥

नेपथ्ये । भो भो राजन् आश्रममृगो ऽयं न हन्तव्यो न
हन्तव्यः ।

सूतः । [आकर्ण्यवलोक्य च] आयुष्मन् अस्य खलु ते
बाणपातपथवर्तिनः कृष्णशारस्यान्तरायौ तपस्विनौ संवृत्तौ ।

राजा । [ससम्भ्रमम्] तेन हि निगृह्यन्तामभीषवः ।

सूतः । यथाज्ञापयत्यायुष्मान् । [इति तथा करोति]

॥ ततः प्रविशति सशिष्यो वैखानसः ॥

वैखा० । [हस्तमुद्यम्य] भो भो राजन् आश्रममृगः खल्वय
न हन्तव्यो न हन्तव्यः ।

न खलु न खलु बाणः सन्निपात्यो ऽयमस्मि-

न्मृदुनि मृगशरीरे पुष्पराशाविवाभिः ।

ऋ बत हरिणकानां जीवितं चातिलोलं
 ऋ च निशितनिपाताः सारपुङ्खाः शरास्ते ॥ १० ॥
 तदाश्रु कृतसन्धानं प्रतिसंहर सायकम् ।

आर्तघाणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि ॥ ११ ॥

राजा।[सप्रणामम्] एष प्रतिसंहतः।[इति यथोक्तं करोति]
 वैखा०।[सहर्षम्] उचितमेवैतत्पुरुवंशप्रभवस्य नरेन्द्रप्रदीपस्य
 भवतः । सर्वथोभयचक्रवर्तिनं पुत्रमामुहि ।

राजा [सप्रणामम्] गृहीतं ब्राह्मणवचः ।

तापसौ । राजन् समिदाहरणाय प्रस्थितावावाम् । एष
 चास्मद्गुरोः कण्वस्य साधिदैवत इव शकुन्तलयानुमालिनीती-
 रमाश्रमो दृश्यते । न चेदन्यकार्यातिपातः प्रविश्य गृह्यताम-
 तिथिसत्कारः । अपि च

धर्म्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समभिवीक्ष्य ।

ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति ॥ १२ ॥

राजा । अथ सन्निहितो ऽत्र कुलपतिः ।

तापसौ। इदानीमेव दुहितरमतिथिसत्कारायादिश्य दैवम-
 स्याः प्रतिकूलं शमयितुं सोमतीर्थं गतः ।

राजा । यद्येवं तामेव द्रक्ष्यामि । सैव मां विदितभक्तिं म-
 हर्षये निवेदयिष्यति ।

तापसौ । एवं साधयावस्तावत् । [इति सशिथो वैखानसो
 निष्क्रान्तः]

राजा । सूत चोदयाश्वान् । पुण्याश्रमदर्शनेन तावदात्मानं
 पुनीमहे ।

सूतः । यथाज्ञापयत्यायुष्मान् । [इति भूयो रथवेगं रूपयति]

राजा । [समन्तादवलोक्य] सूत अकथितो ऽपि विज्ञायत
एव यथायमाभोगस्तपोवनस्येति ।

सूतः । कथमिव ।

राजा । किं न पश्यति भवान् । इह हि

नीवाराः शुककोटरार्भकमुखभ्रष्टास्तरूणामधः

प्रस्निग्धाः क्वचिदिद्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः ।

विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगा-

स्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिस्यन्दलेखाङ्किताः॥१३॥

अपि च ।

कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो धीतमूला

भिन्नो रागः किसलयरुचामाज्यधूमोद्गमेन ।

एते चार्वागुपवनभुवि च्छिन्नदर्भाङ्कुरायां

नष्टाशङ्का हरिणशिशवो मन्दमन्दं चरन्ति ॥ १४ ॥

सूतः । सर्वमुपपन्नम् ।

राजा [स्तोकमन्तरं गत्वा] सूत आश्रमोपरोधो माभूत्तदिहैव
रथं स्थापय यावदवतरामि ।

सूतः । धृताः प्रयहा अवतरन्वायुष्मान् ।

राजा । [अवतीर्यात्मानमवलोक्य च] सूत विनीतवेषप्रवे-
श्यानि तपोवनानि तदिदं तावद्गृह्यतामाभरणं धनुश्च । [इति
सूतस्यार्पयति]

सूतः । [गृह्णाति]

राजा । यावदाश्रमवासिनः प्रत्यवेक्ष्य निवर्ते ऽहं तावदा-
द्रैपृष्ठाः क्रियन्तां वाजिनः ।

सूतः । यथाज्ञापयसि । [इति निष्क्रान्तः]

राजा । [परिक्रम्यावलोक्य च] इदं तपोवनं तावत्प्रविशामि । [प्रविष्टकेन निमित्तं सूचयित्वा] अये

शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य ।

अथ वा भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र ॥ १५ ॥

नेपथ्ये । इदो इदो पिञ्चसहीञ्चो । (१)

राजा । [कर्णं दत्त्वा] अये दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते । भवत्वगच्छामि । [परिक्रम्यावलोक्य च] अये एतास्तपस्विकन्यकाः स्वप्रमाणानुरूपैः सेचनघटैर्बालपादपेभ्यः पयो दातुमित एवाभिवर्तन्ते । अहो मधुरमासां दर्शनम् ।

शुद्धान्तदुर्लभमिदं वपुराश्रमवासिनो यदि जनस्य ।

दूरीकृताः खलु गुणैरुद्यानलता वनलताभिः ॥ १६ ॥

यावदेताश्चायामाश्रित्य प्रतिपालयामि । [इति विलोकयन्स्थितः]

॥ ततः प्रविशति यथोक्तव्यापारा सह सखीभ्यां शकुन्तला ॥

एका । हला सउन्नले तत्तो वि तादकणस्स अस्समरुक्खञ्जा पिञ्च त्ति तक्केमि । जेण णोमालिञ्जाकुसुमपेलवा वि तुमं आलवालपरिजरणेसुं णिउत्ता । (२)

शकुन्तला । हला अणसूए ण केवलं तादस्स णिञ्चोञ्चो

। १ । इत इतः प्रियसखी ।

। २ । सखि शकुन्तले त्वत्तो ऽपि तातकणस्साश्रमवृक्षाः प्रिया इति तर्कयामि । येन नवमालिञ्जाकुसुमपेलवापि स्वमासवात्परिपूरणेषु नियुक्ता ।

मम वि एदेसुं सहोन्नरसिणेहो । (१)

[इति वृक्षसेचनं नाटयति]

प्रियंवदा । सहि सउन्नले उदञ्चं लम्बिदा एदे गिम्हञ्चा-
लकुसुमदाइणो अस्समरुक्खञ्चा । दाणिं अदिक्कन्तकुसुमसमए
वि रुक्खए सिञ्चह्म । तेण अण्हिसन्धिगरुञ्चो धम्मो भवि-
स्सदि । (२)

शकु० । हला पिञ्चं वदे रमणीञ्चं मन्नेसि । (३) [इति भूयो
वृक्षसेचनं नाटयति]

राजा । [निर्वर्ण्य सकौतुकम्] कथमियं सा कखदुहिता
शकुन्तला । [सविस्मयम्] अहो असाधुदर्शी तच्चभवान्कखो य
इमां वल्कलधारणे नियुङ्के ।

इदं किलाय्याजमनोहरं वपु-
स्तपःक्लमं साधयितुं य इच्छति ।

ध्रवं स नीलोत्पलपत्रधारया

शमीलतां छेत्सुमृषिर्ष्ववस्यति ॥ १७ ॥

भवतु पादपान्तरित एव विश्वस्तां तावदेनां पश्यामि । [इत्य-
पवार्ये स्थितः]

। १ । सखि अणसूये न केवलं तातस्स जियोगो ममायितेषु सहोदरस्नेहः ।

। २ । सखि शकुन्तले उदकं सञ्चिता एते यीष्मकाणकुसुमदायिन आश्रमवृक्षाः ।
इदानीमतिक्रान्तकुसुमसमयानपि वृक्षान्तिस्त्रामः । तेनागभिसन्धिगुरुर्धर्मो भ-
विष्यति ।

३ । सखि प्रियंवदे रमणीयं मन्त्रयसि ।

शकु० । हला अणसूए अदिपिणञ्जेण वक्कलेण पिअं वदाए
दढं पीडिद म्हि । ता सिडिलेहि दाव णं । (१) [अनसूया शि-
थिलयति]

प्रियं० । [सहासम्] एत्थ दाव पञ्चोहरवित्थारइत्तअं अत्त-
णो जोव्वणारम्भं उवालहरस । (२)

राजा । सम्यगियमाह ।

इदमुपहितसूक्ष्मयन्थिना स्कन्धदेशे
स्तनयुगपरिणाहाच्छादिना वल्कलेन ।
वपुरभिनवमस्याः पुष्यति स्वां न शोभां
कुसुममिव पिनङ्गं पाण्डुपत्रोदरेण ॥ १८ ॥

अथवा काममप्रतिरूपमस्य वपुषो वल्कलं न पुनरलङ्कार-
श्रियं न पुष्णाति । कुतः

सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् ॥ १९ ॥

शकु० । [अयतो विलोक्य] सहीओ एस वादेरिदपल्लव-
ङ्गुलीहिं किं पि वाहरेदि विअ मं चूदरुक्खओ । ता जाव णं
सम्भावेमि । (३) [इति तथा करोति]

। १ । सखि अनसूये अतिपिणञ्जेण वक्कलेण प्रियंवद्या दृढं पीडितास्मि । त-
च्छिथिलय तावदेनत् ।

। २ । अत्र तावत्पयोधरविस्तारघितारमात्मनो यौवनारम्भमुपास्य भस्व ।

। ३ । सख्यौ एष वातेरितपल्लवाङ्गुलीभिः किमपि व्याहरतीव मां घूतवृषः । त-
द्यावदेनं सम्भावयामि ।

प्रियं० । हला सउन्तले इध ज्जेव मुहुत्तं चिट्ठु । (१)

शकु० । किस्सिमित्तं । (२)

प्रियं० । तए समीवट्ठिदाए लदासणाधो विअ अअं पडि-
हादि चूदरुक्खअओ । (३)

शकु० । अदो ज्जेव पिअं वद त्ति वुच्चसि । (४)

राजा । अविताथमाह प्रियंवदा । तथा ह्यस्याः

अधरः किसलयरागः कोमलविटपानुकारिणौ बाहू ।

कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सन्नद्धम् ॥२०॥

अनसूया । हला सउन्तले इअं सअंवरवहू सहआरस्स तए
किदणामहेआ वणदोसिणि त्ति णोमालिआ । (५)

शकु० । [उपगम्यावलोक्य च सहर्षम्] हला रमणीओ
क्खु इमस्स पाअवमिधुणस्स वदिअरो संवुत्तो । इअं णवकु-
सुमजोवणा णोमालिआ अअं च बद्धफलदाए उवभोअ-
क्खमो सहआरो त्ति । (६) [इति पश्यन्ती तिष्ठति]

प्रियं० । [सस्मितम्] अणसूए जाणासि किस्सिमित्तं सउ-
न्तला वणदोसिणिं अदिमेत्तं पेक्खदि त्ति । (७)

। १ । सखि शकुन्तले इहैव मुहुत्तं तिष्ठ ।

। २ । किन्निमित्तम् ।

। ३ । त्वया समीपस्थितया लतासनाद्य इवायं प्रतिभाति चूतवृक्षः ।

। ४ । अत एव प्रियंवदेत्युच्यते ।

। ५ । सखि शकुन्तले इयं स्वयंवरवधूः सहकारस्व त्वया कृतनामधेया वनज्यो-
त्स्नीति गवमालिका ।

। ६ । सखि रमणीयः खल्वेतस्व पादपमिधुनस्व व्यतिकरः संवृत्तः । इयं गवकुसु-
मयौवना गवमालिकायं च बद्धफलतयोपभोगक्षमः सहकार इति ।

। ७ । अनसूये जानासि किन्निमित्तं शकुन्तला वनज्योत्स्नीमतिमाचं प्रेषत इति ।

अन० । ए क्खु विभावेमि । कधेहि मे । (१)

प्रियं० । जधा वणदोसिणी सरिसेण पादवेण सङ्गदा तथा
अवि णाम अहं पि अत्तणो अणुरुवं वरं लहेअं ति । (२)

शकु० । एस दे अत्तगदो मणोरधो । (३) [इति कलसमावर्जयति]

अन० । हला सउन्तले इअं तादकणेण तुमं विअ सहत्थ-
संवड्ढिदा माहवीलदा । इमं विमुमरिदासि । (४)

शकु० । तदो अत्ताणं पि विमुमरिस्सं । [लतामुपेत्याव-
लोक्य च सहर्षम्] अञ्छरीअं अञ्छरीअं पिअं वदे पिअं दे
णिवेदेमि । (५)

प्रियं० । सहि किं मे पिअं । (६)

शकु० । असमए क्खु एसा आ मूलादो मउलिदा माहवी-
लदा । (७)

उभे । [सत्वरमुपगम्य] सहि सत्थं सत्थं । (८)

शकु० । सत्थं किं ण पेक्खध । (९)

। १ । न खलु विभावयामि । कथय मे ।

। २ । यथा वनज्योत्स्नी सदृशेण पादपेण सङ्गता तथापि नामाहमप्यात्मनो ऽणु-
रूपं वरं लभेयेति ।

। ३ । एष त आत्मगती मनोरथः ।

। ४ । सखि शकुन्तले इयं तातकणेन त्वमिव स्वहस्तसंवर्धिता माधवीक्षता । इ-
मा विस्मृतासि ।

। ५ । तत आत्मानमपि विस्मरिष्यामि । आश्चर्यमाश्चर्यं प्रियंवदे प्रियं ते निवे-
दयामि ।

। ६ । सखि किं मे प्रियम् ।

। ७ । असमये खल्वेषा मूलाद्युक्क्षिता माधवीक्षता ।

। ८ । सखि सत्थं सत्थम् ।

। ९ । सत्थं किं न प्रेषेधे ।

प्रियं । [सहर्षं निरूप्य] सहि तेण हि पडिप्पिञ्चं दे णिवे-
देमि । आसखपाणिग्गहणासि तुमं । (१)

शकुं । [सासूयम्] णूणं एस दे अत्तगदो मनोरधो । (२)

प्रियं । ण क्खु परिहासेण भणामि । सुदं मए तादकखस्स
मुहादो तुह क्ख्वाणसूअञ्चं इदं णिमिञ्चं ति । (३)

अनं । पिअंवदे अदो ज्जेव सउत्तला ससिणेहा माहवी-
लदं सिञ्चदि । (४)

शकुं । जदो बहिण्णिआ मे भोदि तदो किं ति ण सि-
ञ्चिस्सं । (५)

[इति कलसमावर्जयति]

राजा । अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसम्भवा भवेत् ।
अथवा कृतं सन्देहेन ।

असंशयं क्षत्रपरियहक्षमा

यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः ।

सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु

प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः ॥ २१ ॥

तथापि तत्त्वत एनामुपलप्स्ये ।

। १ । सखि तेन हि प्रतिप्रियं ते निवेदयामि । आसन्नपाणियहणासि त्वम् ।

। २ । नूनमेष त आत्तगतो मनोरथः ।

। ३ । न खलु परिहासेन भणामि । सुदं मया तातकखस्स मुखान्तव क्ख्वाण-
सूचकमेतन्नमित्तमिति ।

। ४ । प्रियंवदे अत एव शकुन्त्या सखेहा माधवीसतां सिञ्चति ।

। ५ । यतो भगिणी मे भवति ततः किमिति न वेद्यामि ।

शकु० । [ससम्भ्रमम्] अम्मो लोमालिञ्चं उञ्जिञ्च वञ्चणं
मे भमरो अहिलसदि । (१) [इति भ्रमरबाधां रूपयति]

राजा [सस्पृहं विलोक्य]

यतो यतः षट्चरणो ऽभिवर्तते

ततस्ततः प्रेरितवामलोचना ।

विवर्तितभूरियमद्य शिष्यते

भयादकामापि हि दृष्टिविभ्रमम् ॥ २२ ॥

अपि च [सासूयमिव]

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं

रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।

करं व्याधुन्वत्याः पिबसि रति सर्वस्वमधरं

वयं तच्चान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥ २३ ॥

शकु० । हला परित्ताञ्चध मं इमिणा दुष्टमधुञ्चरेण अहिहू-
अमाणं । (२)

उभे । [सस्मितम्] का अम्हे परित्ताणे । एत्थ दाव दुस्सन्तं
सुमर जदो राञ्जरक्खिदाइं तवोवणाइं । (३)

राजा । अवसरः खल्वयमात्मानं दर्शयितुम् । न भेतथं न
भेतथ्यम् [इत्यर्धोक्ते ऽपवार्ये] एवं राजाहमस्मीति परिज्ञानं
भविष्यति । भवतु । अतिथिसमाचारमवलम्बिष्ये ।

। १ । अहो नवमालिकामुञ्जित्वा वदनं मे भ्रमरो ऽभिलषति ।

। २ । सखी परिचायेथां मामनेन दुष्टमधुकरेणाभिभूयमानाम् ।

। ३ । के आवां परित्ताणे । अत्र तावद्दुष्यन्तं स्मर यतो राजरक्षितानि तपोवनाणि ।

शकु० । ए एसो दुर्विणीदो विरमदि । ता अखदो गमिस्सं ।
[पदान्तरे सदृष्टिक्षेपम्] हञ्ची हञ्ची कधं इदो वि मं अणुसरदि ।
ता परित्ताअध मं । (१)

राजा । [सत्वरमुपगम्य] आः

कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम् ।
अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु ॥ २४ ॥

[सर्वा राजानं दृष्ट्वा किञ्चिदिव सम्भ्रान्ताः]

अन० । अज्ज ए किं पि अच्चाहिदं किं तु इअं णो पिअ-
सही महुअरेण आउलीअमाणा कादरीभूदा । (२) [इति शकु-
न्तलां दर्शयति]

राजा [शकुन्तलामुपेत्य] अयि तपो वर्धते ।

[शकुन्तला ससाध्वसावनतमुखी तिष्ठति]

अन० । इदाणिं अदिधिविसेसलाहेण । (३)

प्रियं० । साअदं अज्जस्स । हला सउत्तले गच्छ उडआदो
फलमिस्सं अग्घं उवहर इदं पि पादोदअं भविस्सदि । (४)
[इति घटं दर्शयति]

। १ । नैष दुर्विनीतो विरमति । तदन्यतो गमिष्यामि । हा धिक् हा धिक् कथ-
मितो ऽपि मामनुसरति । तत्परिचायेथां माम् ।

। २ । आर्य न किमप्यत्वाहितं किं लिचमावयोः प्रियसखी मधुकरेणाकुलीक्री-
यमाणा कातरीभूता ।

। ३ । इदानीमतिथिविशेषलाभेन ।

। ४ । स्वागतमार्यस्य । सखि शकुन्तले गच्छोत्तजात्फलमिअमर्घ्यमुपहरेदमपि पा-
दोदकं भविष्यति ।

राजा । भवति सूनृतयैव वाचा कृतमातिथ्यम् ।

अन० । इमस्मिं दाव सहावसीदलाए छत्तवस्सवेदिआए उवविसिअ अज्जो परिस्समं अवणेदु । (१)

राजा । ननु यूयमप्यनेन धर्मकर्मणा परिश्रान्ताः । तन्महूर्त-
मुपविशत ।

प्रियं० । [जनान्तिकम्] हला सउन्तले उइदं णो अदिधि-
पज्जुवासणं । ता एहि उवविसम्ह । (२)

शकु० । [आत्मगतम्] किं णु क्खु इमं जणं पेक्खिअ तवो-
वणविरोहिणो विआरस्स गमणीअ म्हि संवुत्ता । (३)

राजा । [सर्वा अवलोक्य] अहो समानवयोरूपरमणीयं
सौहार्दमचभवतीनाम् ।

प्रियं० । [जनान्तिकम्] हला अणसूए को णु क्खु एसो
दुरवगाहगम्भीराकिदी महुरं आलवन्तो प्हुत्तदक्खिअं वित्था-
रोदि । (४)

अन० । हला मम वि कोदूहलं । पुच्छिस्सं दाव णं [प्रका-
शम्] अज्जस्स महुरालावजणिदो विस्सम्भो मं आलावेदि ।
कदरो उण अज्जेण राएसिवंसो अलङ्करीअदि । कदरो वा

। १ । अस्मां तावत्स्वभावशीतलायां सप्तपर्णवेदिकायामुपविश्याथः परिश्रममप-
नयतु ।

। २ । सखि शकुन्तले उचितं नो ऽतिधिपर्युपासनम् । तदेहि उपविशामः ।

। ३ । किं नु खल्विमं जनं प्रेक्ष्य तपोवनविरोधिनां विकारस्व गमनीयार्था-
संवृत्ता ।

। ४ । सखि अणसूये को नु खल्वेष दुरवगाहगम्भीराकृतिर्मधुरमाक्षपन्मभुत्वदा-
चिच्छं विस्तारयति ।

देशो विरहपञ्जुस्तुञ्चो करीञ्चदि । किञ्चिमिच्छं वा अञ्जेण सु-
उमारेण तवोवणगमणपरिस्समे अण्णा उवणीदो त्ति । (१)

शकु० । [आत्मगतम्] हिञ्चञ्च मा उच्चम्म । जं तए चिन्ति-
दं तं अणसूञ्चा मन्नेदि । (२)

राजा । [स्वगतम्] कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि कथं
वात्मनः परिहारं करोमि । [विचिन्त्य] भवत्वेवं तावत् । [प्रका-
शम्] । भवति वेदविदस्मि राज्ञः पौरवस्य नगरधर्माधिकारे
नियुक्तः पुण्याश्रमदर्शनप्रसङ्गेन धर्मारण्यमिदमायातः ।

अन० । सणाधा धम्मञ्चारिणो । (३)

[शकुन्तला शृङ्गारलज्जां नाटयति]

सख्यौ । [उभयोराकारं विदित्वा जनान्तिकम्] हला सउ-
न्तले जइ अज्ज तादो सखिहिदो भवे । (४)

शकु० । तदो किं भवे । ५ ।

उभे । तदो जीविदसव्वस्सेणावि इमं अदिधिविसेसं कदत्थं
करेदि । (६)

। १ । सखि ममापि कौतूहलम् । प्रष्ट्यामि तावदेवम् । आर्यस्व मधुरास्त्राप-
नितो विश्रब्धो मामास्त्रापयति । कतमः पुनराच्येण रावर्षिवंशो ऽसंक्रियते । क-
तमो वा देशो विरहपर्युत्सुकः क्रियते । किञ्चिमिच्छं वार्येण सुकुमारेण तपोव-
नगमनपरिश्रम आत्मोपनीत इति ।

। २ । हृदय मोक्षाम्ब । यत्त्वया चिन्तितं तद्वनसूया मन्त्रयति ।

। ३ । सणाथा धर्मचारिणः ।

। ४ । सखि शकुन्तले यद्यथा तातः सखिहितो भवेत् ।

। ५ । तदा किं भवेत् ।

। ६ । तदा जीवितसर्वस्वेनापीममतिधिविशेषं कृतार्थं कुर्यात् ।

शकु° । [सकृतककोपम्] अवेध किं पि हिअए कदुअ म-
न्नेध । ए वो वअणं सुणिस्सं । (१)

राजा । वयमपि भवत्योः सखीगतं किञ्चित्पृच्छामः ।

उभे । अज्ज अणुग्गहे वि अभन्थणा । (२)

राजा । तत्रभवान्कखः शाश्वते ब्रह्मणि वर्तत इयं च वः
सखी तस्यात्मजेति कथमेतत् ।

अन° । सुणादु अज्जो । अन्थि कोसिअो त्ति गोत्तणामधे-
अो महप्पहावो राएसी । (३)

राजा । स खलु भगवान्कौशिकः ।

अन° । तं सहीए पहवं अवगच्छ । उज्झित्तसरीरसंवहुणाए
उण तादकखो से पिदा । (४)

राजा । उज्झित्तशब्देन जनितं नः कुतूहलम् । तदा मूला-
च्छ्रोतुमिच्छामः ।

अन° । सुणादु अज्जो । पुरा किल तस्स राएसिणो उग्गे
तवसि वत्तमाणस्स कधं पि जादसङ्केहिं देवेहिं मेणअा णाम
अच्छरा णिअमविग्घअारिणी पेसिदा । (५)

राजा । अस्त्येतदन्यसमाधिभीरुत्वं देवानाम् । ततस्ततः ।

। १ । अपेतं किमपि हृदये कृत्वा मन्त्रयेद्ये । न वो वचनं त्रोषामि ।

। २ । आर्यं अनुग्रहे ऽप्यभर्षणा ।

। ३ । शृणोत्वार्थः । अस्मि कौशिक इति गोचरनामधेयो महाप्रभावो राजर्षिः ।

। ४ । तं सखाः प्रभवमवगच्छ । उज्झित्तशरीरसंवर्धनया पुनस्तातकखी ऽखाः
पिता ।

। ५ । शृणोत्वार्थः । पुरा किल तस्स राजर्षेद्ये तपसि वर्तमानस्स वचमपि चात-
शङ्केदेवैर्मेनका नामाप्सरा निचमविघ्नकारिणी प्रेषिता ।

अन० । तदो वसन्तोदाररमणीए समए उम्मादइत्तञ्चं ताए
रूवं पेक्खिअ । (१) [इत्यर्धोक्ते लज्जां नाटयति]

राजा । पुरस्तादवगम्यत एव । सर्वथाप्सरःसम्भवैषा ।

अन० । अथ इं । (२)

राजा । उपपद्यते ।

मानुषीभ्यः कथं नु स्यादस्य रूपस्य सम्भवः ।

न प्रभातरलं ज्योतिरुदेति वसुधातलात् ॥२५॥

[शकुन्तला सव्रीडाधोमुखी तिष्ठति]

राजा । [आत्मगतम्] हन्त लब्धावकाशे मे मनोरथः ।

प्रियं० । [सस्मितं शकुन्तलां विलोक्य राजाभिमुखी] पुणो
वि वत्तुकामो विअ अज्जो । (३)

[शकुन्तला सखीमङ्गुल्या तर्जयति]

राजा । सम्यगुपलक्षितं भवत्या । अस्ति नः सच्चरितश्रव-
णलोभादन्यदपि प्रष्टव्यम् ।

प्रियं० । तेण हि अलं विअारिदेण । अण्णिजन्तण्णिअोअो
क्खु तवस्सिअणो । (४)

राजा । एतत्पृच्छामि ।

वैखानसं किमनया व्रतमा प्रदाना-

द्यापारोधि मदनस्य निषेवितथ्यम् ।

। १ । ततो वसन्तावताररमणीये समये उम्मादइत्तञ्चं रूपं प्रेक्ष ।

। २ । अथ किम् ।

। ३ । पुनरपि वत्तुकाम इत्यर्थः ।

। ४ । तेन ह्यसं विचारितेन । अणियन्त्राणिद्योगः खड्गु तपस्विजनः ।

अत्यन्तमेव सहशेक्षणवल्लभाभि-

राहो निवत्स्यति समं हरिणाङ्गनाभिः ॥ २६ ॥

प्रियं० । अज्ज धम्माञ्चरणपरवसो अञ्चं जणो । गुरुणो
उण से अणुरुअवरप्पदाणे सङ्कप्पो । (१)

राजा । [आत्मगतं सहर्षम्]

भव हृदय साभिलाषं सम्प्रति सन्देहनिर्णयो जातः ।

आशङ्कसे यदग्निं तदिदं स्पर्शक्षमं रत्नम् ॥ २७ ॥

शकु० [सरोषमिव] अणसूए गमिस्सं अहं । (२)

अन० । किस्सिमिच्चं । (३)

शकु० । इमं असच्चप्पलाविणिं पिअंवदं अज्जाए गोद-
मीए गदुअ णिवेदइस्सं । (४) [इत्युत्तिष्ठति]

अन० । सहि ण जुत्तं अस्समवासिणो जणस्स अकिदस-
ञ्चारं अदिधिविसेसं उज्झिअ सच्चन्दो गमणं । (५)

शकु० । [उत्तरमदत्तैव प्रस्थिता]

राजा । [स्वगतम्] कथं गच्छति । [उत्थाय जिघृक्षुरिवेच्छां
निगृह्य] अहो चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः । अहं हि

। १ । आर्यं धर्माचरणपरवशो ऽयं जनः । गुरोः पुनरस्मात् अनु रूपवरप्रदाने
सङ्कल्पः ।

। २ । अणसूये गमिष्याम्यहम् ।

। ३ । किस्सिमिच्चम् ।

। ४ । इमामसच्चप्पलापिणीं प्रियंवदामार्याये गीतस्यै गत्वा निवेदयिष्यामि ।

। ५ । सखि न युक्तमाश्रमवासिणो जनस्त्वाद्यतसत्कारमतिर्षिविशेषमुज्झित्वा स्व-
च्छन्दतो गमनम् ।

अनुयास्यन्मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः ।
 स्वस्थानादचलन्नपि गत्वेव पुनः प्रतिनिवृत्तः ॥ २६ ॥
 प्रियं । [शकुन्तलामुपेत्य] हला चरिड ण लब्भदि गन्तुं । (१)
 शकुं । [परिवृत्य सभूभङ्गम्] किं ति । (२)
 प्रियं । दुवे मे रुक्खसेअणके धारेसि । तेहिं दाव अत्ता-
 णअं मोअावेहि । ततो गमिस्ससि । (३) [इति बलाच्चिवर्तयति]
 राजा । भवति वृक्षसेचनादेवाचभवतीं परिश्रान्तामवग-
 च्छामि । तथा ह्यस्याः
 सस्तांसावतिमाचलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणा-
 दद्यापि स्तनवेपथुं जनयति श्वासः प्रमाणाधिकः ।
 बद्धं कर्णेशिरीषरोधि वदने घर्मांभसा जालकं
 बन्धे संसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः ॥ २९ ॥
 तदहमेनामनृणां करोमि । [इत्यङ्गुरीयकं ददाति]
 सख्यौ । [प्रतिगृह्य नामाक्षराणि वाचयित्वा परस्परमवलोक-
 कयतः]
 राजा । अलमन्यथासम्भावनया । राज्ञः प्रतियहो ऽयम् ।
 प्रियं । तेण हि णारिहिदि इमं अङ्गुरीअविओअं कादुं
 अज्जो । अज्जस्स वअणादो ज्जेव्व अरिणा एसा भोदु । (४)

। १ । सखि चरिड न लब्भते गन्तुम् ।

। २ । किमिति ।

। ३ । द्वे मे वृक्षसेचने धारयसि । ताभ्यां तावदात्मानं मोचय । ततो गमिष्यसि ।

। ४ । तेन हि नार्हतीममङ्गुरीयवियोगं कर्तुमार्यः । आर्यस्य वचनादिवाङ्मूषिषा भवतु ।

अन० । हला सउन्तले मोआविदासि अणुकम्पिणा अज्जेण
अधवा राएसिणा । ता कहिं दाणिं गमिस्ससि । (१)

शकु० । [आत्मगतम्] ए एदं परिहरिस्सं जइ अत्तणो प-
हवे । (२)

प्रियं० । किं सम्पदं ए गच्छीअदि । (३)

शकु० । इदाणिं पि किं तुह आअत्त म्हि । जदा मे रोअदि
तदा गमिस्सं । (४)

राजा [शकुन्तलां विलोकयन्स्वगतम्] किं खलु यथा व-
यमस्यामियमप्यस्मान्प्रति तथा स्यात् । अथवा लब्धावकाशा
मे मनोवृत्तिः । कुतः ।

वाचं न मिश्रयति यद्यपि महचोभिः

कर्णं ददात्यवहिता मयि भाषमाणे ।

कामं न तिष्ठति मदाननसम्मुखीयं

भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः ॥ ३० ॥

नेपथ्ये । भो भोस्तपस्विनः । तपोवनसन्निहितसत्त्वरक्षणाय
सज्जीभवन्तु भवन्तः । प्रत्यासन्नः किल मृगयाविहारी पार्थि-
वो दुष्यन्तः ।

तुरगसुरहतस्तथा हि रेणु-

। १ । सखि शकुन्तले मोचितास्त्रशुकम्पिणार्थेयाधवा राजर्षिणा । तत्क्रीदानीं
गमिष्यसि ।

। २ । नैतं परिहरिष्यामि यन्नात्मनः प्रभवेयम् ।

। ३ । किं साम्प्रतं न गम्यते ।

। ४ । इदानीमपि किं तवायत्तास्मि । यदा मे रोचते तदा गमिष्यामि ।

र्विटपनिषक्तजलाद्रवल्कलेषु ।

पतति परिणतारुणप्रकाशः

शलभसमूह इवाश्रमदुमेषु ॥ ३१ ॥

राजा । [स्वगतम्] अहो धिक् मदन्वेषिणः सैनिकास्तपो-
वनमनुरुन्धन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये । भो भोस्तपस्विनः । पर्याकुलयन्वृद्धस्त्रीकुमारा-
नेष प्राप्तः

तीव्राघातादभिमुखतरुस्कन्धभ्रमैकदन्तः

प्रौढाकृष्टव्रततिवलयसञ्जनाज्जातपाशः ।

मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथो

धर्मारण्यं विरुजति गजः स्यन्दनालोकभीतः ॥ ३२ ॥

[सर्वाः श्रुत्वा ससम्भ्रममुत्तिष्ठन्ति]

राजा [स्वगतम्] अहो धिक् कथमपराङ्गस्तपस्विनामसि ।
भवत् प्रतिगच्छामि तावत् ।

सख्यौ । महाभाञ्च इमिणा हन्तिसम्भ्रमेण पज्जाउल म्ह ।
ता अणुजाणाहि णो उडञ्जगमणे । (१)

अन० । हला सउन्तले पज्जाउला अज्जा गोदमी भविस्स-
दि । ता एहि सिग्घं एकत्था होम्ह । (२)

। १ । महाभाग अनेण हन्तिसम्भ्रमेण पर्याकुलाः स्त्रः । तदनुजानीहि न उटवगमणे ।

। २ । सखि शकुन्तले पर्याकुलार्या गीतमी भविष्यति । तदेहि शीघ्रमेकस्त्रा भवामः ।

शकु० । [गतिरोधं रूपयित्वा] हृष्टी हृष्टी ऊरुत्थम्भविम्भल
म्भि संवृत्ता । (१)

राजा । स्वैरं स्वैरं गच्छन्तु भवत्यः । आश्रमबाधा यथा न
भवति तथाहमपि यतिथे ।

सख्यौ । महाभाञ्ज विदिदभूडट्टो सि । णं सम्पदं जं उवञ्जा-
रमञ्जत्थदाए अवरइ म्ह तं मरिसेसि । असम्भाविदसक्कारं
भूञ्जो पञ्चवेक्खण्णिमिच्चं सपरिहारं अज्जं विस्सवेम्ह । (२)

राजा । मा मैवम् । दर्शनेनैव भवतीनां सम्भावितसत्कारो
ऽस्मि ।

शकु० । अणसूए अहिणवकुससूडपरिक्खदं मे चलणं कुर-
वअसाहापरिलगं च वक्कलं । ता पडिवालेध मं जाव णं मो-
आवेमि । (३)

[इति राजानमवलोकयन्ती सह सखीभ्यां निष्क्रान्ता]

राजा । [निःश्वस्य] गताः सर्वाः । भवत्वहमपि गच्छामि ।
शकुन्तलादर्शनादेव मन्दौत्सुक्यो ऽस्मि नगरगमनं प्रति । या-
वदनुयाचिकानतिदूरे तपोवनस्य निवेशयामि । न खलु शक्नो
ऽस्मि शकुन्तलाभ्यापारादात्मानं निवर्तयितुम् । कुतः ।

। १ । हा धिक् हा धिक् ऊरुत्थम्भविम्भलासि संवृत्ता ।

। २ । महाभागं विदितभूयिष्ठो ऽसि । ननु साम्प्रतं यदुपचारमध्यस्थतयापराधाः
आसन्नवर्षयेः । असम्भावितसत्कारं भूयः प्रत्यवेक्षणमिच्छं सपरिहारमार्थं वि-
ज्ञापयामः ।

। ३ । अणसूये अभिनवकुशसूचिपरिचतं मे चरणं कुरवकशाखापरिचपं च व-
क्कलम् । तत्प्रतिपाद्यतं मां यावदेगम्भोचयामि ।

गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्थितं चेतः ।

चीनांशुकमिव केतोः प्रतिवातं नीयमानस्य ॥ ३३ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे]

॥ इति श्रीकालिदासकृते ऽभिज्ञानशाकुन्तलानाम्बि नाटके
प्रथमो ऽङ्कः ॥

Wörterbuch.

Die Zahlen in Klammern bezeichnen die Paragraphen der Grammatik.
p. bedeutet: Particip. Perf. Pass.

अ	अचल m. Berg.
अ und अन् verneinendes Praefix (236. 239).	अज m. Bock. अजा f. Ziege.
अंगुक् n. Zeug.	अजर nicht alternd.
अंस mn. Schulter.	अङ्गलि m. zusammengelegte Hände.
अच m. Würfel.	अट् 1. wandeln.
अचम unfähig.	अण्डज m. Vogel.
अचय unvergänglich. °त्व n. Abstr.	अतस् von da; deshalb.
अचर n. Buchstab.	अति über, sehr, zu sehr, zu gross.
अचीहिणी f. Heer.	अतिथि m. Gast.
अगद् m. Arznei.	अतिदूर sehr weit.
अगाध bodenlos.	अतिपात m. Versäumniss.
अग्नि m. Feuer; Gott des Feuers.	अतिमात्र übermässig.
अग्र n. Spitze.	अतीव sehr.
अग्रतस् vorn, nach vorn.	अत्यन्त unendlich, beständig.
अंक 10. bezeichnen.	अत्याहित n. grosses Unglück.
अङ्क m. Zeichen; Act.	अत्र hier, hierin, in diesem.
अंकुर m. Schoss, Stengel.	अत्रभवत् (80) ehrwürdig.
अङ्ग n. Glied, Körper.	अथ nun, dann; Fragepartikel.
अङ्गना f. Frau, Weibchen.	अथ किम् so ist es, allerdings.
अङ्गुरीथ mn. Ring. °क mn. dass.	अथवा oder; jedoch.
अङ्गुलि f. Finger.	अदस् (103) jener.
	अद्भुत wunderbar.

अद्य heute, jetzt.
अद्रव्य n. Unding.
अधर m. Lippe.
अधस् unten, nach unten.
अधिक überschüssig, mehr.
अधिकार m. Verwaltung, Amt.
अधिष्ठ mit befestigter Sehne.
अधिदैवत n. Schutzgottheit.
अधोमुख f. ई mit gesenktem Antlitz.
अध्ययन n. Lesen.
अनघ schuldlos.
अनन्तरम् gleich darauf, zunächst.
अनाभिसन्धि m. Uneigennützigkeit.
अनर्घ्य unschätzbar. *त्व n. Abstr.
अनर्थ m. Schaden.
अनवद्य tadellos.
अनसूया f. Eigennamen.
अनागस् unschuldig.
अनामय n. Gesundheit.
अनित्य vergänglich.
अनियन्त्रण unbeschränkt.
अनु nach, an, längs.
अनुकम्पिन् mitleidig.
अनुकारिन् nachahmend, ähnlich.
अनुग्रह m. Gefälligkeit.
अनुत्तम höchster.
अनुयायिक m. pl. Gefolge.
अनुरूप angemessen.
अनुव्रत ergeben.
अनुष्ठान n. Befolgung.
अनुसरण n. Nachgehen.
अनुसारिन् nachgehend.
अनृण schuldlos, schuldenfrei.

अनेक viele.
अन्त mn. Ende.
अन्तःकरण n. Herz.
अन्तःपुर n. Frauengemach.
अन्तकर Ende machend.
अन्तर n. Inneres; Unterschied; Zeitpunkt; Zwischenraum.
अन्तराय m. Hinderniss.
अन्तरिक्ष n. Luftraum.
अन्तरिक्षम m. Vogel.
अन्तिक n. Nähe.
अन्तिम letzter.
अन्ध blind.
अन्न n. Speise.
अन्य anderer.
अन्यतम einer von mehreren.
अन्यतस् anderswohin.
अन्यथा anders, falsch.
अन्योन्य einander.
अन्वेष m. Suchen.
अन्वेषिन् suchend.
अप् f. (71) Wasser.
अपत्य n. Nachkomme.
अपर anderer.
अपराङ्मुख sich nicht umwendend.
अपराध m. Vergehen.
अपहारक wegnehmend.
अपाङ्ग m. der äussere Augenwinkel.
अपाय m. Unheil.
अपि auch, sogar, selbst, noch. —
 Fragepartikel **अपि नाम** sollte wohl?
अपूर्व ohne Vorgänger, neu.

- अग्रज kinderlos.
 अग्रतिम ohne Gleichen.
 अग्रतिरूप unpassend.
 अग्रसरस् f. eine weibl. Gottheit.
 अभाविन् was nicht sein wird.
 अभिज्ञ kundig.
 अभिज्ञान n. Erkennungszeichen.
 अभिनव frisch, jung.
 अभिभाषिन् anredend.
 अभिमुख f. ई hingewendet, gegen-
 überstehend.
 अभिराम lieblich.
 अभिरुचि f. Verlangen.
 अभिरूप gelehrt, gebildet.
 अभिलाष m. Verlangen.
 अभिलाषिन् verlangend.
 अभिसन्धि m. Absicht.
 अभीषु m. Zügel.
 अभ्यन्तर n. Zwischenraum.
 अभ्यर्चना f. Bitte.
 अभ्यास m. Studium, Uebung.
 अभ्युदय m. Glück.
 अमर unsterblich.
 अमृत n. Ambrosia.
 अम्बा f. Mutter.
 अक्षस् n. Wasser.
 अय् 1. m. पला (statt परा) fliehen.
 अयि Fragepartikel.
 अये ei!
 अरक्ष mn. Wald.
 अरुण m. Sonne.
 अरोगिन् gesund. °ता f. (48) Abstr.
 अर्घ्य n. Wasser als Ehrengabe.
 अर्च 10. ehren.
 अर्जन n. Erwerbung.
 अर्घ 10. mit प्र verlangen.
 अर्थ m. Zweck, Sache; Nutzen, Reich-
 thum, That. — Acc. u. Loc. wegen.
 अर्ध m. Hälfte.
 अर्पय् Caus. अ (200).
 अर्भक m. Kind, Junges.
 अर्वाच् her, entgegen.
 अर्ह 1. dürfen, können.
 अर्ह würdig.
 अलङ्कार m. Schmuck.
 अलम् genug. — mit क् s. d.
 अल्प klein, gering.
 अल्पक dasselbe.
 अच् 1. schützen.
 अवकाश m. Aussicht, Raum.
 अवगाह m. Baden.
 अवज्ञा f. Verachtung.
 अवतंसय् als Ohrschmuck benutzen.
 अवतार m. Herabkunft.
 अवपात m. Herabfliegen.
 अवलम्बिन् herabhängend.
 अवश unbewältigt.
 अवश्यम् nothwendig, unvermeidlich.
 अवसर m. passender Zeitpunkt.
 अविनय m. Ungezogenheit.
 अविवेक unverständlich. °ता f. Abstr.
 अव्यय unvergänglich.
 अव्याज ohne Künste.
 अग्रमन् m. Stein.
 अश्व m. Pferd.
 अश्विन् m. Du. zwei Götter.
 अष्टन् (97) acht.

अष्टविध अष्टfältig.
 अस् 2. (129) sein.
 असम्बन्ध ungereimt. प. बन्ध 1.
 असाधारण nicht allgemein, speciell.
 असूया f. Unwille.
 अस्त n. Untergang.
 अस्ति n. (81) Knochen.
 अस्तद (101) wir.
 अह (173) sagen.
 अहह ach!
 अहार्थ unnehmbar. °त्व n. Abstr.
 अहि m. Schlange.
 अहो oh!

आ

आ bis, bevor.
 आकर m. Mine.
 आकार m. Gestalt, Aussehen.
 आकुल verwirrt, bestürzt. °कीक
 (229).
 आकृति f. Gestalt.
 आक्षु m. Maus.
 आख्यायिन् erzählend.
 आगम m. Kommen, Zufluss, Erwerb.
 आगमन n. Kommen.
 आघात m. Anstoss.
 आचरण n. Ausübung.
 आच्छादिन् bedeckend.
 आज्य n. Opferbutter.
 आढक mn. Scheffel.
 आतिथ्य n. gastliche Aufnahme.
 आत्मगत auf sich selbst bezüglich.
 adv. für sich.

Stenzler, Sanskrit-Elementarbuch.

आत्मजा f. Tochter.
 आत्मन् m. Seele; selbst.
 आदर m. Sorgfalt.
 आदि m. Anfang, Erster.
 आदिक (240) dass.
 आदित्य m. Sonne.
 आद्य erster.
 आधार m. Behälter.
 आनन n. Angesicht.
 आप 5. erreichen, erlangen. Des.
 ईप्सु (204) begehren.
 — प्र erreichen, kommen.
 — सम्म erreichen.
 — वि ausfüllen.
 आपद् f. Unfall, Noth.
 आपूरण anfüllend.
 आभरण n. Schmuck.
 आभोग m. Ausdehnung, Grenze.
 आमिष n. Fleisch.
 आयत p. यम् (214) lang.
 आयत्त abhängig.
 आयुष्मत् lebenskräftig.
 आयुस् n. Leben, Lebensdauer.
 आरम्भ m. Beginnen, Anfang.
 आर्त betroffen.
 आर्द्र nass.
 आर्य edel, geehrt.
 आलम्बिन् stützend.
 आलवाल n. Waserrinne.
 आलस्य n. Trägheit.
 आलाप m. Gespräch.
 आलोक m. Ausblick.
 आशङ्का f. Furcht.

आप्तु schnell.
आश्चर्य wunderbar.
आश्रम m. Einsiedelei.
आस ach!
आस 2. sitzen.
 — पर्युष umhersitzen.
आसङ्ग n. Anhängen.
आसन n. Sitzen, Sitz.
आस्था f. Rücksicht.
आहरण n. Holen.
आहार m. Essen.
आहो oder.

इ

इ 2. gehen, gelangen.
 — अति überschreiten, übertreffen.
 — अधि lesen.
 — अनु p. erfüllt.
 — अन्तर् zwischentreten.
 — अप weggehen.
 — आ kommen.
 — उद् aufgehen.
 — उप kommen, hingehen zu. p.
 begabt.
 — समुप herkommen.
 — प्रति vertrauen.
इक्षित n. Geberde.
इक्षुदी f. eine Pflanze.
इक्षु s. इष् 6. (124).
इक्षा f. Wunsch.
इज्या f. Opfer.
इतर anderer.
इतस् von hier.

इति so.
इदम् (102) dieser.
इदानीम् jetzt.
इन्द्र m. Fürst, Oberster; ein Gott.
इन्द्रिय n. Sinn.
इव wie, gleichsam.
इष् 4. mit प्र Caus. schicken.
 — सम्प्र Caus. entlassen.
इष् 6. (124) wünschen, wollen.
 — अभि dass. p. lieb.
इह hier.

ई

ईष् 1. sehen.
 — अप erwarten.
 — प्रत्यव besichtigen.
 — परि prüfen.
 — प्र sehen, ansehen.
 — समभिवि wahrnehmen.
 — सम् dass.
ईक्ष्य n. Blick.
ईक्षु f. ई solcher.
ईप्स s. आप् ।
ईर् 2. Caus. bewegen.
 — प्र Caus. entsenden, werfen.
ईर्षिन् neidisch.
ईश m. Herr; Çiva.
ईश्वर m. Herr, Reicher.

उ

उ aber, vielmehr.
उक्त p. वच् (214).
उक्ति f. Rede, Ausdruck.

उग्र grausig, streng.
 उचित angemessen, schicklich.
 उश्चार m. Excrement.
 उच्छेदिन् vernichtend.
 उज्ज् 6. verlassen.
 उज्ज् 1. 6. mit प्र auswischen.
 उटव mn. Hütte.
 उत auch, oder.
 उत्थेपण n. Emporheben.
 उत्तम höchster.
 उत्तर letzter; n. Antwort.
 उत्था s. स्था ।
 उदक n. Wasser.
 उदय empor.
 उदय m. Aufgang.
 उदर n. Bauch, Inneres.
 उदार erhaben, edel.
 उन्नम m. Aufsteigen.
 उन्नातिन् uneben.
 उद्धरण n. Herausreißen.
 उद्यम m. Anstrengung.
 उद्यान n. Garten.
 उद्योग m. Anstrengung.
 उद्योगिन् sich anstrengend.
 उद्विप p. विष् (214).
 उन्मादयत् berauschend, toll ma-
 chend.
 उन्मार्ग m. Abweg.
 उपकारिन् Dienst erweisend.
 उपगम m. Kommen; Fassen.
 उपचार m. Höflichkeit.
 उपजीविन् lebend von.
 उपदेश m. Unterweisung.

उपदेशिन् unterweisend.
 उपभोग m. Genuss.
 उपरि oben, über.
 उपरोध m. Störung.
 उपस m. Stein.
 उपवन n. Hain.
 उपाख्यान n. Episode.
 उपासक m. Tadel.
 उभ Du. beide.
 उभय beiderseitig.
 उरग m. Schlange.
 उर्वी f. Erde.
 उवाच s. वच् (174).

ऊ

ऊचुस् s. वच् (174)
 ऊर् m. Schenkel.
 ऊर्ध्व aufwärts.

ऋ

ऋ 1. Caus. (२००) übergeben.
 — सम् Caus. dass.
 ऋण n. Schulden.
 ऋतु m. Jahreszeit.
 ऋध् 5. gedeihen.
 — सम् p. reich.
 ऋषि m. Weiser.

ए

एक (108) einer, einzig.
 एकचित्त einmüthig. °नीभू (229).
 एकदा einmal.
 एकस्य vereint.

एकान्त nur, durchaus.
 एकैक jeder eine. °शस् einzeln.
 एतद् (105) dieser.
 एतावत् (64) so gross.
 एगद् (105) er.
 एव eben, nur, schon.
 एवङ्गुण solche Eigenschaften.
 एवम् so.

जी

जीपत्य n. Aehnlichkeit.
 जीत्सुक्त्वा n. Verlangen.
 जीषध n. Arznei.

क

कङ्कण mn. Armband.
 कठिणी f. Kreide.
 कण m. Korn.
 कख m. Eigennamen.
 कतम welcher? von mehreren.
 कथ् 10. erzählen, erwähnen.
 कथम् wie? कथमपि irgendwie.
 कथा f. Erzählung.
 कदा wann? कदाचित् einmal.
 कन्दर्प m. Liebesgott.
 कन्दका f. Mädchen, Tochter.
 कन्वा f. dass.
 कपोत m. Taube.
 कम्प m. Zittern, Bewegung.
 कर f. ई machend. m. Hand; Strahl.
 कर्ण 10. mit आ hören, horchen.
 कर्ण m. Ohr.
 कर्तृ m. Macher, Arbeiter.

कर्मन् n. That.
 कर्हिचित् jemals, irgendwann.
 कलस m. Topf, Krug.
 कलह m. Zank.
 कला f. Mondsichel.
 कलेवर mn. Leib.
 कल्प m. Weltperiode.
 कल्पष n. Sünde.
 कल्याण f. ई lieblich. n. Glück.
 काक m. Krähe.
 काकतालीचकत् unvermuthet.
 काञ् 1. begehren.
 काच m. Glas.
 काञ्चन n. Gold.
 काण durchbohrt.
 कातर ängstlich. °रीभू (229).
 कान्ति f. Anmuth.
 कापुत्र m. verächtlicher Mann.
 काम m. Begierde, Wunsch, Liebe.
 कामम् allerdings, zwar.
 कामदुह् f. (22) eine mythische Kuh.
 कामिन् f. ई liebend.
 काच m. Leib.
 कार m. Thun.
 कारण n. Ursache, Motiv.
 कारिन् machend.
 कार्मुक n. Bogen.
 कार्य (216) zu machen. n. Geschäft.
 काल m. Zeit, rechte Zeit; Tod.
 कालिदास m. Eigennamen.
 काव्य n. Dichtung.
 किम्बुक m. ein Baum.
 किय m. Schwiele.

- किम्** (106) wer? was? — n. adv. — **संस** p. zierlich.
 warum? Fragepartikel. **किंतु** aber, **कृतक** erkünstelt.
 jedoch. — **किमिति** warum? **क-** **कृतान्त** m. Todesgott.
क्यात् weshalb? — mit **अपि**, **चन** **कृतार्थ** befriedigt.
 oder **चित्** jemand, etwas. (113). **कृतिन्** zum Ziele gelangt.
कियत् wieviel? **कृत्स्न** ganz.
किस gewiss, wie berichtet wird. **कृश** mager.
किसलय n. Schössling. **कृष्** mit **आ** heranziehen, fortziehen.
कीट m. Wurm. — **विग्र** p. entfernt.
कीदृश f. ई welcher? wie beschaffen? **कृष्णशर** m. (schwarzfleckige) Anti-
कीर्ष p. कृ (214). **लोपे**.
कुटुमी f. Kupplerin. **कृ 6. (42)** bestreuen.
कुतस् woher? — **वि** ausstreuen.
कुतूहल n. Eifer, Neugier. **केतु** m. Banner.
कुच wo? **केवलम्** nur, allein.
कुमार m. Knabe. **केश** m. Haupthaar.
कुमुदिनी f. Lotusgruppe. **केशर** mn. Staubfaden.
कुरवक m. eine Staude. **कोटर** mn. Baumhöhle.
कुल n. Geschlecht, Familie. **कोप** m. Zorn.
कुष्मा f. Bach. **कोमल** zart.
कुश m. ein Gras. **कोविद्** kundig.
कुशल n. Wohlsein. **कीतुक** n. Neugier.
कुशलिन् gesund. **कीतूहल** n. Neugier.
कुमूल m. Kornboden. **कीन्नेय** m. Sohn der Kunti.
कुसुम n. Blume. **कीशिक** m. Eigenname.
कुर्म m. Schildkröte. **क्रम** 1. (124. 198) schreiten.
कृ 8. (143) machen, thun. pass. (192) — **अति** überschreiten, vorübergehen.
Caus. bewirken, machen lassen. — **समति** übertreffen.
 — **अलम्** schmücken. — **आ** einnehmen.
 — **समलम्** dass. — **उप** hinzugehen.
 — **परिष्कृ** (50b) p. angethan, ge- — **निस** hinausgehen, abtreten.
 schmückt. — **परि** umhergehen.
 — **प्र** feststellen. **क्रम** m. Gang, Weise.

क्रिया f. Thätigkeit, Mühe.

क्रोध m. Zorn.

क्रोधन zornig.

काम m. Ermüdung.

क्लिप् 4. Qual leiden.

क्व wo? wohin? — mit चन, चित्
oder अपि irgendwo. क्व.. क्व wie
wenig passt dies zu jenem.

क्षण m. Augenblick.

कृत्त m. Krieger.

कृत्तिय m. dass.

कृत्त 8. mit परि verletzen.

कृत्त 1. verzeihen.

कृत्त fähig, geeignet.

कृत्ता f. Geduld, Mässigung.

कृत्त 6. werfen.

— कृत्ता verhöhnen.

कृत्ता f. Hunger.

कृत्त n. Feld, Gattin.

कृत्त m. Werfen, Bewegung.

ख

खग m. Vogel.

खगम m. dass.

खण्ड 10. zerschneiden.

खण्डु durchaus, ja.

खाद् 1. essen.

खुर m. Huf.

ग

ग gehend, befindlich.

गगन n. Himmel.

गच्छ 8. गम् (124).

गज m. Elephant.

गण m. Schaar, Menge.

गणन n. Zählen.

गण्डकी f. ein Fluss.

गत p. गम् (214) gegangen, befind-
lich; bezüglich.

गतानुगतिक den Vorangegangenen
nachgehend.

गति f. Gang.

गन्ध m. Geruch.

गन्धर्व m. ein göttliches Wesen.

गम् (124) gehen, weggehen, gelangen.

— अधि erlangen; lesen, lernen.

— अभि kommen zu, gehen zu.

— अव erkennen, verstehen, sich
überzeugen.

— आ (220) hinzugehen, kommen.

— समा herkommen.

— उप hinzugehen, gelangen.

— प्रति entgegen gehen.

— वि weggehen, verschwinden.

— सम् zusammen kommen. Caus.
hinführen.

गमन n. Gehen.

गमनीय zugänglich.

गभीर tief, schwer zu erfassen.

गच्छात् m. Vogel.

गर्भ m. Mutterleib.

गम् 1. verloren gehen.

गण m. Hals.

गामिन् gehend.

गिरि f. Sprache.

गिरि m. Berg.

गीत p. गै (214) n. Gesang.
 गुण m. Eigenschaft, Tugend; Strick,
 Bogensehne.
 गुणज्ञ Tugend kennend.
 गुणत्व n. Zustand eines Strickes.
 गुणवत् (64) vortrefflich.
 गुणिता f. (48) Tugendhaftigkeit.
 गुणिन् tugendhaft.
 गुरु schwer, gross. m. Lehrer.
 गृहीत p. ग्रह (214).
 गै 1. singen. p. (214).
 गो mf. Rind, Kuh.
 गोघ्न m. Kuhtödter.
 गोच n. Geschlecht, Familie.
 गोदावरी f. ein Fluss.
 गौतमी f. Eigenname.
 गच्छ 9. verbinden, verfassen.
 गन्ध m. Buch.
 गन्धि m. Knoten.
 गस 1. verschlingen.
 ग्रह 9. (145. 159. 174. 178. 204. 214.
 217. 218) ergreifen, fassen; neh-
 men, annehmen. Caus. (197).
 — नि zurückziehen, — halten.
 — प्रति nehmen, annehmen.
 ग्रह m. der Ergreifer = Râhu.
 ग्रीवा f. Nacken.
 ग्रीष्म m. Sommer.

घ

घट m. Topf, Kanne.
 घर्माश्रुत् n. Schweiss.
 घृणिन् tadelsüchtig.

घोष m. Lärm.
 घ्न tödtend, vernichtend.
 घ्नत् p. प्रäs. हन् (209).

च

च und.
 चकित erschreckt.
 चक्र n. Rad.
 चक्रवर्तिन् m. Weltherrscher.
 चक्षुस् n. Auge.
 चख्छ f. ई heftig, hitzig.
 चतुर् (97) vier.
 चतुष्टय n. Vierzahl (100).
 चन्द्र m. Mond.
 चन्द्रमस् m. dass.
 चपल sich bewegend.
 चर् 1. wandern, ausüben.
 — चा ausüben.
 — चि umhergehen. Caus. überlegen.
 चर wandelnd, schwirrend.
 चरन् mn. Fuss.
 चरित n. Wandel.
 चक्ष् 1. sich rühren, fortgehen.
 चक्ष beweglich.
 चाप mn. Bogen.
 चामर n. Büffelschweif.
 चारिन् umhergehend.
 चाद् lieblich.
 चिकीर्ष् desid. छ (204).
 चिन्त n. Gedanke, Sinn, Gemüth.
 चिच bunt.
 चिचयीव m. Eigenname.
 चिचवन n. ein Wald.

चिन्त 10. denken, bedenken.

— चि dass. nachdenken.

— सम् denken an.

चिन्ता f. Gedanke, Sorge.

चिर lang (Zeit).

चीनांसुक n. Seidenzeug.

चुह् 1. Caus. antreiben.

चुम्ब 1. küssen.

चूडा f. Scheitel.

चूत m. Mangobaum.

चेतना f. Sinn.

चेतस् n. Herz, Gemüth.

चेद् wenn.

चेष्टा f. Benehmen.

च्यु 1. fortgehen, schwinden.

च्युति f. Hervorkommen.

छ

छद् 10. p. छन्न (214).

— प्र verbergen.

छल m. Täuschung, Hülle.

छाया f. Schatten.

छिद् 7. zerschneiden, abschneiden.

p. छिन्न (214).

— चि trennen.

छेत्तु m. Vernichter.

ज

जङ्गा f. Bein.

जन् 4. (124. 214) geboren werden,
entstehen. Caus. erzeugen, ge-
bären.

— उप geboren werden.

— प्र dass.

जन् m. Mensch, Leute.

जग्गी f. Mutter.

जगन्तिकम् leise zu einer Person.

जग्गन् n. Geburt, Entstehung, Leben.

जल्ल n. Wasser.

जव m. Schnelligkeit.

जात p. जन् (214).

जातक्यप n. Gold.

जाति f. Geburt, Stand.

जाल्ल n. Netz.

जाल्लक n. dass.

जाह्णी f. Gangâ.

जिघृक्षु ergreifen wollend (204).

जीर्ण p. जृ (214) verdaut.

जीव् 1. leben. Caus. am Leben er-
halten.

जीवन् mn. Leben, lebendes Wesen.

जीवसोक m. Menschheit.

जीवित n. Leben.

ज्ञ kundig, wissend.

ज्ञप् Caus. ज्ञा (200).

ज्ञा 9. (145) kennen, wissen.

— जनु gestatten.

— प्रत्यभि wiedererkennen.

— ज्ञा Caus. (200) befehlen.

— प्रति versprechen.

— चि erkennen. Caus. ersuchen.

ज्ञान n. Kenntniss, Wissen.

ज्या f. Bogensehne.

ज्योतिस् n. Stern, Gestirn.

ज्योत्स्नी f. Mondschein.

ड

डी 1. mit डद् aufliegen.

त

तण्डुल m. Reiss.

ततस् von da, daher, darauf, dann,
dabin, als der.

तत्त्व n. Wesen, Wahrheit.

तत्र dort, dahin.

तत्रभवत् verehrt.

तथा so, ja; und.

तथापि dennoch, aber.

तथाविध solcher.

तद् (104) der, er. n. adv. deshalb.

तेन dadurch, darum. तस्मात् darum.

तदा dann, da.

तन् 8. ausbreiten, vergrössern.

तनया f. Tochter.

तनु f. ई dünn, schlank.

तनु f. Leib, Körper.

तन्हा f. Schlawheit.

तन्हित ermüdet.

तपस् n. Kasteiung.

तपस्विन् sich kasteiend, fromm.

तपोवन fromm.

तपोवन n. Wald der Kasteiung.

तम् 4. (124) mit उद् stocken, still
stehen.

तमस् n. Finsterniss.

तरल zitternd.

तव m. Baum.

तवण f. ई jung.

तर्क 10. vermuthen.

तर्क 10. drohen.

तल n. Fläche, Boden, Handfläche.

०तस् Suff. dea Ablativs.

०ता f. Suff. Abstracta bildend.

तात m. Vater, Lieber.

तादृक् solcher.

तापस m. Ascet, Einsiedler.

तारा f. Stern.

तावत् so gross. adv. so lange, in-
dessen, zunächst, jetzt.

तिरस् mit छ schelten.

तिरस्कार m. Schelten.

तिस m. Sesamkorn.

तिसक mn. Zierrat.

तिष्ठ s. स्था (124).

तीर n. Ufer.

तीर्थ mn. Badeplatz.

तीव्र heftig.

तु aber; Expletiv.

तरण m. Pferd.

तुष् 4. Caus. befriedigen.

— सम् Caus. dass.

तुष m. Hülse.

तूष्णीम् still.

तृष mn. Gras.

तृतीय dritter.

तृ 1. (42. 214. 217) hinfliegen.

— अव herabsteigen.

तेजस् n. Glanz, Thatkraft.

तेल n. Oel.

तोय n. Wasser.

तोषिन् erfreuend.

त्वञ् 1. verlassen, aufgeben.

— परि dass.

त्याग m. Hingeben.

त्रय n. Dreizahl. (100).

त्राय n. Schutz.

त्रि (97) drei.

त्रितय n. Dreizahl (100).

त्रुट् 4. zerbrechen.

त्रै 1. helfen, retten.

त्रैलोक्य n. Dreiwelt.

°त्व n. Suff. Abstracta bildend.

त्वद् (101) du.

त्वर 1. eilen.

त्वरा f. Eile.

द

दक्षिण recht, südlich.

दन्त m. Zahn.

दन्तिन् m. Elephant.

दम m. Eigennamen.

दमन m. Eigennamen.

दमयन्ती f. Eigennamen.

दम्भ m. Verstellung, Schein.

दया f. Zartheit, Mitleid.

दयित geliebt.

दरिद्र arm. °ता f. A bstr.

दर्प m. Uebermuth.

दर्भ m. Gras.

दर्शक zeigend.

दर्शन n. Sehen, Besuch, Aussehen.

दर्शिन् sehend, Einsicht habend.

दशन् (97) zehnen.

दशा f. Lebensalter.

दा ३. (137. 167) geben; hinwenden.

— ञ्च nehmen.

दाक्षिण्य n. Liebenswürdigkeit.

दातृ freigebig.

दान n. Geben, Gabe.

दान्त m. Eigennamen.

दायिन् gebend.

दार m. pl. Ehefrau.

दासी f. Sclavin, Magd.

दिदृशु zu sehen wünschend.

दिवस mn. Tag.

दिवा bei Tage.

दिवाकर m. Sonne.

दिवीकस m. Himmelsbewohner.

दिम् 6. mit ञ्च anweisen.

दिम् f. Himmelsgegend.

दीन traurig.

दीप 4. strahlen. Intens. (205).

दीयते pass. दा (192).

दीर्घ lang.

दीर्घसूच saumselig. °ता f. Abstr.

दुःख n. Schmerz, Leid.

दुरवगाह schwer zu ergründen.

दुरात्मन् boshaft.

दुरासद schwer zu erreichen.

दुर्गत dem es schlecht geht.

दुर्धर्ष schwer nabbar, gefährlich.

दुर्निवार schwer abzuwehren.

दुर्गीत n. schlechtes Betragen.

दुर्भगा f. ungeliebt.

दुर्लभ schwer zu erlangen.

दुर्विनीत ungezogen.

दुर्वृत्त von schlechtem Betragen.

दुष्कर schwer zu thun.

दुष्ट böse.

दुष्कृत m. Eigennamen.

दुस schlimm, schwer.

दुसर schwer zu passiren.

दुहितृ f. Tochter.

दूत m. Bote.

दूर fern, weit.

दूरीक (229) weit hinter sich lassen, übertreffen.

दृ 6. (124) m. आ ehren, achten.

दृढम् fest, sehr.

दृम् 1. (124) sehen, anblicken, an-
sehen für. Caus. zeigen, hin-
weisen.

दृश्न sehenswerth.

दृष्टि f. Sehen, Blick, Auge.

देदीप् Intens. दीप् (205).

देय (216) zu geben.

देव m. Gott; König.

देवत्व n. Göttlichkeit, Gottsein.

देश m. Ort, Gegend, Land.

देहिन् m. Mensch.

दैव n. Schickeal.

दोष m. Fehler, Schuld.

द्युति f. Glanz.

द्रव्य n. Gegenstand, Gut, Habe.

द्रु 1. (164) mit समुप hinzulaufen.

द्रुम m. Baum.

द्वय n. Paar (100).

द्वार n. Thür.

द्वि (97) zwei.

द्विव m. Brâhmaņa.

द्वितीय zweiter (99).

ध

धन n. Geld, Habe.

धनुस् mn. Bogen.

धन्य reich.

धन्विन् m. Bogenschütze.

धर्म m. Recht, Pflicht, Tugend, Gesetz.

धर्मचारिन् pflichttreu, fromm.

धर्म्य pflichtmässig.

धा 3. (137. 214) setzen. **Âtm.** an-
nehmen.

— **धव** p. aufmerksam.

— **धा** anwenden.

— **समा** p. aufmerksam.

— **उप** anfügen, anbringen.

— **नि** anwenden.

— **सन्नि** p. nahe, anwesend.

— **वि** machen, anordnen.

धारण n. Tragen.

धारा f. Schneide, Schärfe.

धारिन् habend.

धार्मिक tugendhaft.

धाव् 1. laufen.

— **समुप** hinzulaufen.

धिक् pfui!

धी f. Verstand, Geist.

धीमत verständig.

धीर standhaft. **°त्व** n. Abstr.

ध्रु 5. (142) m. आ hin und her be-
wegen.

धूम m. Rauch.

धूर्वटि m. Çiva.

धृ 1. u. Caus. halten, haben, ertra-
gen; schuldig sein.

धृति f. Festigkeit.
 धृष् 1. Caus. überwältigen.
 धीर्य n. Standhaftigkeit.
 धीत gewaschen, abgospült.
 ध्यान n. Nachdenken.
 धुव sicher.
 ध्वंस m. Vertilgung.

ज

ज nicht.
 जज्ञम् bei Nacht.
 जख mn. Kralle.
 जखिन् Krallen habend.
 जगर n. u. जगरी f. Stadt.
 जग्न nackt. °त्व n. Abstr.
 जघिरात् in Kurzem.
 जह् 1. Caus. darstellen.
 जटो f. Schauspielerin.
 जही f. Fluss.
 जगु nicht? ja, doch.
 जङ्गल m. Sohn.
 जभस् n. Himmel.
 जम् 1. mit जव niederbeugen.
 — परि p. untergehend.
 जयन n. Auge.
 जर m. Mann.
 जरपति m. König.
 जरेन्द्र m. König.
 जस m. Eigenname.
 जव neu, frisch, jung.
 जवमाखिका f. Jasmin.
 जम् 4. schwinden.
 जस् (101) uns.

जह् 4. binden p. जस (214).
 — पि befestigen, verhüllen.
 — सम् anheften.
 जाटक n. Schauspiel.
 जाघ m. Beschützer.
 जागा verschieden.
 जान्दी f. Gebet.
 नामधेय n. Name.
 नामन् n. Name. Acc. mit Namen.
 vgl. अपि नाम ।
 जायक m. Führer.
 जारह् m. Eigenname.
 जारी f. Frau.
 जाश्र m. Untergang, Verlust.
 निःश्वास m. Seufzen.
 निख beständig, ewig.
 निद्रा f. Schlaf.
 निधन mn. Tod.
 निधि m. Schatz.
 निपात m. Niederfall, Treffen.
 निपुण geschickt.
 निमित्त n. Wahrzeichen, Ursache.
 adv. wegen.
 निचन्द्रय n. Beschränkung.
 निचम m. Gelübde.
 निद्योग m. Befehl, Auftrag.
 निरर्थक nutzlos.
 निर्गन्ध geruchlos.
 निर्गुण ohne Tugend; ohne Sehne.
 निर्जन menschenleer.
 निर्णय m. Entscheidung.
 निर्मल fleckenlos.
 निवार m. Abwehr.

निवेशन n. Wohnung.
निशित p. शो scharf.
निषक्त p. संज् (214).
निषध m. ein Volk.
निषूदन m. Tödter.
निष्कम्प unbeweglich.
निस hinaus; Präf. der Verneinung.
निखन्द m. Herabröpfeln.
नी 1. führen, hinbringen.
 — **अप** wegführen; entfernen.
 — **अभि** aufführen.
 — **उप** hinführen.
 — **वि** p. bescheiden.
नीच niedrig.
नीचग seicht; an einem Niedrigen
 befindlich.
नीति f. Lebensklugheit.
नीहज् gesund.
नीलकण्ठ m. Çiva.
नीलोत्पल m. blaue Nymphäe.
नीवार m. wilder Reiss.
नु Fragepartikel.
नूनम् gewiss.
नृ m. (88) Mann.
नृप m. König.
नृपति m. König.
नेपथ्य n. Costüm, Garderobe.
नैषध m. Nishadher.
नो nicht.

प

पक्षिन् m. Vogel.
पङ्क mn. Schlamm.

पक्षतन्त्र n. Titel eines Buches.
पञ्च fünf.
पटु gewandt. °ता f. Abstr.
पठ 1. hersagen, lesen. Caus. unter-
 richten, sprechen lehren.
पण्डित unterrichtet, klug.
पत् 1. fallen.
 — **अणु** nacheilen.
 — **आ** zustossen.
 — **उद्** auffliegen.
 — **समुद्** auffliegen, aufspringen.
 — **नि** herabfliegen; eintreffen.
 — **सन्नि** Caus. herabwerfen, herab-
 schiessen.
पतन n. Fall, Flug.
पति m. (80) Herr, Gatte.
पतित्व n. Gattenstelle.
पत्र n. Blatt.
पथ = **पथिन्** (231).
पथिक m. Reisender.
पथिन् m. (70. 231) Pfad, Weg, Bahn.
पथ्य heilsam.
पद् 4. treten.
 — **आ** wohin gerathen.
 — **आ** Caus. tödten.
 — **समा** nahen.
 — **उप** zutreffen. p. begabt; zu-
 treffend.
 — **प्रति** empfangen.
 — **वि** in Unglück gerathen.
 — **सम्** p. begabt.
पद् n. Schritt; Boden, Grund.
पद्मराग lotusfarbig. m. Rubin.

पद्म p. पद् (214).
 प्रयत्न n. Wasser, Milch.
 पयोधर m. Brust, Busen:
 पर höchster, äusserster, anderer.
 n. Höchstes.
 परम् weiter.
 परम vorzüglichster. n. Höchstes.
 परवश abhängig.
 परस्परम् einander.
 पराक्रम m. Macht.
 परिग्रह m. Heimführen.
 परिज्ञान n. Erkennen.
 परिणाम m. Ende, Schluss.
 परिणाह m. Umfang.
 परितोष m. Zufriedenheit.
 परित्याग m. Hingabe.
 परिचाण n. Retten.
 परिपूरण n. Anfüllen.
 परिरक्षण n. Rettung.
 परिवर्तिन् im Kreise laufend.
 परिवार m. Gefolge.
 परिश्रम m. Ermüdung.
 परिषद् f. Versammlung.
 परिहार m. Zurückhaltung, Ver-
 heimlichung.
 परिहास m. Scherz.
 परीताप m. Schmerz.
 परोक्ष unsichtbar.
 पर्याकुल verwirrt; ängstlich, besorgt.
 पर्याकुल्य (206) in Angst setzen.
 पर्युत्सुक sehnsüchtig.
 पर्युपासन n. Umsitzen.
 पर्वत m. Eigenname.

पलाय s. चय.
 पल्लव mn. Schössling.
 पवन m. Wind.
 पशु m. Vieh.
 पश्चात् hernach, hinterher.
 पश्चार्ध m. Hintertheil.
 पञ्च s. दृश्य (124).
 पा 1. (124. 192. 214. 218) trinken.
 पाटलि mf. ein Baum.
 पाटलिपुत्र n. eine Stadt.
 पाटव n. Gewandtheit.
 पाणि m. Hand (241).
 पाण्डियहण n. Heirat.
 पाण्डु bleich. m. Eigenname.
 पात m. Flug, Fall.
 पात्र n. Gefäss; Rolle im Schauspiel;
 würdige Person. *ता f. u. ल्व n.
 Abstr.
 पाद m. Fuss.
 पादप m. Baum.
 पान n. Trinken, Trank.
 पान्थ m. Reisender.
 पाप n. Sünde.
 पार्थिव m. König.
 पार्श्व mn. Seite, Nähe.
 पास् 10. hüten.
 — प्रति erwarten.
 पास् m. Hüter.
 पाश m. Fessel.
 पिण्ड m. Kloss.
 पितृ m. (87) Vater.
 पिण्ड p. नह ।
 पिनाकिन् m. Çiva.

- पिब् s. पा 1. (124).
 पीड् 10. drücken.
 पीडन n. Qual.
 पीडा f. Schmerz.
 पीयते pass. पा (192).
 पुंस् m. (76) Mann.
 पुङ्क् mn. Pfeilschaft.
 पुस्त्र schön, gut, heilig.
 पुस्त्रवत् glücklich.
 पुत्र m. Sohn. ०ङ्क Demin.
 पुनर् wieder; aber.
 पुनर्जन्म n. Wiedergeburt.
 पुरःसरम् begleitet von, mit.
 पुरस् voran, vorwärts.
 पुरस्तात् vor, vorwärts; weiterhin.
 पुरा vormals, zuerst.
 पुरीष n. Koth.
 पुष m. Eigennamen.
 पुष्य m. Mann.
 पुष्कित Freudeschauer empfindend.
 पुष् 4. 9. pflegen, fördern; zeigen.
 पुष्प n. Blume.
 पू 9. (144) reinigen.
 पूज् 10. ehren.
 — अभि dass.
 — सम् dass.
 पूजा f. Verehrung.
 पूर 10. anfüllen.
 पूर्व vorderer, früherer. adv. früher,
 vorher.
 पृथिवी f. Erde.
 पृष्ठ n. Rücken, Dach.
 पेय v. पा (216) trinkbar.
 पेशव zart.
 पीरव von Puru stammend.
 पीरुष n. Männlichkeit.
 प्रकाश laut. — m. Schein.
 प्रकृति f. Natur.
 प्रग्रह m. Zügel.
 प्रच्छाय n. Schatten.
 प्रह् 6. (124) fragen, bitten.
 — परि dass.
 प्रजा f. Nachkommenschaft.
 प्रणाम m. Verbeugung.
 प्रति zu, gegen, in Beziehung auf.
 प्रतिकूल widrig.
 प्रतिग्रह m. Geschenk.
 प्रतिपत्ति f. Gewinn, Erwerb.
 प्रतिप्रिय n. Gegendienst, auch etwas
 Angenehmes.
 प्रतिरूप passend zu.
 प्रतिरूपक f. इका sein Abbild habend.
 प्रतिवातम् gegen den Wind.
 प्रतिष्ठित aufgestellt.
 प्रतीकार m. Abhülfe.
 प्रत्यक्ष sichtbar, leibhaftig.
 प्रत्यय m. Vertrauen.
 प्रत्यवेक्षण n. wiederholter Besuch.
 प्रत्याख्यान n. Verweigern.
 प्रह् 1. berühmt werden.
 प्रथम erster. adv. vorher, eben.
 प्रदान n. Fortgeben, Verheiraten.
 प्रदीप m. Lampe, Leuchte.
 प्रभव m. Ursprung.
 प्रभा f. Glanz.
 प्रभाव m. Macht.

प्रभु m. Herr. °स्व n. Abstr.
 प्रभृति von . . an.
 प्रमदा f. Frau.
 प्रमाणा n. Maass, Richtschnur.
 प्रमाणाय् (206) als Richtschnur hin-
 stellen.
 प्रमाद्यिन् erregend.
 प्रयत्न m. Bemühung, Mühe.
 प्रयोग m. Aufführung.
 प्रसापिन् schwatzend.
 प्रवर्तन n. Handeln.
 प्रवाद m. Gerede.
 प्रविष्टक n. Geberde des Eintretens.
 प्रवीण tüchtig. °ता f. Abstr.
 प्रवृत्ति f. Thätigkeit, Regung.
 प्रसङ्ग m. Gelegenheit.
 प्रसभम् mit Gewalt.
 प्रसर m. Vorschreiten.
 प्रसाद m. Geneigtheit, Gnade.
 प्रस्ताव m. Einleitung.
 प्रस्तावना f. Prolog.
 प्राप्तन früherer.
 प्राय् adv. vormals.
 प्राज्ञ verständig.
 प्राञ्जलि die zusammengelegten Hände
 ausstreckend.
 प्राण m. Athem. pl. Leben.
 प्राणवत् Athem habend.
 प्राणिन् m. lebendes Wesen.
 प्रातर् frühe.
 प्राय् ähnlich.
 प्रायस् gewöhnlich.
 प्रायेण wahrscheinlich.

प्रासाद m. Palast.
 प्रिय lieb, angenehm; liebend.
 प्रियंवद lieblich redend.
 °दा f. Eigennamen.
 प्रीत freudig.
 प्रौढ kühn, gewaltsam.
 झुत n. Sprung.

फ

फल n. Frucht, Lohn, Erfolg.
 फलवत् erfolgreich, lohnend.
 फिन m. Schaum.

ब

बक m. Kranich.
 बत ach!
 बद्ध p. बन्ध् (214).
 बन्ध् 9. (146) binden, heften, fesseln,
 fangen; ansetzen (Frucht).
 — सम् s. बसम्बद्ध ।
 बन्ध m. Band.
 बन्धन n. Binden; Fessel.
 बन्धु m. Verwandter, Freund.
 बल n. Kraft, Gewalt; Heer.
 बलवत् mächtig. adv. sehr.
 बलिन् kräftig.
 बहिस् draussen, hinaus.
 बहु viel.
 बहुतरम् adv. mehr.
 बहुमान n. Hochachtung.
 बहुशस् wiederholt.
 बाण mn. Pfeil.
 बाधा f. Belästigung.
 बाल jung. m. Knabe. f. Mädchen.

- बालक m. Knabe.
 बाहु m. Arm.
 बीज n. Same.
 बुद्धि f. Einsicht, Absicht.
 बुद्धिमत् verständig.
 बुध् 1. 4. denken.
 — अत् Caus. aufmerksam machen,
 erinnern.
 — नि vernehmen.
 — प्र erwachen. Caus. ermahnen.
 बृहदक्ष m. Eigennamen.
 बृहस्पति m. ein Gott.
 ब्रह्मन् fromm.
 ब्रह्मन् n. Brahman; Keuschheit.
 ब्रह्मर्षि m. priesterlicher Weiser.
 ब्राह्मण m. Brâhmana.
 ब्रू 2. (132) sprechen.
- भ
- भक्ति f. Ergebenheit.
 भवत् herrlich.
 भगिनी f. Schwester.
 भय p. भङ् (214).
 भङ् m. Biegung.
 भङ्ग 7. zerbrechen.
 भङ् 1. sprechen.
 भद्र glücklich, gut. n. Glück.
 भय n. Furcht, Gefahr.
 भवत् f. ई (64) du.
 भवन n. Haus.
 भवितव्य was geschehen soll.
- भवितु (179) sein werdend.
 भा 2. scheinen, aussehen.
 — प्रति dass.
 भागिन् theilhaftig.
 भागीरथी f. Gangâ.
 भाग्य n. Glück, Gut.
 भाजन n. Gefäss.
 भार m. Last.
 भारत m. Nachkomme Bharata's.
 भार्या f. Gattin.
 भाव m. Zustand.
 भाविन् was sein soll.
 भाष् 1. sprechen.
 — अभि anreden.
 — प्रति antworten.
 — सम् anreden.
 भिद् 7. spalten, zerquetschen, durch-
 brechen, verändern. p. भिन्न (214).
 भी 3. fürchten.
 भीत in Angst seiend.
 भीम furchtbar. m. Eigennamen.
 भीरु furchtsam. *स्व n. Abstr.
 भुज m. Arm.
 भुजङ्गम m. Schlange.
 भुवन n. Welt, Erde.
 भू 1. werden, entstehen, sein.
 — अनु geniessen, Theil nehmen.
 — अभि angreifen, bedrängen.
 — प्र entstehen, entspringen; Macht
 haben; es vermögen über.
 — वि Caus. erkennen, errathen.
 — सम् geboren werden, geschehen.

Caus. besuchen, begrüßen; erweisen.
 भू f. Erde.
 भूत geworden. n. Wesen.
 भूतार्थ m. Wahrheit, Thatsache.
 भूति f. Wohlfahrt.
 भूपति m. Landesherr, König.
 भूमि f. Erde, Boden.
 भूयस् (95) mehr, grösser. Adv. wieder, weiter.
 भूयिष्ठ meist, grösster Theil.
 भूष् 10. schmücken.
 भृ 1. 3. tragen, unterstützen.
 भेद m. Entzweiung, Unterschied.
 भिमो f. Tochter Bhîma's.
 भोजन m. Essen, Genuss.
 भोजन n. Essen.
 भोस् (35) he!
 भङ्ग् 4. (124) fallen.
 भङ्गिन् fallend.
 भ्रम् 1. 4. umherstreifen.
 — सम् p. verwirrt, bestürzt.
 भ्रमर m. Biene.
 भ्राज् 1. strahlen.
 धू f. Braue.

म

मघवत् (64) und मघवन् (66) m. Indra.
 मज्ज् 1. versinken. p. मय (214).
 — नि dass.
 मखि m. Perle, Edelstein.

मखन n. Schmuck.
 मति f. Meinung.
 मतिसत्् verständig.
 मत्स्य m. Fisch.
 मद् (101) ich.
 मद् 4. berauscht sein. p. मत्त (214) brünstig.
 — उद् p. berauscht, von Sinnen.
 Caus. berauschen.
 मदन m. Liebe, Liebesgott.
 मधुकर m. Biene.
 मधुर süß, lieblich.
 मध्य mittlerer. mn. Mitte, Taille.
 मध्यम dass.
 मध्यस्थ unparteiisch, gleichgültig.
 •ता f. Abstr.
 मन् 4. denken, wofür halten; wünschen.
 — अभि p. erwünscht.
 — सम् billigen.
 मनस n. Geist, Sinn, Gemüth.
 मनु m. Manu.
 मनुज m. Mensch.
 मनोज्ञ reizend.
 मनोरथ m. Wunsch.
 मनोहर schön.
 मन्द् 10. reden, sprechen.
 — सद्भि einladen.
 मन्द् langsam, schwach.
 मन्दीभू (229) langsam werden.
 मन्मथ m. Liebesgott.
 मरत्य n. Sterben.

मरुखली f. Wüste.
मल mn. Schmutz.
मलिन fleckig, finster.
महत् (63. 231) gross, wichtig.
महर्षि m. grosser Rishi.
महा° s. (231).
महात्मन् hochherzig.
महाभाग ausgezeichnet.
महिषी f. Königin.
मही f. Erde.
महीशित m. Erdbeherrscher.
मा nicht!
मा 2. 3. 4. messen.
 — **गिर्** verfertigen, bilden.
मांस n. Fleisch.
माचिरम् ohne Zögern.
मातृ f. Mutter.
माच n. Maass; bloss.
माधवी f. eine Staude.
मानव m. Mensch.
मायुष f. ई menschlich. m. Mensch.
मारकत f. ई smaragden.
मारात्मक mordgierig.
मार्ग m. Weg.
माखिनी f. ein Fluss.
माख n. Kranz.
मास m. Monat.
मित p. मा (214).
मिच n. Freund.
मिथुन n. Paar, männl. u. weibl.
मिश्र vermischt.
मिश्रच् vermischen mit, mischen in.

मुकुक्षित mit Knospen versehen.
मुक्त p. मुच् ।
मुख n. Mund, Maul, Schnabel, Antlitz
मुखर m. Anführer.
मुरध unschuldig, reizend.
मुच् 6. (124) loslassen, lösen. Caus.
 losmachen, befreien.
मुनि m. Ascet, Weiser.
मुह 4. Caus. bethören.
मुञ्जस् wiederholt.
मुहूर्त mn. Augenblick.
मूढ p. मुह (214) thöricht.
मूच n. Harn.
मूर्ख m. Dummkopf, Thor.
मूर्ते verkörpert.
मूर्ति f. Körper.
मूर्तिमत् einen Körper habend.
मूर्धज m. Haupthaar.
मूर्धन् m. Kopf, Haupt.
मूल n. Wurzel.
मूषिक m. Maus.
मृ 6. (124) sterben.
मृग m. Wild, Gazelle.
मृगया f. Jagd.
मृत्यु m. Tod.
मृद् f. Erde, Thon.
मृदु weich, zart, sanft.
मृष् 4. Caus. verzeihen.
मेनका f. Eigennamen.
मिथुन n. Begattung.
मोच m. Befreiung.
मोह m. Bethörung.

मीचीं f. Bogensehne.

य

यच m. ein Halbgott.

यच्क् s. यम् (124).

यत् 1. sich bemühen.

— चा p. abhängig.

यतस् wo, wohin, denn, weil.

यत्न m. Mühe, Anstrengung.

यच्च wo, in welchem.

यथा wie, dass.

यथातथम् (242) genau.

यथार्हम् (242) nach Verdienst.

यथाशक्ति nach Kräften.

यद् (106) welcher. adv. weil, dass,

da. येन weshalb. — यत्तत्, य-

त्किञ्चित्, यत्किं च wer immer,

यदा wann, als.

यदि wenn.

यम् 1. (124. 214) Caus. zusammenhalten.

— चा p. lang.

— निरा ausstrecken.

— उद् erheben.

— नि p. bestimmt, unvermeidlich.

— प्र geben.

— सम् zügeln.

यम m. ein Gott.

यशस् n. stattliche Erscheinung;
Ruhm.

या 2. gehen, gelangen.

— चनु nachgehen.

— चा herkommen, gelangen.

— समा herkommen.

— प्र vorwärts gehen.

यावत् wieviel. adv. wie lange, während, inzwischen, bis.

युक्त p. युञ् begabt, passend.

युग n. Paar.

युञ् 7. verbinden, pass. passen.

— नि beauftragen.

युध् f. Kampf.

युष्मद् (101) ihr.

यूथ mn. Heerde.

यौग m. Fügung.

यौवन m. ein Wegemaass.

योधिन् kämpfend.

योषित् f. Frau.

यौवन n. Jugend.

र

रंहस् n. Schnelligkeit.

रक्ष् 1. schützen, bewahren.

रक्षन् n. Schutz.

रक्षितृ m. Beschützer.

रङ्ग m. Theater, Publikum.

रजस् n. Staub.

रक्ष mn. Schlacht.

रति f. Lust, Ergötzen.

रत्न n. Juwel.

रथ m. Wagen.

रम् 1. mit वि aufhören, ablassen.

रमणीय ergötzlich, anmuthig.
रम्य schön.
रवि m. Sonne.
रश्मि m. Zügel.
रहस्य n. Einsamkeit.
रहस्य n. Geheimniss.
राक्षस m. Dämon.
राम m. Farbe, Reiz, Leidenschaft;
 Melodie.
राज् 1. glänzen.
राजन् m. König.
राजर्षि m. königlicher Rishi.
रात्रि f. Nacht.
राध् 5. mit **अप** sich vergehen.
 — **आ** Caus. geneigt machen.
राम m. Eigenname.
राशि m. Haufe.
राज् m. ein Dämon.
रिष् 7. mit **अति** pass. vorwalten.
रघ् 1. gefallen.
रघ् f. Glanz, Ansehen.
रघ् 6. mit **वि** zerbrechen.
रद् 2. (128) weinen.
रध् 7. mit **अनु** besetzen, eindringen.
रह् 1. steigen.
 — **आ** hinaufsteigen, sich begeben in.
 — **प्र** wachsen.
रूप 10. darstellen.
 — **नि** betrachten, prüfen.
रूप n. Gestalt, Schönheit.
रूपवत् schön.
रे he! ach!

रेखा f. Linie.
रेणु m. Staub.
रोग m. Krankheit.
रोध m. Hemmung.
रोधिन् festhaltend, störend.
रोष m. Zorn.

४

सच् 10. sehen.
 — **उप** bemerken.
सचक n. Kennzeichen.
सङ्गान् n. Merkmal.
सङ्गी f. Glück, Göttin des Glückes;
 Schönheit.
सन् 1. p. **सप** eingedrückt.
 — **परि** p. hängen geblieben.
सघु leicht.
सघुपतनक m. Eigenname.
सञ् 1. Caus. erreichen, einholen.
सञ्जा f. Scham.
सञ्जावत् schamhaft, verlegen.
सता f, Schlingpflanze.
सप 1. mit **आ** reden, anreden.
सम् 1. erlangen. Pass. gestattet sein,
 dürfen. Caus. **सञ्जय** (200).
 — **उपा** tadeln.
 — **उप** kennen lernen.
सभ्य erlangbar.
सम् 1. mit **अव** stützen; sich nieder-
 lassen; annehmen.
सस्य m. Erlangung.

वचाट n. Stirne.

वच् 1. mit अभि streben.

वाम m. Erlangung.

विक्ष 6. zeichnen, schreiben.

— चा malen.

विन् 1. mit चा umarmen.

विह 2. mit चव belecken, verschlucken. p. वीह (51).

वुधक m. Jäger.

वुम् 4. begierig sein.

वेखा f. Strich, Streifen, Linie.

वोक् 1. mit चव Caus. hinsehen, ansehen.

— वि Caus. dass.

वोक m. Welt. pl. Leute.

वोच् 1. m. चा denken, überlegen.

वोचन n. Auge.

वोम m. Begierde, Wunsch.

वोमनीय reizend.

वोस unstät.

वोष्ट n. Erdkloss.

वोहित geröthet.

व

वश m. Rohr, Stamm, Familie.

वक्तुक्वाम sagen wollend.

वक्क gebogen, krumm.

वच् 2. (174. 192. 214) sprechen, anreden. Caus. lesen.

— प्रति antworten.

वचन n. Rede, Wort.

वचस् n. dass.

वत् Suff. bildet 1) adj. des Besitzes.

2) adv. der Vergleichung.

वत्स m. Kalb.

वद् 1. sprechen.

वदन n. Antlitz.

वध m. Tödten.

वधू f. Ehefrau.

वन n. Wald.

वन्ध unfruchtbar.

वपुस् n. Körper.

वयस् n. Alter, jugendliches Alter.

वर् 10. wählen.

वर bester. m. Geschenk; Gatte.

वरम् adv. besser.

वरवर्णिन् schönfarbig.

वरस m. ein Gott.

वर्ग m. Classe.

वर्षस् n. (231) Glanz.

वर्ष 10. mit निस् betrachten.

वर्ष m. Farbe, Caste.

वर्तन n. Lohn.

वर्तिन् befindlich.

वर्त्तन् n. Weg.

वर्धन mehrend.

वस m. ein Dämon.

वसय mn. Armband, Umschlingung.

वस्तस mn. Bastkleid.

वस्तभ lieb, Liebling.

वश n. Gewalt, Macht.

वस्य gehorsam.

वस् 1. (214. 218) wohnen, verweilen.

— नि dass.

- वसन्त** m. Frühling.
वसुधा f. Erde.
वसुम्धरा f. dass.
वसुमती f. dass.
वस्तु n. Ding, Gegenstand, Mittel.
वस्त्र n. Kleid.
वह् 1. tragen, forttragen.
वा oder.
वाच f. Sprache, Rede.
वाजिन् m. Ross. न
वाटिका f. Garten.
वात m. Wind.
वात्सल्य n. Liebe.
वादिन् sprechend.
वाम schön.
वायस m. Krähe.
वासिन् wohnend.
वाहन n. Träger, Fahrzeug.
वाहिन् tragend.
विकार m. Regung, Stimmung.
विक्रम m. Tapferkeit.
विक्रिया f. Veränderung.
विग्रह m. Krieg.
विघ्न m. Hinderniss.
विषयश्च klug.
विचार m. Ueberlegung.
विचित्र bunt.
विच् 7. zittern.
 — **उद्** 6. unruhig sein (214).
विज्ञान n. Kenntniss.
विटप m. Zweig.
वितथ unwahr.
- वित्त** n. Vermögen, Reichthum.
विद् 2. wissen, kennen, erkennen.
 — **नि** Caus. verkünden, anzeigen,
 zu erkennen geben.
विद् 6. (124) finden. Pass. sich finden.
विदर्भ m. ein Land.
विदेश m. Fremde.
विद्या f. Wissenschaft.
विद्य p. वृध् (214).
विद्युत् f. Blitz.
विद्वस् (75. 133. 214) kundig, ver-
 ständig, gelehrt.
विधातु m. Schöpfer.
विधान n. Anlegung.
विधि m. Vorschrift, Schicksal.
विधु m. Mond.
विध्वंसिन् zerfallend.
विनय m. Bescheidenheit, Höflichkeit.
विनम्यर vergänglich.
विना ohne.
विनाश m. Untergang.
विनोद m. Unterhaltung.
विन्द s. विद् 6. (124).
विपत्ति f. Missglücken, Unglück.
विपद् f. Unglück.
विपुल gross, breit. •ता f. Abstr.
विभु m. Herr.
विधम m. Hast; Reiz, Coquetterie.
विमान n. Wagen.
विद्यत् n. Luftraum.
विद्योग m. Trennung.
विरल selten.

- विरह** m. Abwesenheit.
विरोधिन् feindlich, widersprechend.
विवर mn. Loch, Höhle.
विवर्ष bloss.
विवेक m. Einsicht.
विम् 6. eintreten.
 — चा eindringen.
 — उप sich setzen, sich niederlassen.
 — नि Caus. sich lagern lassen.
 — प्र auftreten; eintreten.
विम् m. Stamm, Volk.
विशाल gross.
विशिष्ट ausgezeichnet. °ता f. Abstr.
विशेष m. Unterschied, Vorzug, Vorzügliches. instr. vorzüglich, besonders.
विश्रम्भ m. Vertrauen.
विश्व alle. n. das All.
विश्वास m. Vertrauen.
विष n. Gift.
विषय m. Bereich, Gegenstand.
विषयिन् sinnlich.
विषाद m. Verzagen.
विष्णुश्मन् m. Eigenname.
विस्तर m. Weitschweifigkeit.
विस्तरयितु Ausdehnung bewirkend.
विस्मय m. Erstaunen, Bestürzung.
विह्वल m. Vogel.
विह्वलम् m. Vogel.
विहारिन् wandelnd, sich vergnügend.
विह्वल erschöpft, lahm.
वीर m. Held.
- वीरसेन** m. Eigenname.
वृ 5. Caus. abwehren, zurückhalten.
 — अप Caus. gerund. sich versteckend, leise.
 — आ p. umgeben.
 — समा p. dass.
 — वि öffnen.
वृक्ष m. Baum.
वृक्ष् 7. mit आ Caus. neigen.
वृत् 1. sich befinden, verfahren, leben.
 — अभि herbeikommen.
 — नि umkehren, zurückkommen.
 Caus. zurückhalten.
 — प्रतिनि zurückkehren.
 — परि sich umwenden.
 — प्र beginnen; eintreten.
 — वि Caus. umwenden, verziehen.
 — सम् eintreten, werden.
वृत्ति f. Betragen, Thätigkeit, Regung.
वृच m. ein Dämon.
वृक्ष alt. °स्व n. Abstr.
वृध् 1. wachsen, gedeihen.
 — वि dass.
 — सम् Caus. pflegen.
वृष्टि f. Regen.
वेग m. Schnelligkeit.
वेद m. Veda.
वेदविद् (208) vedakundig
वेदिका f. Terrasse.
वेदिन् kundig.
वेपथु m. Beben, Zittern.
वेपथुमत् zitternd.

वैरमन् n. Haus.
 वेष m. Tracht, Anzug.
 वेष्ट 1. bekleiden.
 वै Expletiv.
 वैखानस m. Einsiedler.
 वैचित्र्य n. Mannigfaltigkeit.
 वैदर्भ f. ई Vidarbher.
 वैरिन् feindlich.
 वतिकर m. Vereinigung.
 वध् 4. mit वज्रु p. durchzogen.
 वभिचारिन् irre gehend.
 वय m. Verlust.
 वसन n. Fleiß; Laster, Unglück.
 वाकस ängstlich.
 वाम्न m. Tiger.
 वाज m. Betrug, Künstelei.
 वाध m. Jäger.
 वाधि m. Krankheit.
 वाधित krank.
 वापार m. Beschäftigung, Bemühung.
 वोमन् n. Himmel, Luft.
 व्रज् 1. gehen.
 व्रत n. Gelübde.
 व्रतति f. Ranke.
 व्रीडा f. Scham.

श

शंस 1. mit प्र preisen.
 शक् 5. (141) können.
 शकुन्तला f. Eigenname.
 शक्ति f. Kraft.
 शक्य möglich.
 शक्र m. Indra.
 शंक 1. fürchten.
 — चा vermuthen, halten für.
 शङ्का f. Besorgniß, Vermuthung.
 शची f. Indra's Gattin.
 शत n. Hundert.
 शत्रु m. Feind.
 शनैस् langsam, allmähig.
 शब्द m. Laut, Wort.
 शम् 4. p. (214) ruhig, still. Caus.
 (198) besänftigen.
 शमी f. eine Pflanze.
 शयन n. Liegen, Lager.
 शय्या f. Lager, Bett.
 शर m. Pfeil.
 शरीर n. Körper.
 शशभ m. Heuschrecke.
 शशिन् m. Mond.
 शष्य n. Grashalm.
 शस्त्र n. Waffe.
 शाखा f. Ast.
 शाखिन् m. Baum.
 शार्ङ्ग m. Tiger.
 शाखली f. ein Baum.
 शाश्वत beständig.
 शास् 2. (134) regieren, befehlen.
 शासन n. Befehl.
 शासितु m. Züchtiger.
 शास्त्र n. Lehrbuch, Wissenschaft.
 शिच् Desid. शक् (204) einüben.
 Caus. p. unterrichtet.
 शिखा f. Spitze, Zipfel.

- शिषिष्य lösen.
 शिरस n. Haupt.
 शिरीष m. ein Baum. n. dessen Blüte.
 शिशु m. Junges.
 शिष् 7. mit वि p. ausgezeichnet.
 शिष्य m. Schüler.
 शी 2. (135) ruhen, schlafen.
 शीघ्र schnell.
 शीतल kühl.
 शील mn. Charakter, Gewohnheit.
 शुक m. Papagei.
 शुक्रान्न m. Frauengemach.
 शुध् 4. rein sein.
 — वि dass.
 शुभ् 1. glänzen.
 शुभ schön, gut, glücklich.
 शूर m. Held.
 शृङ्गार m. Liebe.
 शृङ्गिन् gehört.
 शिवल m. eine Pflanze.
 शो 4. mit नि p. (214) scharf.
 शोक m. Kummer.
 शोभन schön.
 शोभा f. Schönheit.
 शौर्य n. Heldenthum, Tapferkeit.
 श्रम 4. mit परि p. ermüdet.
 श्रम m. Ermüdung.
 श्रवण Hören; Ohr.
 श्रि 1. mit आ hingehen, Schutz suchen, wählen. p. untergeben.
 — समा dass.
- श्री f. Schönheit; eine Göttin; Ehrentitel.
 श्रु 5. (142. 192) hören.
 — वि pass. berühmt werden.
 — सम् versprechen.
 श्रुत gehört. n. Vedakenntniss.
 श्रुति f. Hören, Ohr; Veda.
 श्रेयस् (95) besser.
 श्रेष्ठ (95) bester.
 श्लोक m. Vers.
 श्वस् 2. mit निस् seufzen.
 — वि p. unbefangen.
 श्वास m. Athmen.
- व
- षट्चरण m. Biene.
 षष् (97) sechs.
- स
- स० mit (239).
 स s. तद् (104).
 संयमन n. Anhalten, Anziehen.
 संलाप m. Unterhaltung.
 संवर्धना f. Grossziehen.
 संशय m. Zweifel, Gefahr.
 संसर्ग m. Verbindung, Berührung.
 Beimischung; Umgang.
 संसार m. weltliches Dasein.
 संसिद्धि f. Zustandekommen.
 संस्कार m. Verzierung.

- संस्कृत zierlich; Sanskrit.
 संस्थिति f. Zusammensein.
 संहति f. Vereinigung.
 सकल all.
 सकाश m. Nähe, Gegenwart.
 सकलत् einmal, semel.
 सखि m. (79) Freund. f. ई ।
 सङ्कल्प m. Gedanke, Wille.
 सङ्ग m. Hängen an.
 सङ्गम m. Vereinigung.
 सञ्चरित n. frommer Wandel.
 सज्ज bereit. सज्जीभू (229).
 संज् 1. (124. 214) mit नि hängen an.
 सत् seiend, gut.
 सततम् fortwährend.
 सत्कार m. gastliche Aufnahme.
 सत्तम bester.
 सत्त्व n. Wesen, Thier.
 सत्य wahr. n. Wahrheit.
 सद् 1. (124) untersinken.
 — अच herabsinken.
 — आ p. nahe. Caus. gelangen, an-
 treffen.
 — प्रत्वा p. nahe.
 — प्र p. freundlich, gnädig.
 सदयम् (242) sanft, zart.
 सदस n. Versammlung.
 सदा stets.
 सदृश ähnlich, passend.
 सनाथ beschützt, sicher.
 सन्देह m. Zweifel, Gefahr.
 सन्धान n. Auflegen, Vereinigung.
 सन्धि m. Friedensschluss.
 सन्न p. सद् (214).
 सन्निकर्ष m. Nähe.
 सन्निधान n. Nähe, Berührung.
 सप्तपर्ण m. eine Pflanze.
 सभा f. Versammlung, Hof.
 सम eben, gleich. *ता f. Abstr.
 समन्तात् umher.
 समम् mit.
 समय m. Zeit, Zeitpunkt.
 समर्थ im Stande.
 समागम m. Zusammenkunft.
 समाचार m. Benehmen.
 समाधि m. Andacht.
 समान gleich, ähnlich.
 समाहित p. धा (214) aufmerksam,
 sorgfältig.
 समिध् f. Brennholz.
 समीप n. Nähe.
 समुद्र m. Meer.
 समुन्नति f. Erhebung.
 समूह m. Schwarm.
 सम्पत्ति f. Erlangung, Besitz.
 सम्पद् f. Vollendung, Glück.
 सम्पन्न p. पद् (214).
 सम्प्रति jetzt.
 सश्व m. Ursprung, Entstehung,
 Möglichkeit.
 सम्भावना f. Vermuthung.
 सभाष m. Begrüssung.
 सम्भ्रम m. Eile, Verwirrung.
 सम्मुख f. ई zugewendet.

- सम्यक्** (60) richtig.
सरस् n. Teich.
सरसिञ्ज n. Lotusblüthe.
सरित् f. Fluss.
सर्ग m. Abschnitt.
सर्व (108) all. — **०गत** vollständig.
सर्वतस् nach allen Seiten, überall.
सर्वत्र überall. — **०गत** = **सर्वगत** ।
सर्वथा in jeder Weise, jedenfalls.
सर्वदा zu jeder Zeit.
सर्वशस् (100) sämmtlich.
सर्वस्व n. ganzer Besitz.
सखिञ्ज n. Wasser.
सवर्ण von gleicher Caste.
सह 1. (51) ertragen.
 — **उद्** vermögen.
सह mit.
सहकार m. ein Baum.
सहसा plötzlich.
सहस्र n. Tausend.
सहीदर geschwisterlich.
साक्षात् vor Augen.
सामिक (240) mit Agni vereint.
साम्बिक aus der Wahrheit entsprungnen.
साध 10. vollenden, theilhaftig werden, aufbrechen.
साधक f. इका (222) vollendend.
साधन n. Mittel.
साधु gut.
साध्य auszuführen. n. Unternehmen.
साध्यस n. Angst.
सामान्य n. Gemeinschaftlichkeit.
साम्प्रतम् jetzt.
साम्य n. Gleichheit.
सायक m. Pfeil.
सार hart, stark.
सारङ्ग m. Antilope.
साहाय्य n. Hilfe.
सिंह m. Löwe (237).
सिञ्च 6. (124) begiessen.
सिद्धि f. Gelingen.
सिद्ध 4. fertig werden, gelingen.
सीद् s. सद्.
सु gut, schön, sehr.
सुकुमार zart.
सुख n. Wohlsein, Freude, Gut, Genuss.
सुखम् bequem, leicht.
सुगत der es sich hat wohl gehen lassen.
सुत m. Sohn. f. Tochter.
सुतिन् f. ई Sohn habend.
सुदर्शन m. Eigennamen.
सुधी verständig.
सुन्दर f. ई schön.
सुप्त p. स्वप् (214).
सुभग lieblich.
सुमनस् f. Blume.
सुर m. Gott.
सुरभि wohlriechend.
सुखम् leicht zu erlangen.
सुवर्ण n. Gold.
सुहृद् m. Freund.

- सू** 2. 4. mit प्र erzeugen.
सूक्ष्म klein, fein.
सूच 10. andeuten, verrathen.
सूचक anzeigend, bedeutend.
सूचि f. Nadel, Spitze.
सूत m. Wagenlenker.
सचधार m. Schauspieldirector.
सुनृत freundlich.
सु 1. mit अनु nachgehen, verfolgen.
 — निस्स hinausgehen.
 — प्र vorwärts gehen. Caus. aus-
 strecken.
सुख 6. schaffen.
 — उद्द loslassen, hingeben.
सृप् 1. mit उप hinzugehen.
 — वि auseinander laufen, umher-
 fliegen.
सृष्टि f. Schöpfung.
सेचन n. Begiessen.
सेव 1. bedienen, ausüben.
 — नि ausüben.
सेनिक m. Soldat.
सो 4. mit अच् beendigen.
 — अच् beschliessen, wollen.
सोडुम inf. सह (51).
सोमतीर्थ n. ein Wallfahrtsort.
सीदामनी f. ein besonderer Blitz.
सौभाग्य n. Glück.
सौहार्द n. Freundschaft.
सून्ध m. Schulter, Stamm.
सन n. Busen, Brust, Zitze.
सम् 5 mit वि hinstellen.
- सम्** m. Pfosten; Lähmung.
सन्धीभू (229).
सु 2. mit प्र anfangen. pass. (192).
सृ 9. p. सीर्ष (214).
 — वि ausbreiten. Caus. entfalten.
सोक klein, wenig.
स्री f. (83) Frau.
°स्त्र befindlich.
स्ना 1. (124) stehen, sich befinden.
 Caus. स्नापय् (199).
 — अनु ausführen.
 — उद् (उत्वा) aufstehen. Caus.
 aufhelfen.
 — उप stehen vor, nahe sein, auf-
 treten.
 — प्र fortgehen, ausgehen.
 — सम् p. fest stehend, ruhig.
स्नान n. Stellung, Grund.
स्नायिन् ausdauernd.
स्ना 2. baden.
स्नान n. Baden.
स्निह 4. mit प्र p. प्रस्निग्ध (214) fet-
 tig, ölig.
स्नेह m. Liebe, Zärtlichkeit.
स्पर्श m. Berührung.
सृम् 6. berühren, fühlen.
सृहा f. Verlangen.
स्फुर 6. zittern.
स्य Expletiv.
स्मि 1. lächeln.
 — वि erstaunen.
स्मित n. Lächeln.

स्मृ 1. gedenken; erwähnen, anrufen.

— वि vergessen.

स्रन्दन n. Wagen.

स्रंस 1. fallen, herabsinken. p. स्रस्र
(214).

स्रसिन् fallend.

स्रष्टु m. Schöpfer.

स्र eigen, selbst. n. Habe.

स्रगतम् für sich.

स्रच्छन्द m. eigner Wille, Belieben.

स्रन् 1. tönen, summen.

स्रप् 2. (128. 174. 214) schlafen.

स्रभाव m. Natur, Charakter.

स्रयंवर m. Selbstwahl.

स्रयम् selbst.

स्रस्र fest, gesund.

स्रगत willkommen.

स्रादु süß.

स्रामिन् m. Herrscher.

स्रैर zwanglos, langsam.

ह

ह Expletiv.

हंस m. Flamingo.

हत p. हन् (214).

हन् 2. (60. 136. 174. 195. 196. 204)
schlagen, tödten, vertilgen, zu-
rückweisen, täuschen.

— नि niederschlagen, tödten.

— प्रति zurückschlagen, entfernen.

— सम् vereinigen.

हन्त Interj. der Freude.

हरि m. Pferd; Vischnu.

हरिण m. Gazelle. *क m. De-
minut.

हर्ष m. Freude.

हविस् n. Opferspeise.

हस्त m. Hand (241).

हस्तिन् m. Elephant.

हा धिक् o weh!

हा 3. verlassen, vermeiden. Pass.
(192) verschwinden, verloren
gehen.

— परि versäumen, vernachlässigen.

— वि aufgeben.

हारिन् entzückend.

हास m. Lachen.

हासिन् lächelnd.

हास्य n. Gelächter.

हाहा ach!

हि denn, ja, gewiss, also.

हित p. धा (214) freundlich, nützlich.

हितोपदेश m. Titel eines Buches.

हिमांशु m. Mond.

हिरण्यक m. Eigenname.

हीन p. हा (214) verlassen, beraubt,
niedrig.

हु 3. opfern.

हु 1. nehmen.

— अप wegnehmen, fortreißen.

— व्या sprechen.

— उप bringen, darreichen.

— परि vermeiden, verlassen.

— प्र angreifen, kämpfen.

— प्रतिसम् wieder einstecken.

हृद्य m. Liebe.

हृद् n. Herz.

हृद्य n. dass.

हृद् 4. sich freuen.

— प्र dass.

हेतु m. Ursache. °ता f. Abstr.

हेमन् n. Gold.

होतृ f. ई opfernd.

Druckfehler.

- S. 4 § 18 Z. 3 lies प्राङ्क्स
 „ 7 § 44 b Z. 2 „ सूज्
 „ 15 Z. 5 lies दातृषीस
 „ 16 Plur. f. lies गतास
 „ 28 Z. 6 lies अयान्
 „ 30 Z. 8 lies कुर्याम्
 „ 51 Z. 15 lies गच्छन्
 „ 56 Z. 3 v. u. lies परिवर्तिनि
 „ 59 Z. 12 lies °शास्त्राणामि°
 „ 67 Z. 18 lies तथा च
 „ 68 Z. 15 lies नियते
 „ 69 Z. 17 lies °दपि
 „ 71 Z. 9 lies °चमं
 „ 73 Z. 4 v. u. lies खल्वयं
 „ 77 Z. 14 lies ध्रुवं
 „ 79 Z. 5 v. u. lies °जो-
 „ 80 Z. 9 v. u. liess गतो
 „ 80 Z. 7 v. u. lies मां
 „ 80 Z. 3 v. u. lies °कुक्षिता
 „ 82 Z. 11 lies रतिसर्व°
 „ 86 Z. 2 v. u. lies राजर्षेण°
 „ 95 Z. 13 lies अगभिसन्धि

